Kısa Sûrelerin Tefsîri

Fâtiha, Duhâ -Nâs

Prof. Dr. Davut Aydüz

9.

KISA SÛRELERİN TEFSİRİ

Çok Değerli Anne ve Babama:
“Ya Rabbi, onlar küçüklüğümde nasıl beni ihtimamla yetiştirdilerse, ona mükâfat olarak Sen de onlara merhamet buyur!” (İsrâ, 17/24)

Yazarın Özgeçmişi

1962’de Çanakkale ilinin Çan ilçesine bağlı Hacılar köyünde doğdu. Biga İmam-Hatip Lisesini bitirdikten sonra 1981 yılında (Erzurum) Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesine başladı ve 1986’da mezun oldu. 1992’de Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesinde Doktorasını tamamladı. 1996 yılında Doçent ve Şubat 2002’de de Profesör oldu. Evli ve iki çocuk babası. Hâlen Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi’nde Tefsir Anabilim dalında öğretim üyesi olarak vazife yapmaktadır.

Yayınlanmış Kitapları

Telif Kitaplar

1. İslâm İktisadında Narh. (Işık yay. İzmir 1994.)
2. Kur’ân-ı Kerim’de Besinler ve Şifa, Altınburç yay., 2006.
3. Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir, (Işık yay. 2000)
4. Kur’ân’a Dair İncelemeler, (Nil yay.2000)
5. Kısa Sûrelerin (Fatiha, Duhâ-Nâs) Tefsiri, (Işık yay. 2001)
6. Kur’ân-ı Kerim’in Kalbi Yâsîn Sûresi Tefsiri, Işık yay., 2004.
7. Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog, Işık yay., 2004.
8. Hucurat Suresi Tefsiri, Yeni Akademi yay., 2006.
9. Kudsî Bir Dilekçe Örneği: Dua (Selman Ünlü müstear ismiyle), Rehber yay., 2006

10- Kâf Sûresi Tefsiri (Yeni Akademi yay., 2007)

11. Adını (c.c.) Kalplere Yazmak (Selman Ünlü müstear ismiyle), Rehber yay., 2006.

Kitapta Bölüm

1. Düşünce Kaymaları, Kaynak yay. 1996.
2. Kur’ân’ın Mûcizevî Korunması, Işık yay., 2004.
3. Diyaloğun Dinî ve Tarihî Temelleri, Işık yay., 2006.
4. Polemik Değil Diyalog, Ufuk Kitap, İstanbul, 2006.

Tercüme Kitaplar

1. Kur’ân’ı Anlamak ve Yaşamak, (M. Mahmud Savvâf’ın Arapça eserinin tercümesi), Çağlayan A.Ş., İzmir 1996.
2. Cevşen-i Kebîr Tercemesi, (Işık yay. 2001)
3. Çağın Devasa Tanığı Bediüzzaman Said Nursî (İhsan Kâsım Sâlihî’nin Arapça eserinin tercümesi), Şahdamar yay., İstanbul 2007.

KISA SÛRELERİN
(FÂTİHA, DUHÂ - NÂS)
TEFSİRİ

Prof. Dr. Davut AYDÜZ

KISA SÛRELERİN TEFSİRİ

Editör
Dr. Faruk VURAL

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
975-6079-13-4

Yayın Numarası
14

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Aralık 2007

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Işık Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

ÖNSÖZ

İndiği dönemden günümüze kadar gençliğini ve tazeliğini muhafaza etmiş, -inşallah kıyâmete kadar da edecek olan- yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm, aslı olduğu gibi muhafaza edilen tek mukaddes kitaptır. Çünkü o, ilâhî bir muhâfaza altındadır.

Müslümanlar, ilk günden itibaren Kur'ân'ı anlamak için gayret sarfetmişlerdir. Başta, vazifelerinden birisi de Kur'ân'ı açıklamak olan Allah Resûlü'nden (s.a.s.) sorarak öğrenmişler... daha sonra gelenler sahabeden... daha sonra gelenler ise sahabeden öğrenenlerden öğrenmişler... Daha sonrakiler ise kendi gayret ve uğraşıları ile Kur'ân'ı anlamaya çalışmışlardır. Asırların geçmesi ile, Kur'ân'ı anlama metotları, yani tefsîr metotları da değişmiştir. Başlangıçtan zamanımıza kadar, lügat, belâgat, edep, nahiv, fıkıh, mezhep, felsefe, tasavvuf ve daha pek çok yönlerden tefsirler meydana getirilmiş, bu farklı yönlerdeki tefsirlerde çeşitli usûller ortaya çıkmıştır. Hedef, okuyup anlaşılması ve ona göre yaşanması için gönderilen bu ilâhî kitabın herkesin rahatlıkla anlayabileceği duruma getirilmesi olmuştur. Biz de âcizâne bu çalışmamızla, Kur'ân'ın anlaşılması için küçük bir katkıda bulunmak istedik.

Bu kitapçıkta Fâtiha Sûresi ve Duhâ Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar olan kısa sûreler tefsîr edilmeye çalışılmıştır.

Açıklamalarda, öncelikle ilâhiyat fakültesi talebeleri, ikinci derecede de halk seviyesindeki okuyucular göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü bu kitapçık, 2000-2001 ders yılının güz döneminde Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde uhdeme verilen tefsîr dersi takrirlerinin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkmıştır.

Âyetlerin açıklanmasında; Nesefî'nin *Medârik*, M. Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-Tefâsîr*, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* ve Ebû'l Alâ Mevdûdî'nin *Tefhîmu'l-Kur'ân* isimli eserleri esas alınmıştır. Mezkûr tefsirlerden istifadede tafsilata ve şahsî izahlara fazla girilmemiştir. Âyetlerdeki bazı garip, anlaşılması zor kelimeler açıklanmış, sebeb-i nüzûl varsa onlar verilmiş, müfessirlerin âyet hakkında değişik görüşleri varsa onlara kısaca temas edilmiştir. Sadece bu tefsirlerden istifade edildiği için de bilgilerin alındığı yerler hâşiyede genellikle gösterilmemiştir. Yalnız, hadislerin ve sebeb-i nüzûl haberlerinin kaynakları verilmeye çalışılmıştır. Kitabın sonunda yer alan Muavvizeteyn hakkında ise kaynaklar tamamen verilmiştir. Âyetlerin meâlleri verilirken de Prof. Dr. Suat Yıldırım Bey'in *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*'nden istifade edilmiştir.

Aslında çok geniş tefsirlere imkân veren birçok âyet-i kerime ihtiva eden bu sûreler, geniş bir şekilde tefsîr edilmemiştir. Zira buradaki maksadımız, gerek öğrencilerin, gerekse diğer okuyucuların eline, Kur'ân'ı anlamada onlara yardımcı olacak birtakım ip uçları verip, tefekkürde derinleşmeyi kendilerine bırakmaktır. Çünkü hacimli tefsirler, daha baştan okuyucuyu korkutmakta ve okumaktan vazgeçirmektedir. Bundan dolayı çalışmamızı gayet kısa tutmuş olduk. Böylece, genellikle namazlarda okunan sûrelerin kısa bir tefsîrini verip, okunup öğrenilmesini hedefledik.

Kitabımıza okuyucuların göstermiş oldukları ilgi neticesin-

de ilk baskılar kısa zamanda tükendiğinden, yayınevinin isteği üzerine, çalışmamızı tekrar gözden geçirip bazı ilaveler, sadeleştirmeler yaparak ve bazı yerleri çıkararak yeni baskıyı hazırladık. Değerli okuyuculara ve yayınevi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Gösterilen hassasiyete rağmen gözden kaçan eksikliklerin bağışlanacağını ümid ederim. Tevfîk Allah'tandır.

Prof. Dr. Davut AYDÜZ
11.08.2007 / Adapazarı
www.davutayduz.com
davutayduz@yahoo.com

FÂTİHA SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾
الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ
﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اهدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

Meâl

1. Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

2. Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah'adır.

3. O Rahmândır, Rahîmdir.

4. Din gününün, hesap gününün tek hâkimidir

5. (Haydi öyleyse deyiniz): "Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız."

6. Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet.

7. Nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil.

Fatiha sûresi, Mekke'de, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) peygamberliğinin ilk zamanlarında nâzil olmuş olup yedi âyettir.

Tam olarak nâzil olan ilk sûredir. Kur'ân-ı Kerîm'in -tabir câizse- mukaddimesi, başlangıcı durumunda olduğundan "bir yeri veya bir şeyi açan, başlatan" anlamına Fâtihatü'l-Kitâb veya el-Fâtiha adı verilmiştir.

Fâtiha sûresinin diğer isimleri

Fâtiha sûresinin yirmi kadar güzel özelliğini bildiren başka isimleri de vardır. Mesela:

1. Namazda okunması vacip olduğundan **Sûretu's-salât** (Namaz sûresi) denilmiştir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.s.) "*Fâtiha'yı okumayanın namazı olmaz.*"[1] buyurmuştur. Onun için, Fâtiha, namazların her rekâtında okunur.

2. Yüce Allah'ın Arşının altındaki hazineden indirilip ulvî mânaların hazinesi olduğundan **Kenz,**

3. Başlı başına yeterli olduğundan **Vâfiye, Kâfiye,**

4. Bütün Kur'ân sûrelerinin aslı esası, kökü, tohumu durumunda olduğundan veya Ana kitap manasına **Ümmü'l-Kur'ân, Ümmü'l-Kitab,**

5. Kur'ân'ın ihtiva ettiği esaslar ana hatları ile Fâtiha'da bulunduğundan **el-Esâs**,

6. Başında اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ el-hamdü lillâh bulunması veya baştan başa manası bir hamd manası olmasından dolayı **Sûretü'l-Hamd, el-Hamd**, **el-Hamdü lillâh** veya **Sûre-i şükür,**

7. Manası itibariyle Fâtiha, en büyük dua ve münâcat olduğundan **Sûre-i dua**,

8. Özellikle kalbî ve psikolojik hastalıklar olmak üzere birçok hastalığa şifâ olduğu için **Sûre-i şifâ** (Şifâ sûresi) veya **Şâfiye**,

9. Namazın her rekâtinde ve daha birçok vesile ile tekrarla-

---

1 Müslim, *Salât* 34-36; Ebû Dâvud, *Salât* 136.

nan yedi âyetli bir sûre olması itibariyle **es-Seb'u'l- Mesânî** diye isimlendirilmiştir.

Sadece bazılarını zikrettiğimiz Fâtiha sûresinin yirmiden fazla ismi, daha doğrusu vasfı vardır. Bu da onun pek şerefli olduğunu gösterir.

Bu kutlu ve özlü sûre gerçekten Kur'ân-ı Kerîm'in feyizli ve bereketli bir özeti ve İslâm ibadet hayatının esasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in ana gayeleri şunlardır:

1. Tevhid, yani Allah'ın birliği.
2. Nübüvvet, yani peygamberlik.
3. Âhiret.
4. İbadet ve adaleti de kapsayarak istikamet.

Fâtiha sûresi bu esaslara açıkça delâlet eder:

el-Hamdülillah ile *iyyâke na'büdü* tevhîde;

en'amte aleyhim nübüvvete;

yevmi'd-dîn, âhirete;

sırât-ı müstakîm ise istikâmet ve adâlete işâret eder. Fâtiha sûresinde bu dört gayeye başka işâretler varsa da biz bu kadarıyla iktifa ediyoruz.[2]

Fâtiha sûresinde ele alınan konular

Kulluğun yalnız Allah'a yapılacağı, desteğin yalnızca Allah'tan geldiği, doğru yola varmanın da doğru yoldan sapmanın da Allah'ın iradesine dayandığı, çünkü hayrı da şerri de yaratanın Allah olduğu hususları bu sûrede ifadesini bulmuştur.

Kur'ân, insanlığa doğru yolu göstermek için indirilmiştir. Kur'ân'ın ihtiva ettiği esaslar ana hatları ile Fâtiha'da vardır. Zira Fâtiha'da, övgüye, saygıya ve ibâdete lâyık bir tek Allah'ın varlığı, O'nun hakimiyeti, O'ndan başka dayanılacak bir güç bu-

---

2 Suat Yıldırım, *Fâtiha ve En'âm Sûrelerinin Tefsîri*, Nil Yay., İzmir 1989, s. 39.

lunmadığı anlatılır ve doğru yola gitme, iyi insan olma dileğinde bulunulur.

Bu sûre aslında, Allah'ın kendi kitabını okumak isteyenlere öğrettiği bir duadır. Okuyucuya şu dersi öğretmek için Kitab'ın en başına yerleştirilmiştir: "Eğer samimi olarak Kur'ân'dan yararlanmak istiyorsan, Âlemlerin Rabbi'ne bu şekilde dua etmelisin."

Fâtiha sûresinin tefsîri aslında çok geniştir. Meselâ, 32 ciltlik "Tefsîr-i Kebîr" isminde bir tefsîr yazmış olan Fahruddin er-Râzî, Fâtiha sûresine tam bir cilt ayırmıştır. Biz de, bu sûrenin tafsilatını tefsîr kitaplarına havale ederek sûrenin, her mü'minin mutlaka bilmesi gereken veya bilmesinde fayda bulunan mana tarafı üzerinde kısaca duracağız.

Tefsîr

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

1. Rahmân ve Rahîm Allah'ın ismiyle.

Aralarında İmam Ebû Hanîfe'nin de bulunduğu bir kısım fıkıh âlimine göre besmele, Fâtiha'dan ve diğer sûrelerden bir âyet değildir, sadece Neml sûresinin 30. âyetinde geçen besmele âyettir. Diğerleri ise sûre başlarında teberruken (mübârek görülerek) yazılmıştır. Onun için namazda sesli okunmaz.

Aralarında İmam Şâfiî'nin de bulunduğu diğer bir kısım fıkıh âlimine göre ise besmele, Fâtiha ve diğer sûrelerin ilk âyetidir. Onun için Şâfiîler besmeleyi namazda sesli okurlar.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

2. Hamd o âlemlerin Rabbi (Allah'adır).

Hamd; medhetme ile teşekkür etme arasında bir çeşit övme ve özel bir medhetmedir. *Medhetme*; canlıya da cansıza da yapılır.

Fakat cansıza hamdedilmez. *Medhetme*, yapılan bir bağıştan önce de ondan sonra da yapılabilir. *Hamd* ise kesinlikle bir iyilikten sonra yapılır. Şu kadar var ki, onun hamd edene ulaşmış bir iyilik olması şart değildir. *Teşekkür*de ise bu şarttır. Çünkü *teşekkür/ şükür*, gelmiş olan bir nimete sözlü veya fiilî veya kalp ile nimeti verene saygıda bulunarak ona karşılık vermektir.

اَلْحَمْدُ *el-Hamdü*, kelimesinin başında harf-i tarif (ال belirlilik takısı) vardır. Bu da *Hamd* kelimesine şöyle bir mana kazandırmaktadır: Ezelden ebede, her kimden her kime, her ne şekilde olursa olsun bütün hamdler Allah'a mahsustur. Çünkü bütün mekânlar, bütün zamanlar, bütün yaratılanlar ve bütün nimetler O'nun olduğundan, bütün hamdlerin de O'na ait olması gerekir.

اَللّٰهُ *Allah*, gerçek ilâh'ın özel ismidir. Daha doğrusu zat ismi ve özel ismidir. Diğer bütün Esmâ-yı Hüsnâ'nın (Allah'ın güzel isimlerinin) mânâlarını kendinde toplayan Ulûhiyyetin alem-i hâssasıdır, yani özel ismidir. Bazı ilim adamlarına göre başka bir kelimeden türediği söylense de, genel kanaata göre türemiş bir kelime değildir.

رَبّ *Rabb*, aslında "terbiye" manasına gelen bir masdar olduğu halde, mübâlağa maksadı ile terbiye edene isim olarak verilmiştir. Sâhip, mâlik, işlerini gören manalarına da gelir.

العَالَمِينَ *Âlemîn* kelimesi, *âlem* kelimesinin çoğuludur. Yüce Allah'ın bildiği, sayısız ve sınırsız bütün âlemler demektir. Zerreler âleminden, yıldızlar âlemine kadar her âlem, ruhlar âlemi, misâl âlemi, berzah âlemi, bitkiler, hayvanlar, sesler, renkler hepsi ayrı bir âlemdir. Gökyüzündeki her bir yıldız dahi birer âlemdir ve astronomi bilginlerinin tahminlerine göre âlemde yüz milyar galaksi ve bu galaksilerden sadece biri olan Samanyolu galaksisinde iki yüz milyar yıldız vardır. Bu da âlemlerin Rabbi olan Allah'ın büyüklük ve kudretinin sonsuzluğunu gösterir.

Bazı müfessirler اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ 'den önce "şöyle deyiniz" anlamına gelen bir قُولُوا "kûlû" fiilinin mukadder olduğunu belirtirler.

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

3. O Rahmân ve Rahîm(dir),

اَلرَّحْمٰنِ "*Rahmân*", iyi olsun kötü olsun, mü'min olsun kâfir olsun, ayırım yapmadan dünyada nimetini herkese veren Allah demektir. "Pek merhametli" diye tefsîr edilebilir.

Bazı tefsîr âlimlerine göre ise bu âyette اَلرَّحْمٰنِ "*Rahmân*" kelimesi, "*Rezzâk*" manasındadır. Yani Yüce Allah, her canlıya uygun rızkı gönderiyor. Hiçbirini ihmal etmeden hepsini memnun ediyor. Küçük bir karıncanın midesine uygun rızkını gönderdiği gibi koca balinayı da aç bırakmıyor.

اَلرَّحِيمِ "*Rahîm*", "Çok merhamet edici" demektir. Âhirette nimetlerini sadece mü'minlere veren manasına da geldiği söylenmektedir. Yüce Allah, dünyada herkese nimet verdiği halde, kendisine inananlara âhirette özel muamele yapacaktır.

اَلرَّحِيمِ "*Rahîm*", şefkati ifâde eder. Çünkü Allah'ın her şeyi kuşatan bir şefkat ve merhameti vardır. Bilhassa dünyaya yeni gelen hayvan ve insan yavrularında bu daha belirgindir. Bu şefkat ve merhametin bir tecellisi olarak vahşi aslan, yavrusuna hizmet eder. Anne tavuk kendi yemez civcivlerine yedirir. Hatta onları bir tehlike anında kurtarabilmek için ite saldırır. Anne kuş âdeta yavrusu için yaşar.

اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ "Rahmân ve Rahîm" âyetinden sonra, مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "Din gününün mâliki" âyetinin gelmesi önemlidir. Çünkü rahmeti rahmet yapan, âhiretin gelmesidir. Nitekim nimeti nimet yapan da ebedî saadetin olmasıdır. Yoksa, meselâ en büyük nimetlerden olan akıl insana belâ olur. Geleceği düşündükçe

karşısında kabir görünür ve insanın huzurunu kaçırırdı. Aynı şekilde, rahmetin en latîf meyvelerinden olan muhabbet ve şefkat, sevdiği insanlardan ayrılacağı düşüncesiyle şiddetli bir eleme dönüşürdü.

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

4. O, din gününün mâliki Allah'ın.

يَوْمِ الدِّينِ "*Yevmü'd-dîn*", ceza günü demektir. Daha başka mânâlara da gelen "*din*" kelimesinin Fâtiha'da iki muteber mânâsı vardır; "işlerin karşılığı" ve "bilinen din". Böylece din günü, işlerin karşılığının verileceği veya dînin bildirdiği hallerin gerçekleşeceği zaman parçasıdır.

Bazı müfessirlere göre din günüyle kıyâmet kastedilmiştir. O gün Sûr'a üflenecek, haşir ve neşir olacak ve amel defterleri sahiplerine teslim edilecektir. Ardından iyiler iyiliklerinin mükâfatını, kötüler de kötülüklerinin cezasını göreceklerdir.

Din gününün diğer bir manası da, dinin zuhûr edeceği gündür. Bir mü'min esas olarak Allah'a, meleklere, haşre, kitaplara, peygamberlere, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanır, namazını kılar, orucunu tutar, imkânı varsa hacca gider ve zekâtını verir. İşte bütün bu inandıkları ve yaptıkları orada esas mânâ ve mâhiyetleriyle görünecekler. Evet o gün, âyet ve hadislerle ifade edilen hakikatlerin en küçüğünden en büyük hakîkat olan Ulûhiyet hakikatine kadar din, bütün açıklığıyla ortaya çıkacaktır.[3]

Allah, hem dünyanın hem de âhiretin Rabbi olduğu halde, burada özellikle "*din gününün mâliki*" denmesinin hikmeti nedir? gibi bir soru akla gelecek olursa, bu şöyle izah edilir:

1. O gün, dînin bildirdiği hakîkatler tam manasıyla zuhur

---

3 M. Fethullah Gülen, *Fâtiha Üzerine Mülâhazalar*, Nil Yay., İzmir 2001, s.163.

edeceği için Allah'ın, izzetini perdelemek gayesiyle hikmeti icabı yarattığı zâhirî sebepler nizâmı kaldırılıp her şeyin gerçek mâhiyeti ortaya çıkarılacağından "*din gününün mâliki*" buyurulmuştur.

2. Maksat, o günün ehemmiyetine dikkat çekmektir.

3. Dünyada insanların da zâhirî mâlikiyetleri vardır. Yani insanlar; benim evim, benim bağım-bahçem, arazim vs. derler. Aslında hepsi Allah'ındır. Ama o gün bu da zâil olacak, Allah'ın hükümranlığı tam bir zuhurla müşâhede edilecektir.

يَوْمِ الدِّينِ "*Yevmi'd-dîn*" âyetindeki *yevm* kelimesi gün demektir. İnsan ömrünün bir günü olduğu gibi, cemaat ve milletlerin ömrünün de bir günü vardır. Bir gün de vardır ki, o da dünyanın ömrünün günüdür. Ve bir gün daha vardır ki, tam dünya gününe mukâbil, âhiret günüdür. Bugün dünya, yarın âhiret derken bu iki günü kastetmiş oluruz; dünya bir gün, âhiret de bir gündür. Yüce Allah'ın şu muhteşem saltanatında, dünya ve âhiret sadece iki gündür. Bütün zamanlar ona nispeten bir ân-ı seyyale gibidir, gelir geçer. Fakat Allah'ın üzerinden zaman geçmez. O, "Yemez içmez zaman geçmez, Berîdir cümleden Allah" hakîkatiyle anlatılmaktadır. Evet insanlık, kendi gününü tamamladığı zaman, bu günün (yani dünyanın) hesabını, o gün (yani âhirette) verecektir.[4]

Sûrenin başında اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "*Bütün övgüler Allah'adır.*" şeklinde kapsamlı bir hüküm verildiğinden, bazı kimselerin aklına; hamd "Niçin Allah'adır da başkalarına değil" diye bir soru gelebilir. İşte aklına böyle bir soru takılabilecek kimselere cevap olarak, "*Bütün övgüler Allah'adır*" denildikten hemen sonra ilahî sıfatlar hatırlatılmaktadır. Övgüler Allah'adır: Çünkü O, رَبِّ الْعَالَمِينَ Rabbi'l-âlemîn'dir. Bütün varlıkları yaratıp büyüten, var-

---

4 M. Fethullah Gülen, *Fâtiha Üzerine Mülâhazalar*, s. 162.

lıkta devam ettirendir. Çünkü O, اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ Rahmân'dır, Rahîm'dir: Bu mükemmel kâinatı merhametiyle şenlendiren, güneşleri, ayları, topyekün kâinatı bitkilere ve hayvanlara hizmet ettiren, canlı-cansız bütün varlıkları da insana hizmet ettiren O'dur. Ayrıca hayat sadece dünya hayatından ibaret değildir. Burada ağır bir emanet yüklenerek, Allah'ın halifesi, vekîli olarak geçici bir süre için görevlendirilen insanın, asıl hayatı ebedî âhiret hayatındadır. Öyleyse bütün hamdler/övgüler, kâinatın yaratılışından kıyâmetin kopmasına kadar; kimden kime, ne zaman ve nasıl olursa olsun hepsi bu dünyanın olduğu gibi âhiretin de sâhibi olan مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "Din gününün mâliki" Allah'adır.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

5. Ancak Sana ederiz kulluğu, ibâdeti ve ancak Senden dileriz yardımı, inâyeti (Ya Rab!).

Sanki sûrenin buraya kadar olan kısmında, bir tefekkür silsilesi neticesinde, Yüce Allah'ın vasıflarını anlayıp zikretmemiz bizi O'nun huzuruna çıkarmaya hazırladı; bu hazırlıktan sonra Yüce Allah'ın huzûr-u kibriyâsına çıkarak âdeta O'nu görüyormuşcasına, O'na hitap etme makamına yükseliyor, kulluğumuzu takdim etmek istiyor ve إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ diyoruz. "*Namaz mü'minin mi'râcıdır.*"[5] diyen Söz Sultanı (s.a.s.), işte bu noktaya dikkat çekmektedir. Namaz kılan bir kimse, namazla sanki "*Yalnız Sana kulluk yapar, yardımı yalnız Senden isteriz.*" diyecek makama yükseliyor. Mü'min için ne büyük saadet ki, Nebiler Sultanı'nın (s.a.s.) madde ve manasıyla yükseldiği Mi'râc'taki makama inanç, kanaat ve yakîniyle, günde beş defa çıkmaya muvaffak oluyor.[6]

---

5 *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, I, 313.
6 M. Fethullah Gülen, *Fâtiha Üzerine Mülâhazalar*, s. 170-171.

Bir mü'min namazında bu mânâları düşünerek okursa kendini Allah'ın huzurunda hissedebilir. "*Rabbine, sanki O'nu görürcesine ibadet et. Sen O'nu görmesen de O seni görüyor.*"[7] hadisine mâzhar olur.

Normalde bu âyet, Arapça cümle yapısına göre: نَعْبُدُكَ "*Sana ibadet ederiz*" şeklinde olabilirdi. Fakat, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ denmek sûretiyle: "*Başkasına değil, ancak Sana kulluk ederiz ve ancak Senden yardım isteriz.*" şeklinde, sadece Allah'a ibadet ettiğimiz ve etmemiz gerektiği ifade edilmiştir.

وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ Ya Rabb! Biz gerek Sana ibadet ve itaatımızda ve gerek diğer bütün işlerimizde ancak Senden medet umarız. Senden başka kimseden yardım dilenmeyiz.

Bu âyette fiiller, إِيَّاكَ اَعْبُدُ وإِيَّاكَ اَسْتَعِينُ "*İbâdet ederim, yardım dilerim*" diye tekil değil, "*kulluk ederiz, yardım isteriz*" şeklinde çoğul getirilmiş. Belki cemaatle namaz kılarken imam bu sûreyi okuduğunda, arkasındaki cemaati de kastederek "*kulluk ederiz, yardım isteriz*" şeklinde çoğul olarak demesi doğru olabilir. Yani imam, bizim adımıza da dua ettiği için, "biz" diyebilir. Ama her bir Müslüman tek başına bu âyetleri okuduğunda yine neden "biz" diyor, diye bir soru akla gelebilir. Âlimlerimiz bu soruya şöyle cevap vermişlerdir: Âyette "Biz ibâdet ederiz, yardım isteriz." demekle şunlar kastedilmiş olabilir:

1. Vücudumuzdaki bütün görünen ve görünmeyen organlarımız ve hücrelerimizin hepsi.

2. Melekler-cinler dahil Allah'ın varlığına ve birliğine inanan bütün şuurlu varlıklar.

3. Allah'ın, âlemlerin Rabbi olmasından hareketle bütün âlemlerdeki canlı-cansız her şey.

Ayrıca bu âyet bir yönüyle cemaat şuuru vermektedir. Çün-

---

7 Müslim, *İman* 1.

kü biz bu âyette, "Ben" demeyi bırakıyor "Biz" diyoruz. Namaz, bizim içtimâî hayatımızın, denge, düzen ve nizamının sembolüdür. Eğer biz, namazda bunu duyarsak cemaat halindeki yaşayışımızda, pırıl pırıl kendini gösterir; "Biz", kuru kalabalıktan ibaret bir cemaat değil; aksine ruh birliğiyle âhenk içinde muntazam bir cemaatiz. İşte fert, ilk defa bu düşünce ile cemaat şuuruna ulaşır; hissî yaşamadan kurtulur.

Yüce Allah, Resûlünün (s.a.s.) lisanıyla, mü'mine yaptırdığı bu duâyı kabul buyurduğunu ve Fâtiha sûresini kulu ile Kendi arasında ikiye taksim ettiğini şöyle bildirmektedir:

Ebu Hureyre'nin (r.a.) rivayet ettiği bir kudsî hadiste Allah'la kul arasındaki bu münasebet ve paylaşma bize şöyle anlatılır:

قَسَمْتُ الصَّلاةَ بَيْنِي وَ بَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ فَنِصْفُهَا لِي
وَ نِصْفُهَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ

"*Fâtiha'yı, kulumla benim aramda ikiye taksim ettim. Yarısı benim yarısı kulumundur ve kuluma istediği verilecektir.*"

Kul: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ dediği zaman,

Allahu Teâlâ: "*Kulum bana hamd etti*" der.

Kul: اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ dediği zaman,

Yüce Allah: "*Kulum beni senâ etti*" der.

Kul: مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ dediği zaman,

Yüce Allah: "*Kulum beni yüceltti*" der. Ve buraya kadar benimdir.

Kul: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ dediği zaman,

Allahu Teâlâ: "*Bu benimle kulum arasındadır*" der. "*Sûrenin sonu ise sadece kulumundur ve kuluma istediği verilecektir.*" der.[8]

---

[8] Müslim, *Salât* 38, 40; Ebû Dâvud, *Salât*, 132; Tirmizî, *Tefsîr*, *Sûre* 1, 1; Nesâî, *İftitah* 23; İbn Mâce, *Edeb* 52; *Müsned*, II, 241.

İşte insan Fâtiha'yı okurken bu münasebet ve paylaşmaya dikkat etmelidir. Kul: "Allahım, beni doğru yola hidâyet et; ifratın tefritin ortası yola; şehvete düşürmeyeceğin, gazaba uğratmayacağın, cerbezeye atmayacağın yola... Bunakların, akılsızların, hissizlerin yoluna girmekten beni muhafaza buyur. Nebilerin, sıddıkların, şehitlerin yoluna hidâyet eyle. Mağdubin ve dâllinden eyleme!" diyor. Allah da: "Bu kuluma aittir ve kulumun istediği verilecektir." cevabını veriyor.[9]

إِيَّاكَ نَعْبُدُ "Yalnız Sana ibadet ederiz." âyetinde şöyle bir nükte vardır: Allahım başkasına değil, sadece ve sadece Sana yönelir, Sana boyun eğer, huzuru Sende arar ve Senin huzurunda sekîne ve sükuna ereceğimize inanırız.

Ve sanki insan, bu makamda kendisine bir fırsat ve selâhiyet verildiğini keşfeder gibi olur. Binaenaleyh, onun bu fırsatı en iyi şekilde değerlendirmesi gerekir. Bu itibarla istenmeye en lâyık husus ne ise o istenmeli ve bu fırsat kaçırılmamalıdır. Onun içindir ki, hiç vakit kaybetmeden اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "*Hidâyet eyle bizi doğru yola.*" der ve Rabbinden kendisini sırât-ı müstakîme, doğru yola ulaştırmasını ister.[10]

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

6. Hidâyet eyle bizi doğru yola,

إِهْدِنَا "*İhdinâ*", bize hidayet et, hidayetimizi artır, bizi hidayette dâim eyle, demektir.

Bu âyeti okuyan bir kimse, eğer hidâyette değilse, onun için bu hidâyete ermek adına bir dua olur. Fakat, hidâyete ermiş bir mü'min/müslüman bu âyeti/duâyı okuduğunda ne ifade eder?

---

9 M. Fethullah Gülen, *Fâtiha Üzerine Mülâhazalar*, s. 157.
10 M. Fethullah Gülen, *Fâtiha Üzerine Mülâhazalar*, s. 107.

şeklinde bir soru akla gelebilir. Çünkü kendisi zaten hidâyete ermiş birisidir. Müfessirlerin açıklamasına göre o zaman bu dua:

1. Bizim hidâyetimizi artır,

2. Bizi hidâyette dâim ve kâim eyle, manasındadır.

الصِّرَاطَ الْمُستَقِيمَ "*Sırât-ı müstakîm*"; hiçbir eğrilik ve meyil bulunmayan cadde, orta yol, işlek yol olan Kur'ân yolu, Allah Resûlü ve Ashâbının yolu, Cennet yolu, hak yol, İslâm, İslâm milleti, ana yol, herkesin yürüyebileceği bir yol manalarındadır.

الصِّرَاط "*es-Sırât*": Bu kelimenin başında harf-i tarif (ال elif-lâm, yani belirlilik takısı) vardır. Bu da sırât kelimesinin şu manaya geldiğini gösterebilir: Öyle belli bir yol ki; bizden evvel binlerce peygamber, yüz binlerce veli ve milyonlarca sâlih insan o yoldan geçmişlerdir.

Kul, Allah'ın râzı olduğu kulluğu yapıp dua makamına gelince, en mühim arzusuna, yani sırât-ı müstakîme hidâyet istemesi bildiriliyor. Bu sırât-ı müstakîm tabiriyle; her türlü bozuk din ve ideoloji reddedilir. Zira sırât-ı müstakîm, hakkı bilmeyi, onu her şeye tercih etmeyi, ona teslim olup imkân nispetinde onu hâkim kılmak için gayret harcamayı ifade eder.

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ

7. O kendilerine nimet verdiğin mutlu kimselerin yoluna; o gazaba uğramışların ve o sapmışların yoluna değil.

أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "*Kendilerine nimet verdiğin kimseler*." Kendilerine nimet verilenlerin kimler olduğu, görüldüğü gibi bu âyette açıklanmamıştır. Fakat Kur'ân'ın bazı âyetleri, manası biraz kapalı olan diğer âyetlerini açıklar. Bu âyeti de Nisâ sûresinin 69'uncu âyeti açıklamaktadır:

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِم مِنَ النَّبِيِّينَ

وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقاً

"Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği nebîler, sıddîkler, şehitler, sâlih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!"

أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "*Kendilerine nimet verdiğin kimseler.*"

Âyetteki أَنْعَمْتَ "*nimet verdin*" fiili, "doğru yol nimetine eriştirmek"ten kinayedir. Demek bu nimet, mutlak nimettir. Bunu elde edince, diğer nimetler gölge gibi onu takip ederler. Böylece anlaşılır ki "sırât-ı müstakîme erdirmek"; hem en mühim yardım, hem de en büyük nimettir. Hem de o zâtlara izâfe edilen bu cadde, onların kendilerinin ortaya attığı bir yol olmayıp, Allah'ın gösterdiği bir yol ve en büyük nimettir, ama ona mazhariyet ve o yola girmeleri itibariyle "onların yolu" sayılmaktadır. Böylece insanları eğitmede pek mühim bir yeri olan *örnek* ihtiyacı karşılanmış olmaktadır.

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ "*Gazaba uğrayanların*" ve الضَّالِّينَ "*Sapkınlarınkine değil.*"

Doğru yoldan sapma ve Allah'ın gazabına uğrama, yalnızca belli bir zamandaki belli bir millet ve din mensuplarına mahsus olmadığı için âyette, gazaba uğrayanların ve sapkınların kimler olduğu açık olarak zikredilmemiştir.

Son âyette, sırât-ı müstakîm'in ne olduğu belirtildiği kadar, ne olmadığı da açık olarak bildirilmiştir. Bu yolun, gazâba uğramış ve dâllîn (sapkın) olan yakın zıtlar gibi, öteki uzak zıtların da aşırılıklarından uzak olduğu gösterilmiştir.

Bazı âlimlerimizin ciltlerle tefsîr yazdığı, Hz. Ali'nin ise "*isteseydim Fâtiha'nın tefsîrine dair yetmiş deve yükü eser yazardım.*"[11] dediği bu bereket kaynağı sûrenin sunmaya çalıştığımız kısa

11 Suyûtî, *el-İtkân*, IV, 200.

tefsîrinden de anlaşılacağı gibi, Fâtiha-i şerife, Kur'ân'ın bir hülasasıdır/özetidir. Kur'ân mükemmel bir vücut, Fâtiha onun başı, Besmele ise o baştaki taçtır.[12]

Âmîn - اَمِين

Âmîn, "*kabul et*" demektir. Fâtiha ile Allah'a karşı ubûdiyetimizi arz etme, muhtaç olduğumuz şeyleri dileme ve dilenme neticesinde bu isteklerimizi kabul et manasına "âmîn" diyoruz.

Âmîn, Kur'ân'dan bir âyet değildir. Bunun için Mushaf'a yazılmaz. Fakat Buharî ve Müslim'de de rivayet edildiği üzere Peygamber Efendimiz (s.a.s.) buyurmuştur ki; "*İmam* وَلاَ الضَّالِّينَ *veleddâllîn dediği zaman hepiniz âmîn deyiniz. Çünkü melekler âmîn derler. Âmîn demesi, meleklerin âmînine rast gelenin geçmiş günahları affedilir.*"[13]

Diğer bir hadiste de: "*Dünya halkının saflarının hizasında göktekilerin safları bulunur. Bundan dolayı yerdeki "âmîn" gökteki "âmîn"e rast gelirse ibadet edenin günahları affedilir.*"[14] buyurulmuştur.

Bir hadîs-i şerifte de şöyle nakledilir: "*Allah Resûlü* وَلاَ الضَّالِّينَ *veleddâllîn dedikten sonra cemaatle birlikte öyle bir âmîn derdi ki, câmi lerzeye gelirdi (titrerdi).*"[15]

Fâtiha Sûresinin Fazîleti

1. Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "*Fâtiha sûresi her hastalığın şifâsıdır.*"[16]

---

12 Elmalılı, *Fâtiha Sûresi Tefsîri*.

13 Buhârî, *Ezan* 111, 113, *Deavât* 4; Müslim, *Salât* 72.

14 Benzeri rivayetler için bkz: Müslim, *Salât* 72-76.

15 İbn Mâce, *İkâme* 14; *Müsned*, III, 354; Dârimî, *Mukaddime* 6.

16 Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1387, IV, 137'de Saîd ibn Mansûr ve el-Beyhakî'den.

2. Başka bir hadiste: "*Fâtiha sûresi, Kur'ân'ın en büyük sûresidir.*"[17]

3. Diğer bir hadiste de: "*Fâtiha ve Bakara sûresinin sonu, bana Arş'ın altındaki bir hazineden verildi.*"[18] buyurmuşlardır.

4. Enes b. Mâlik'ten rivâyete göre Resûlullah (s.a.s.) kendisine şöyle buyurmuştur: "*Yatağına yattığında Fâtiha ve Kul hüvellahü Ehad sûrelerini okuduğun zaman, ölüm dışında kalan her şeyden emin olursun.*"[19]

5. Ebu Saîd İbnu'l-Muallâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Mescid-i Nebevî'de namaz kılıyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni çağırdı. Fakat (namazda olduğum için) icabet edemedim. Sonra yanına gelerek: Ey Allah'ın Resûlü namaz kılıyordum (bu sebeple cevap veremedim diye özür beyan ettim). Bana: "*Yüce Allah Kitab'ında "Ey iman edenler, Allah ve Resûlü sizi çağırdıkları zaman hemen icâbet edin." buyurmuyor mu?*" (Enfal, 8/24) dedi ve arkasından ilave etti: "*Sen mescidden çıkmazdan önce, sana Kur'ân-ı Kerîm'in (sevapca) en büyük sûresini öğreteyim mi?*" dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkacağı sırada ben: "Sana en büyük sûreyi öğreteceğim." dememiş miydiniz? dedim. Bana: "O *sûre es-Seb'u'l-Mesânî (yedi âyet) yani namazlarda tekrar tekrar okunan Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemindir ve bana verilen yüce Kur'ân'dır.*"[20] buyurdu.

6. İbn Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cibril (aleyhisselâm), Peygamberimizin (aleyhissalâtu vesselâm) yanında otururken yukarıdan kapı sesine benzer bir ses işitti. Başını göğe doğru kaldırdı. Cibril (aleyhisselâm) dedi ki: "*İşte gökten bir kapı açıldı, bugüne kadar böyle bir kapı asla açılmamıştı.*" Derken oradan bir melek indi.

---

17 Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân* 9.
18 Zevâid, I, 169-170; *Metâlib*, III, 283, 300.
19 Zevâid, X, 121.
20 Buhârî, *Tefsîr* 1; Nesâî, *İftitah* 26; Ebû Dâvud, *Vitr* 15.

Cibril (aleyhissalâm) tekrar konuştu: "*İşte arza bir melek indi, şimdiye kadar bu melek hiç inmemişti.*" Melek selam verdi ve Peygamber Efendimize (aleyhissalâtu vesselâm): "*Sana verilen iki nuru müjdeliyorum. Bunlar, senden önce başka hiçbir peygambere verilmemişlerdi: Onların biri Fatihâ Sûresi, diğeri de Bakara Sûresi'nin son iki âyeti. Onlardan okuduğun her harfe mukabil sana mutlaka büyük sevap verilecektir.*"[21] dedi.

7. Rivâyete göre Hasanü'l-Basrî şöyle demiştir: Yüce Allah yüz dört kitap indirmiştir. Bu yüz dört kitabın ilmini dört kitapta toplamıştır. Dört kitabın ilmini de Kur'ân'da bir araya getirmiştir. Kur'ân ilmini de mufassal (kısa) sûrelerde, bunların ilmini de Ümmü'l-Kur'ân olan Fâtiha'da, Fâtiha'nın ilmini de şumüllü şu iki kelimede إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ toplamıştır. Gökten inmiş olan bütün kitapların ilmi işte şu iki kelimede toplanıp bir araya gelmiştir."[22]

8- Hz. Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah'ın (s.a.s.) gönderdiği bir seferdeydik. Bir yerde konakladık. Yanımıza bir hizmetçi bir kadın gelip: "Obamızın efendisi Selim'i zehirli bir hayvan soktu. Onunla meşgul olacak erkekler de şu anda yoklar. Sizde rukye yapan (tedavi maksadıyla dua okuyacak) biri var mı?" dedi. Bunun üzerine bizden rukye hususunda mahâretini bilmediğimiz bir adam kalkıp onunla gitti ve adama okuyuverdi. Adam iyileşti. Kendisine otuz koyun verdiler. Bize sütünden içirdi. Ona: "Yahu sen rukye bilir miydin?" dedik. "Hayır, ben sadece Fatiha sûresini okuyarak rukye yaptım." dedi. Biz kendisine: "Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e sormadan (bu verdiklerine) dokunma!" dedik. Medîne'ye gelince, durumu Peygamberimize söyledik. Aleyhissalâtu vesselâm: "Fâtiha'nın rukye olduğunu (tedavi maksadıyla okunacağını)

---

21 Müslim, *Müsâfirin* 254; Nesâî, *İftitâh* 25.
22 İbn Teymiye, *Fetâvâ*, 17,4.

sana kim söyledi? Verdikleri koyunları paylaşın, bana da bir hisse ayırın." buyurdular."[23]

Fâtiha, En Güzel Duadır

Fâtiha sûresinin tefsîrini, Kırık Testi isimli kitaptan yapacağımız küçük bir iktibasla bitiriyoruz:

"Dua okuyacağım zaman bir hadis-i şeriften istinbatla Fâtiha Sûresi'ni okuyorum; sonra da (meâlen) "Allah'ım, işte bu şifa vesilesi Fâtihadır; Sen de Şâfî'sin, şifa veren yalnız Sensin. Senden başka şifâ verebilecek kimse ve Senin şifandan başka da şifa yoktur. Hastalığımı gider; bu derdime deva ver. Hastalıktan hiçbir eser bırakmayacak bir şifa nasip et." diyorum.

Evet, en güzel dua Fâtiha'dır. Samimi bir kalble hangi hastalığa okunursa okunsun -biiznillah- şifa vesilesi olur. Zaten, Fâtiha'nın isimlerinden biri de Şâfiye'dir...

Siz de her türlü dert ve sıkıntınızın izâlesi için Fâtiha'yı okuyup, "Rabbim, işte bu sûre Kâfiye'dir. Senin izin ve inayetinle her derde yetebilir. Sen Kâfisin. Okuduğum şu sûre hürmetine dert ve sıkıntılarım hususunda bana yardımcı ol." diyebilirsiniz."[24]

---

23 Buhari, *Tıp* 33, 39, *Fedâilü'l-Kur'ân* 9; Müslim, *Selâm* 66; Ebu Davud, *Tıp* 19; Tirmizi, *Tıp* 20.

24 M. F. Gülen, *Kırık Testi*, s. 123.

93- *DUHÂ SÛRESİ*

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحٰى ﴿١﴾ وَالَّيْلِ إِذَا سَجٰى ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى
﴿٣﴾ وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولٰى ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ
فَتَرْضٰى ﴿٥﴾ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰى
﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنٰى ﴿٨﴾ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾ وَأَمَّا
السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Güneşin yükselip en parlak halini aldığı kuşluk vaktine.

2. Sükûnete erdiği dem geceye yemin olsun ki:

3. Ey Resûlüm, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da.

4. Elbette senin için her zaman, işin sonu, başından daha hayırlıdır.

5. Elbette Rabbin sana ileride ihsan edecek, tâ ki sen de O'ndan ve verdiğinden râzı olacaksın.

6. Seni yetim bulup barındırmadı mı?

7. Seni dinin hükümlerinden habersiz bulup seçerek dosdoğru yola koymadı mı?

8. Seni muhtaç bulup ihtiyacını gidermedi mi?

9. Öyle ise, sakın yetimi güçsüz bulup hakkını yeme, sakın onu küçümseyip üzme.

10. İsteyene de kaba davranma, onu azarlama.

11. Rabbinin nimetlerini ise durmayıp söyle.

Duhâ sûresi Mekke döneminde inmiştir. Âyet sayısı 11'dir. Birinci âyetteki "*Duhâ*" kelimesi sûreye isim olmuştur.

Bu sûrede; güneşin en tâze ve parlak ışıklarıyla her yanı aydınlattığı kuşluk vaktine ve gecenin her yanı karanlıkla örttüğü, sesin soluğun kesilip ortalığı sükûnetin kapladığı zamanlara yemîn edilerek; Allah'ın, Resûlünü terketmediği, O'na darılmadığı ve O'nu yalnız başına bırakmadığı, O'nun hayatının sonunun öncesinden, yahut âhiretinin dünyâsından daha iyi olacağı ve Allah'ın bol nimet verip O'nu memnun edeceği buyurularak tesellî edilmektedir. Ayrıca Allah'ın O'na lutfettiği dünya ve âhiret nimetlerinden bahsedilip bunlara olan şükrünü ilan etmesi hatırlatılır.

Nüzûl Sebebi

Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ilk vahiyler geldikten bir müddet sonra bir süre vahiy kesilmiştir ki bu olaya *fetretü'l-vahy* denir. Bu hâdiseden dolayı da Resûlullah (s.a.s.) üzülmüştür. Vahyin kesilme süresi ve sebebiyle ilgili farklı ve değişik rivâyetler vardır.

Buhârî'de rivâyet edildiğine göre Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) rahatsızlanmış ve iki üç gece ibâdet için kalkamamış. Bir kadın gelip Efendimiz'i (s.a.s.) -haşa alaya alarak-: Ey Muhammed! Sa-

hibini görmüyorum, herhalde seni terk etti." demiş. Bunun üzerine yüce Allah وَالضُّحَى ۞ وَالَّيْلِ إِذَا سَجَى ۞ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى âyetlerini (yani Duhâ Sûresi'nin tamamını) indirmiştir.[25]

Müslim ve Tirmizî'nin rivâyetlerine göre ise, vahyin gecikmesi üzerine müşrikler: "Muhammed bırakıldı." demişler; yüce Allah da: "*Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.*" âyetini (yani Duhâ sûresinin tamamını) indirmiştir.[26]

Vahyin kesildiği müddet hakkında; dört gün, on iki gün, on beş gün, on küsur gün, yirmi beş ve kırk gün gibi değişik rivâyetler vardır ki, doğrusunu Allah bilir.

Rivâyetlerden öyle anlaşılıyor ki; Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir ara rahatsızlanmış, birkaç gece ibâdete kalkamamış ve bir hikmete binaen vahiy kesilmiştir. Yoksa ilahî feyz ve yardımın gecikmesi, Allah'ın Peygamberimizi terk etmesi anlamına gelmez. Onun gece ibâdete kalktığını gören ve bilen yakınlarından veya komşularından iman etmeyen bir kadın (amcası Ebû Leheb'in hanımı Ümmü Cemîl olabilir), birkaç gece kalkamadığını ve vahyin de gelmediğini görünce böyle söylemiş, Kureyş müşrikleri de "Muhammed bırakıldı" demişlerdir. Resûlullah da (s.a.s.) bundan üzüntü ve sıkıntı duymuş ve davranışlarından da bu hissedilmiştir.

Tefsîr

وَالضُّحَى

1. "Güneşin yükselip en parlak halini aldığı kuşluk vaktine (yemin olsun ki)."

---

25 Buharî, *Fezâilü'l-Kur'ân* 1, Teheccüd 4, *Tefsîru Sûre* 93/1; Müslim, *Salât* 82, 84, 91, *Cihad* 115; Ebû Dâvud, *Salât* 68; Nesâî, *Sehv* 11; İbn Mâce, *İkâmet* 144; *Müsned*, III, 344; IV, 312.

26 Müslim, *Cihâd* 114; Tirmizî, *Tefsîr* 82.

Duhâ diye bilinen *kuşluk vaktine* ki, güneşin parlayıp yükselmeğe başladığı, gündüzün gençliği zamanıdır. Fakat bu âyette الضُّحَى "*Duhâ*" kelimesi, gecenin mukabili olarak kullanılmış olup, apaçık gündüz mânâsındadır. Yahut hakîkat güneşinin Muhammed ufkundan doğup "*âlemlere rahmet olarak*" (Enbiya, 21/107) her tarafa elçilik göreviyle ışıklar saçmaya başladığı zamana işarettir.

وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى

2. "Sükûnete erdiği dem geceye yemin olsun ki."[27]

Âyette kendisine yemin edilen gece vakti; tam tavına gelip durduğu, içindekilerin sakinleştiği vakit ki, gecenin başından bir süre geçtikten sonraki orta anlarıdır. O vakit karanlık artacağı kadar artmış, örteceğini örtmüş, kararını bulmuş, bir de ses seda kesilmiş, dinmiş olur.

Bu iki şeye, yani duhâ ve gece karanlığına yemin edilmesinin birçok hikmetinden bir hikmeti de şu olabilir: Gündüz aydınlığı, insanı, yaptığı meşguliyetten dolayı yorar. Gece karanlığı, yorgun olan insanın sükûnet bulması ve dinlenmesi için gereklidir. Aynı şekilde vahiy Allah Resûlü için; bu işin hakkını verememe ve en yakınlarından bazıları dâhil müşriklerin kabul etmemesi gibi endişelerden dolayı gerginlik kaynağı olmuştu. Vahyin kesilmesi, gerginlikten sükûnet bulması içindir. Vahiy güneş aydınlığı gibidir, onun kesilişi ise gecenin sükûnetine benzer.

Kısacası, karanlıktan aydınlığa aydınlıktan karanlığa her saat durmadan değişen zaman içinde bilhassa ilk hayat ve canlılık neşesinin yükselmesi anı olan parlak kuşluk vaktine ve o aydınlığı örtmekle beraber, gelecek bir hayat ve mutluluk neşe-

---

27 سجى Secâ, zifiri karanlık oldu. سجى الليل *Sece'l-leylü* ise, gece iyice karardı demektir.

sinin başlangıcı ve müjdecisi olan gecenin dindiği sessizlik anına yemin olsun ki:

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى

3. "Ey Resûlüm, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da."

وَدَّعَ *Vedde'a* fiilinin mastarı olan التَّوْدِيعُ "*Tevdî*", aslında misafirin vedâ etmesi, yani giderken kalanlara "*Hoşça kalın*", "*Allah'a ısmarladık*" gibi vaad, bolluk, hoşluk duasıyla bırakıp gitmesi ve böyle vedâ ile uğurlanması demek olup, sonra mutlak şekilde terk edip bırakmak mânâsında da kullanılmıştır. Yüce Allah hakkında bu bildiğimiz mânâ ile vedâ ve uğurlama tasavvur edilemeyeceğinden وَدَّعَ *Vedde'a* fiili burada "*terk*" mânâsıyla tefsîr edilmiştir. Sûrenin iniş sebebi de buna diğer bir delildir. Yani, "*Rabbin seni bırakmadı*", وَمَا قَلَى Vemâ kalê "*ve darılmadı*" da.

وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى

4. "Elbette Senin için her zaman, işin sonu, başından daha hayırlıdır."

Senin bulunduğun her halin sonu, senin için başından daha hayırlıdır. Yani sen günden güne, halden hâle ileri doğru daima hayırdan hayıra terakkî edip yükseleceksin. Mesela hayatının başlangıcına nazaran peygamberlik hayatı, peygamberliğin başlangıcında vahyin gelişine nazaran kesilişi hâli, vahyin kesilişine nazaran tekrar böyle başlayışı hâli, bu sûrenin inişinden sonra zamanla ulaşacağın her halin önüne nazaran sonu ve bütün dünyaya nazaran âhiret senin için önceden, evvelden daima hayırlıdır. Yani sen böyle halden hâle, hayırdan daha hayırlısına durmadan yükselip gideceksin.

لَكَ leke "*Senin için*" denilerek, "gelecek, sadece ve sadece

Senin için geçmişten daha hayırlıdır" demek değil, “Sana eziyet eden kâfirlere göre Senin için daha hayırlıdır.” demektir. Fakat bu, O’na iman eden ümmeti hakkında da âhiretin dünyadan daha hayırlı olmasına engel olmaz. Zira Peygamber’in peşinden giden ondandır: “*Bana tâbi olan bendendir*.” (İbrahim, 14/36). Ayrıca peygamber için hayırlı olan bütün ümmeti için de hayırlıdır. Zira O’nun dünyadaki hayrından kâfirler bile istifade eder. Ancak âhiret hayrı yalnız mü’minlerindir.

Bu hayırlı olma durumu daha çok açıklığa kavuşturulmak ve desteklenmek üzere de şöyle buyuruluyor:

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى

5. “Elbette Rabbin sana ileride ihsan edecek, tâ ki sen de O’ndan ve verdiğinden râzı olacaksın.”

Rabbin, ileride sana öyle lütuflarda bulunacak, ihsan ve ikramından sana öyle verecek, öyle verecek ki sen tamamen râzı olacak, rızâya ereceksin, bütün dileklerin gerçekleşecek, hiçbir üzüntü ve keder, hiçbir sıkıntı ve “Acaba ne olacak?” diye meraklı bekleyiş durumu kalmayacak derecede huzur ve sonsuzluk âleminde hoşnut olacaksın.

“Rabbin sana verecek, sen tamamen râzı olacak, rızâya ereceksin.” âyetinden maksat, Hasan Basri’ye göre Allah Resûlü’nün ümmetine olan şefaatidir.

Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Ben, Rabb’im bana, “Râzı oldun mu Ey Muhammed?” deyinceye kadar ümmetime şefaat edeceğim. O vakit, “Evet, ey Rabbim! Râzı oldum.” diyeceğim.*[28]

Başka bir hadiste ise: “*Her peygamberin kabul edilmiş bir duası*

[28] Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, III, 179; Suyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, VIII, 534.

vardır. Bütün peygamberler dualarını hemen yapmıştır; Ben ise duamı, kıyâmet günü ümmetime şefaat için sakladım."[29] buyurmuştur.

İbn Abbas bu âyet hakkında şöyle demiştir: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) rızâsından birisi de Ehl-i Beyt'inden birinin ateşe girmemesidir. İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivâyette, "O'nun rızâsı, ümmetinin hepsinin Cennet'e girmesidir." denilmektedir.

Peygamberin ümmeti hakkındaki rızâ ve şefâatına ulaşmak da, ancak O'na iman ve peşinden gitmekle mümkündür.

Âyetin lafzı genel olduğundan, lütfun sadece şefaattan ibaret olması da gerekmez. Onun için bazı âlimler şöyle demişlerdir: En uygun olanı, bunun dünyadaki lütufları da, her türü ile âhiretteki lütufları da içine alacak şekilde genel olmasıdır. Elbette âhiretteki lütuflar dünyadakilerden çok büyüktür.

Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) için daima sonrası öncesinden daha hayırlı olduğu meselesine gönül rahatlığı ile inanmayı anlatmak için, daha önceden görülen büyük nimetler örnek gösterilerek konu ispatlanmak üzere, bu sûrenin inmesinden önce de sonunun önünden hayırlı olageldiği hatırlatılarak buyuruluyor ki:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى

6. "Seni yetim bulup barındırmadı mı?"

Bilindiği üzere Peygamber Efendimiz (s.a.s.) babası Abdullah'tan yetim olarak dünyaya gelmiştir. O sırada Resûlullah (s.a.s.) henüz ana karnında altı aylıktı. Dolayısıyla doğarken yetim olarak doğmuştu. Anası Hz. Âmine ile beraber dedesi Abdülmuttalib'in yanında idi. Sonra altı yaşında iken annesi de vefat etti. O vakit de onun vasiyeti ile amcası Ebû Talib O'nun sorumluluğunu yüklenip yanına aldı.

Yüce Allah, Resûlünü (s.a.s.) önce babadan yetim olarak vü-

---

[29] Buhârî, *Tevhît* 31; Müslim, *İman* 338. Buhârî'deki rivâyet farklı lafızlarladır.

cuda getirmiş iken güzel bir şekilde barındırmış, böylece gittikçe sonunu önünden daha hayırlı yapmak üzere terbiye edip seçmiş, hiçbir zaman terk edip de bırakmamıştır. Âyetten; yetimin barındırılması gerektiği ve Hz. Muhammed'i barındıranın Allah olduğu ifade edilerek, yetimi barındıranın Allah'ın rızâsını kazanacağı anlaşılır.

وَوَجَدَكَ ضَالاًّ فَهَدَى

7. "Seni dinin hükümlerinden habersiz bulup seçerek dosdoğru yola koymadı mı?"

Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) hiçbir zaman akıl ve dinde sapık mânâsına "dâll", yani dalâlette/küfürde olmamıştır. Allah'ın birliğine inanarak yetişmiş, hiçbir puta secde etmemiş, Allah'tan başka ilâh tanımamış, hiçbir kötü fiil işlememişti. Çünkü peygamberler bunlardan korunmuştur.

Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) peygamber olmadan önce de kavminin, -Arap müşriklerinin- dinlerindeki bozukluğunu görmüştü. Karşısında bulunan Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi iki dinin çığırından çıkmış olduğunu da sezmişti. Fakat girilmesi gerekli olan ve mücerret (soyut) akıl ile idrak edilip kavranması mümkün olmayan Hak din ve şeriatın ne olması gerektiğini, dünyayı sarmış olan bunalımın içinden nasıl çıkılıp da Hakk'a erişileceğini belirlemede de hayret içindeydi.

Onun için Allah ona şöyle dedi; yani sen, peygamberlikten önce akılların yol bulamadığı hakikatler ve şeriatlerden habersiz ve doğru yolu arayan, hayretler içinde birisi idin ki, Rabb'in seni seçerek hidayet buyurmadı mı? Gönderdiği vahiy, indirdiği kitap ile bilmediklerini bildirerek doğru yolu göstermedi mi?

وَوَجَدَكَ عَآئِلاً فَأَغْنَى

8. "Seni muhtaç bulup ihtiyacını gidermedi mi?"

عَآئِل Âil, fakir ve yoksul demektir. Sen serveti yok bir yoksul iken yine seni seçip zengin kılmadı mı? Zira Resûlullah Efendimiz'e (s.a.s.) babasından bir dişi deve ile bir hizmetçiden başka mîras kalmamıştı. Sonra yüce Allah O'nu önce Şam'a yaptığı ticaret seferinden elde edilen bereketli kâr ile; Hz. Hatice ile evlendikten sonra da onun bütün servetini hibe etmesiyle zengin etmişti. Böylece O'nu insanlara muhtaç olmaktan kurtardı.

Yüce Allah, Peygamberine (s.a.s.) verdiği bu üç nimeti saydıktan sonra, bunların karşılığında O'na üç şeyi emretmek üzere şöyle buyurdu:

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلاَ تَقْهَرْ

9. "Öyle ise, sakın yetimi güçsüz bulup hakkını yeme, sakın onu küçümseyip üzme."

O halde, yani hal böyle olunca, sen de Rabbinin bu var olan ve olması vaat edilen ihsan ve nimetlerinin bir şükür alâmeti olmak üzere yetime sakın kahretme, zayıf sayıp da hor bakma.

Yetime; diğer insanlara, anne-babasına ve dostlarına karşı ayıp olacak düşüncesinden değil de, sırf insan olduğu için kıymet verilmelidir. Çünkü bir hadis-i şerifte de Resûlullah (s.a.s.): "*Ben ve -Yüce olan Allah'tan korktuğu için- yetime kefil olan, şu ikisi gibiyiz.*" buyurmuş ve şehâdet parmağıyla orta parmağını göstermiştir.[30]

وَأَمَّا السَّآئِلَ فَلاَ تَنْهَرْ

10. "İsteyene de kaba davranma, onu azarlama."

İsteyeni yahut soranı azarlama, yani azarlayarak kovma da lütufta bulun, ihtiyacını gider, yahut yumuşak dille geri çevir.

---

30 Buhârî, *Talak* 25, *Edeb* 24; Müslim, *Zühd* 42; Ebû Dâvud, *Edeb* 123; Tirmizî, *Birr* 14; Muvatta, *Şi'r* 5.

فَلاَ تَنْهَرْ *Felâ tenhar*, azarlama, ona sert ve kaba konuşma, demektir.

Tefsircilerden bazıları, السَّائِلُ *sâil*'den maksat, "Dünyaya dair bir şey isteyen dilencidir." demişlerdir. Dilenciyi azarlamanın yasaklanmış olması, istemede ısrar etmediği durumdadır. Eğer istemede ısrar eder de yumuşak bir şekilde reddetmek fayda vermezse o vakit azarlamada bir sakınca yoktur. Zira "*İnsanlardan yüzsüzlük edip de ısrarla istemezler*." (Bakara, 2/273) âyetindeki övgü, ısrarın yerildiğini ifade eder. Yerilen bir şey de azarlanmaya değer.

Bazı âlimler ise burada "*sâil*" (isteyen)den maksadın, mal isteyen değil, ilim ve din ile ilgili soru soran demek olduğu görüşüne varmışlardır. Çünkü mal dilenene, istediğini vermeye gücü yeten kimse yumuşak bir şekilde reddedip de bir şey vermediği zaman tehdit edilmemiştir. Oysa ilim soran kimseye ilmi olan kimsenin cevap vermemesi öyle değildir. Bir hadis-i şerifte: "*Kendisine bir ilim sorulup da onu gizleyen kimse, ateşten bir gem ile gemlenir*."[31] buyurulmuştur.

O halde hangi "sâil" (isteyen-dilenen) olursa olsun işin başında hemen azarlanmamalı, istediği verilmese bile kovulmamalı, incitilmemelidir. Yüzsüzlük ve ısrar etmesi halinde de durumuna göre, layık olan ne ise o şekilde karşılık verilmelidir. Zorda kalan ve muhtaç olana, güç yettiği kadar yardım etmek, farz derecesine kadar varabilir.

İlim dilenmek ise genellikle övülmüştür. Bunda, eziyet ve saygısızlık derecesine varmamak şartıyla, ısrarla yalvarmak da güzel görülmüştür. Mal dilenmek ise genellikle yerilmiştir. Ancak başka bir kazanç yolu bulamayan muhtaç için izin verilmişir.

---

31 Ebû Dâvud, *İlim* 9; Tirmizî, *İlim* 3; İbn Mâce, *Mukaddime* 24; Müsned, II, 263.

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ

11. “Rabbinin nimetlerini ise durmayıp söyle.”

Sadece lafını ederek ve gösteriş yaparak gururlanmak için değil, hakkını takdir, şükrünü yerine getirmek için, nimetin eserini gösterecek, başkalarını da istifade ettirecek şekilde sözlü veya fiilî olarak anlat. Çünkü nimeti anlatmak, onun için bir şükürdür.

Nimeti zikretmek ve onları açıklamanın çeşitli anlamları olabilir. Her nimet, mahiyeti itibariyle belli bir şekilde açıklanabilir. Topluca nimetleri açıklamanın bir şekli de, insanın lisan ile Allah’a şükretmesi, bunu ikrar ve itiraf ederek bütün bu nimetlerin kendisine ihsan sonucu Allah tarafından lütuf olarak verildiğini bilmesidir. Çünkü insanların bunları sadece kendi çabalarıyla kazanmadığı açıktır.

Meselâ Nübüvvet nimetini açıklamak şöyle olur: Davet ve tebliği doğru ve tam olarak yerine getirmek.

Kur’ân nimetini açıklamanın şekli ise şudur: Onu okuyup anlamak, emirlerini yerine getirip, yasaklarından uzak durmak, bilmeyenlere öğretmek ve talimatlarını insanlara anlatmak.

Hidayet nimetini açıklamak da şöyledir: Sapıklığa düşen insanlara doğru yolu göstermek. Ayrıca bu işi yaparken bütün zorluk ve zahmetlere sabırla tahammül etmektir.

Âlûsî şöyle der: Sen yetimdin, dini tanımıyordun ve fakirdin. Allah seni barındırdı, sana doğruyu gösterdi ve zengin kıldı. Bu üç konuda Allah’ın sana verdiği nimeti unutma. Binaenaleyh yetime şefkat göster, yoksul olup da yardım isteyene acı. Çünkü sen yetimlik ve fakirliği tattın. Rabbin sana doğru yolu gösterdiği gibi, sen de kullara doğru yolu göster.

UYARI

Duhâ sûresinin sonunda ve ondan sonra Kur'ân'ın sonuna kadar her sûre bittiğinde tekbîr getirmek (Allahu Ekber, demek) sünnettir. Bu Resûlullah Efendimiz'den (s.a.s.) rivâyet edilmiş olup öteden beri yapılagelmiştir. Yedi kırâat imamından biri olan İbn Kesîr yoluyla rivâyet edilmiştir. Bunun sebebi, başta zikrettiğimiz üzere vahiy biraz gecikip de bu sûre indiği zaman Peygamberimizin (s.a.s.) sevinerek "Allahu Ekber." demiş olmasıdır.[32]

"Kul eûzü bi rabbinnâs." sûresi okununca da "Allahu Ekber." denilir. Sonra Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk beş âyeti okunur ve hatim duâsı yapılır. Buna "HALL-İ MÜRTEHIL" denilir ki, bir hatimi bitirip hemen ikincisine başlamak demektir. Böylece hatimini bitiren bir kimse Fâtiha ve Bakara sûresinin ilk beş âyetini okumakla yeni bir hatime başlamış olur. Yeni başladığı bu hatime devam eder, onu bitirince diğerine...

Her hatim eden için bunu yapmak mutlak gereklidir denilemez. Fakat her kim yaparsa iyidir, güzeldir. Her kim de yapmazsa ona da bir vebal yoktur. Çünkü bunu yapmak sünnettir.

---

32 en-Nîsâbûrî, *Garîbu'l-Kur'ân*, XXX, 113.

94- İNŞİRÂH SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي أَنْقَضَ
ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ
الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?

2-3. Senin belini çatırdatan o ağır yükünü indirmedik mi?

4. Hem senin şanını yüceltmedik mi?

5. Demek ki güçlükle beraber kolaylık vardır.

6. Evet, güçlükle beraber kolaylık vardır.

7. O halde bir işi bitirince, hemen başka işe giriş, onunla uğraş.

8. Hep Rabbine yönel, O'na yaklaş!

İnşirâh sûresi, Mekke'de ve Duhâ Sûresi'nden sonra inmiştir. Sekiz âyettir. Bu sûre adını ilk âyetinde geçen bir ke-

limeden almıştır. Yüce Allah'ın, Resûlünün kalbini ferahlandırmasını ifade eden bu *neşrah* kelimesi sûrenin esas konusunu teşkil etmektedir. Çok ağır olup, O'nun belini çatırdatan risalet ve tebliğ meşakkati, Allah'ın ihsanı ile hafiflemiştir. Allah Resûlü'ne tâbi olarak tebliğ ve hakka hizmet vazifesini devam ettiren bütün Müslümanlara da bu sûre mühim bir kuvvet kaynağıdır.

Konusu Duhâ Sûresine o kadar benzemektedir ki, bu iki Sûrenin hemen hemen aynı dönem ve şartlarda nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Resûlullah'a teselli vermek için önce Duhâ sûresi, sonra da bu sûre indirilmiştir. Bu sûrede Allah önce şöyle buyurmaktadır: Biz sana üç nimet verdik. Bunlar varken üzülmen gerekmez... Birisi "Şerh-i sadr" nimetidir. İkincisi, "Belini büken yükten kurtulman"dır. Üçüncüsü, "İsminin yüceltilmesi"dir.

Tefsîr

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ

1. "Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"

Senin için, senin mutluluğun için göğsünü açıp genişletmedik mi? Böylece nefesine genişlik, kalbine ferahlık, nefsine kuvvet ve ferahlık vermedik mi?

Sadr, her şeyin ön ve baş tarafı olduğu gibi, insanın gövdesinin de belinden başına doğru ön ve içinden kalp ve ciğerleri kapsayan üst kısmı yani sîne, göğüs veya bağır dediğimiz yerdir.

"*Şerh-i sadr*", esasen birisinin göğsünü, bağrını açıp genişletmek demektir. Bununla beraber, kalbe ferahlık vermek ve nefsini herhangi bir iş veya söze açıp neşe ve sevinç ile o iş ve sözü kabul etmek üzere genişletmek mânâsında kinâye olarak

kullanılması da yaygın olmuştur. Öyle ki sadrın şerhedilmesi, açılması denildiği zaman maddi olarak göğsü veya kalbi açmak veya yarmaktan ziyade, manevî olan bu neşe ve ferahlık mânâsı anlaşılır.

Âyetteki istifhâm, yani "*Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*" sorusu; istifhâm-ı takrîrîdir. Yani, Ey Peygamber! Hidayet, iman ve Kur'ân nuruyla, Biz senin kalbini rahatlattık, demektir. Nitekim Yüce Allah başka bir âyette meâlen "*Allah kimi doğru yola iletmek isterse, onun kalbini İslâm'a açar.*" (En'am, 6/125) buyurmuştur.

İbn Kesîr şöyle der: Yani, kalbini nurlandırdık ve onu geniş ve rahat kıldık. Yüce Allah, Peygamberinin kalbini açıp rahatlattığı gibi, aynı şekilde, dinini de geniş, hoşgörülü ve kolay kıldı. Onda ne bir zorluk, ne bir ağırlık, ne de bir darlık vardır.[33]

Ebû Hayyan ise şöyle der: Göğsü açmak demek, kendisine vahyedileni alabilmesi için onu hikmetle aydınlatmak ve rahatlatmak demektir.[34]

Bazı müfessirlere göre ise, bu âyetteki "Resûlullah'ın göğsünü açma" tabirinde iki anlam olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi şöyledir: Peygamber Efendimiz (s.a.s.), nübüvvetten önce de, Arap Müşriklerinin, Hıristiyanların, Yahudilerin ve Mecusilerin dinlerinin yanlış olduğuna inanıyordu. Aynı zamanda, Araplar arasındaki Haniflikten de mutmain değildi. Çünkü bunların inancı da kapalı ve karışıktı. Fakat Resûlullah (s.a.s.), doğru yolun hangisi olduğunu bilmiyordu. Bu sebeple O, zihnî bakımdan tereddüt içindeydi. Yüce Allah peygamberlik vererek Resûlullah'ın tereddütlerini gidermiş ve apaçık doğru yolu göstererek, ona tam bir kalp huzuru vermiştir.

---

33 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kâhire ts., IV, 524.
34 Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhît*, VIII, 487.

Âyette zikredilen "Göğüs açma"nın diğer anlamı da şöyledir: Yüce Allah, Resûlullah Efendimize peygamberlik ile birlikte, cesaret, himmet, yüksek irade ve kalp ferahlığı vermişti. Allah Resûlü, peygamberliğin sorumluluğunu yerine getirebilmesi için gerekli olan geniş ilme o kadar sahip olmuştu ki, başkasının zihni bunu alamazdı. Resûlullah'a, en büyük fesatları gidermek, onları düzeltmek ehliyeti bir hikmet olarak verilmişti. Bu hikmet O'na, cehâlete batmış ve her yönüyle aşırı kaba bir toplumda -zâhirde elinde hiç bir imkan, arkasında da hiç bir kuvvet olmadan- İslâm'ın bayrağını yüceltmesi için verilmişti.

Bazı müfessirler ise "*Şerh-i sadr*" kelimesine "*Şakku's-sadr*" (göğsün yarılması) manasını vermişlerdir. Bunlara göre *şerh-i sadr*, haberlerde geldiği üzere[35] çocukluğunda veya peygamberliği sırasında veya İsrâ/Mi'raç gecesinde cismanî bir ameliyat sûretiyle göğsü yarılarak kalbi çıkarılıp yıkanmış, yine yerine konduktan sonra iman ve hikmetle doldurulmuş olmasıdır.

Maddî kalp yıkanmasının; iman, ilim, hikmet, şefkat gibi manevî şeylerle ilgi ve münâsebetinin bulunduğuna inanmayanlar bu husustaki rivâyetleri mantıklı görmeyerek reddetmişlerdir. Bu ameliyatın esas itibariyle mümkün olduğunu ve maddî temizliğin manevî temizlik ile de ilgi ve münasebetini düşünenler ise bunu kabul etmiş, bununla beraber burada muradın o olduğunda ise ısrar etmemişlerdir.

Fakat bu hâdise, Buharî ve Müslim gibi çok önemli hadis kitaplarında anlatıldığı için -her ne kadar olayın mahiyeti tam olarak bilinemese de- doğrudur ve inanılması gerekir kanaatindeyiz.

قَلْبَكَ "*kalbini*" denilmeyip de صَدْرَكَ "*göğsünü*" denilmesi, bu

---

35 Buhârî, *Menâkıb* 42; Müslim, *İman* 263-65; *Nevevî* Şerhi, II, 215-217; Kurtubî, el-Câmi'li *Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985, XX, 104.

yarmanın genişliğine, yani yalnız içte kalmayıp eserleri dışta da göründüğüne dikkat çekmek olmalıdır. Yani Resûlullah'ın (s.a.s.) sinesi "*Mü'minler için kanadını indir.*" (Hicr, 15/88) emri gereğince bütün mü'minlere şefkat ve merhametle açıktır.

Âyette, أَلَمْ نَشْرَحْ "*açmadık mı?*" buyurulup da, أَلَمْ أَشْرَحْ "*açmadım mı?*" buyurulmamasının izahı ise şöyledir: "*açmadık mı?*" buyurularak, nimeti verenin büyüklüğüyle, nimetin de büyüklüğü gösterilmiştir.

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ۝ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ

2-3. "Senin belini çatırdatan o ağır yükünü indirmedik mi?"

وِزْر *Vizir, ağır yük* demektir. Günah ve vebal mânâsı da vardır.

Bazı tefsircilere göre وِزْرَكَ 'yükün'den maksat, Resûlullah'ın (s.a.s.) işlemiş olduğu hatalardır. Onların Resûlullah'tan (s.a.s.) kaldırılmasından maksat ise, bağışlanmalarıdır. Nitekim Yüce Allah meâlen "*Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar.*" (Fetih, 48/2) buyurmuştur. Buradaki günahlardan maksat, isyanlar ve büyük günahlar değildir. Çünkü peygamberler suç işlemekten korunmuşlardır. Fakat bunlar, Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kendi içtihadı ile yapıp da kınandığı şeylerdir, demişlerdir.

Fakat bu görüş, çok kabul görmemiştir. Zira *vizr* kelimesi, sadece *günah* anlamına gelmez. Bu kelime *ağır yük* anlamında da kullanılır. Bu sebeple, hiç bir sebep yokken bu kelimeyi kötü mânâda, yani günah mânâsında alamayız. Bu âyette *Vizir* kelimesi, günah mânâsında değil, ağır yük mânâsıyla, peygamberliğin ağırlığı veya Allah Resûlü'nü (s.a.s.) peygamberlikten önce veya başlangıcında son derece üzen ve dayanılması ağır gelen bir takım zorluklar demek olması daha doğrudur ve çoklarının tercihi de budur. Çünkü, Resûlullah'ın hayatı nübüvvetten önce de o

kadar temizdi ki, Kur'ân O'nun hayatını örnek vererek muhaliflerine meydan okumaktadır.

أَنْقَضَ ظَهْرَكَ "*Enkada Zahrak*" demek: Yükün sırta ağır basarak kemiklerini çatırdatması veya üzüp zayıf düşürmesi, bitkin ve güçsüz yapması demektir. Burada maksat, Allah Resûlü'ne, peygamberliğinin ilk döneminde dayanılması ağır gelmiş olan zorlukların böyle ağır bir yüke benzetilerek anlatılmasıdır. Sırtında gıcırdamakta, bu şekilde sana eza vermekte olan o ağırlığı, o ağır yükü senden attık, indirdik, demektir.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ

4. "Hem senin şanını yüceltmedik mi?"

ذِكْر *Zikir*, burada şeref ve şan mânâsındadır. Resûlullah'ın (s.a.s.) nâm ve şânının yüksekliği, bütün Nebî ve Resûller içinde derecelerle yüksekliğidir ki, bunun özeti nâm ve şânının Allah'ın namını takip etmesi, Allah anıldıkça onun da anılmasıdır.

Bir hadiste Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "C*ebrail (a.s.) bana geldi ve dedi ki: Rabb'im ve Rabb'in şöyle buyuruyor: Bilir misin, senin zikrini nasıl yükselttim?*" "*Yüce Allah en iyisini bilir.*" dedim. Dedi ki: إِذَا ذُكِرْتُ ذُكِرْتَ مَعِى "*Ben anıldıkça sen de benimle beraber anılacaksın.*"[36] Bu ise nâm ve şân yüksekliğinin en büyük mertebesini açıklamaktadır. Çünkü "Allah" denilince Resûlü beraber anılır. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ denilince beraberinde مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ denilir.

Yüce Allah, Sevgili Peygamber'inin (s.a.s.) adını kelime-i şehâdette, ezanda, kâmette, teşehhütte, hutbelerde ve Kur'ân'da birçok yerde kendi adıyla birlikte zikretmiştir.

---

36 et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, Beyrut 1988, XV, 235; İbn Hibbân, *Sahîh*, V, 162.

Dünyada hiçbir yer yoktur ki orada Müslümanların yerleşim yeri olmasın ve orada ezan okuyarak Resûlullah'ın peygamberliği ilan edilmesin. Ayrıca senenin on iki ayının hiçbir günü ve günün 24 saatinin hiçbir anı yoktur ki yeryüzünde bir yerde Resûlullah zikredilmesin. Bu Kur'ân-ı Kerîm'in doğruluğunun açık ispatıdır.

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

5. "Demek ki güçlükle beraber kolaylık vardır."[37]

O göğsü açma ve yarma, yükü kaldırma, adını yüceltme madem ki oldu, demek ki o senin çektiğin zorlukla beraber büyük bir kolaylık vardır. Çünkü her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Ondan dolayı seni kolaylığa erdirdik, yine de erdiririz.

Tefsircilerin bazılarına göre; Allah Resûlü (s.a.s.) ve ashabı, müşriklerin eziyetleri sebebiyle Mekke'de sıkıntı ve darlık içinde idiler. Yüce Allah O'nu teselli̇̂ etmek ve rahatlatmak için, sûrenin başındaki nimetleri O'na saydığı gibi, burada kolaylık da vaat etti ki, gönlü hoş olsun ve ümidi artsın. Dolayısıyla bu vaadi vurgulamak için tekrarladı.

إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

6. "Evet, güçlükle beraber kolaylık vardır."

Bu da evvelkini vurgulamakla beraber yeni bir başlangıç ile vaatten vaade genelleme halinde bir vurgudur. Bundan sonra da bir zorlukla karşılaşırsan, onu da başka bir kolaylığın izleyeceğini veya beraberinde bir kolaylık bulunduğunu bil, bu vaadi tasdik et de o zorluktan yılma. Onu da gönül hoşnutluğuyla karşıla.

---

[37] إِنَّ İnne edatı, bu vaadin gerçek olduğunu bildirir.

Burada مَعَ "*beraber*" lafzı بَعْدَ "*sonra*" mânâsındadır. Zira zorluk ve kolaylık zıt şeylerden olduğu için bir arada bulunmaları câiz olmaz. Bir yere peş peşe ve art arda gelirler.

Âyet, mü'minler için her zorlukta iki kolaylık var demektir ki, bunun birine dünya kolaylığı, diğerine âhiret kolaylığı demek uygun olur.

Resûl-ü Ekrem (s.a.s.) bu âyet inince ferahlık ve neşe içinde gülerek, لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ "*Bir zorluk iki kolaylığı yenemez*",

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۞ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

"*Demekki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Zorlukla beraber bir kolaylık vardır.*" demiştir.[38] Bu mânâ çoğunlukla zorluk mânâsına gelen "*usr*" kelimesinin ma'rife (belirli), kolaylık mânâsına gelen "*yüsr*" kelimesinin ise nekre (belirsiz) olmasıyla izah edilmiştir.

Ayrıca, zorlukla beraber kolaylığın var olması, onun herkes için meydana gelmesini de gerektirmez. Ebû Ubeyde, Hz. Ömer b. Hattab'a (r.a.) mektup yazmış, Rumların çokluğunu ve onlardan korktuğunu, endişe duyduğunu anlatmıştı. Hz. Ömer (r.a.) de ona: "Şu muhakkak ki mü'min bir kalbe herhangi bir sıkıntı inerse yüce Allah ona bunun arkasından bir rahatlık verir ve bir zorluk iki kolaylığı yenemez." diye yazmıştır.[39] "Mü'min bir kalbe" denilmekle imanın gereği olan gönül huzuru ve sabra da işaret vardır.

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ

7. "O halde bir işi bitirince, hemen başka işe giriş, onunla uğraş."

---

[38] Muvatta, *Cihad* 6.
[39] Muvatta, *Cihad* 6.

Boşaldığın vakit, yani her zorluğa bir kolaylık vurgulanarak vaat edilmiş olduğu için bir görevi, bir ibadeti bitirip bir zorluktan bir kolaylığa geçtiğin, biraz dinlendiğin, meselâ aldığın vahyi yerine ulaştırdığın, farzlarını yerine getirdiğin vakit yine yorul, iş bitti diye rahata düşüp kalma da yine zahmeti tercih edip diğer bir ibadet için kalk, çalış, yorul; farz bittiyse nafileye geç, namaz bittiyse duaya geç ki, kolaylık da artsın, şükürde devam etmiş olasın. Bu emir de, sadece Allah Resûlü için değil, her bir Müslüman içindir.

Bu âyet-i kerime, İslâm'da çalışmanın önemine işaret eden en önemli âyetlerden birisidir. Çünkü Müslüman'a önemli bir hareket felsefesi ve bir hayat düsturu sunuyor. Evet mü'min her zaman hareket halinde olmalıdır. Çalışırken hareket, dinlenirken de hareket.. bir diğer ifadeyle o, mesaisini öyle tanzim etmelidir ki, hayatında hiç boşluğa yer kalmamalıdır. Gerçi insan olmanın gereği, dinlenmeye ihtiyaç duyduğunda dinlenecektir ama, böyle bir dinlenme de yine aktif dinlenme şeklinde gerçekleşmelidir. Meselâ, dimağı okuma ve yazma ile meşgul olan ve yorulan biri, yatarak dinlenebileceği gibi, pekâlâ meşguliyet değiştirerek dinlenebilir; Kur'ân okuyabilir, namaz kılabilir, kültür-fizik yapabilir, sohbet, hatta yerinde şakalar yapabilir. Bunlarla yorulduğunda da döner, tekrar kitabı mütalâaya koyulur. Kısaca, sürekli hareket; mesâisini, sürekli bir meşgaleyi bırakıp diğerine geçme şeklinde sürdürme.. böylece, "çalışarak dinlenme, dinlenirken çalışma" metoduyla hareket etme, mü'mince bir davranış olsa gerek.

وَإِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ

8. "Hep Rabbine yönel, O'na yaklaş!"

Arapça cümle yapısına göre normalde bu âyet فَارْغَبْ إِلٰى رَبِّكَ olabilirdi. Ancak mef'ul (tümlec) olan وَإِلٰى رَبِّكَ "*Rabb'ine*" ke-

limesinin fiilden önce getirilmesi "*ancak*" ve "*sadece*" mânâsını ifade etmek içindir. Yani ancak Rabb'ini iste ve arzula, her ne istersen ondan iste. Onun dışındaki sebep ve illetlerde veya gayelerde duraklayıp kalma, başka maksada bağlanma da bütün çalışmalarında ancak ona yönel, durmadan ona doğru yürü.

95- TÎN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ
خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾
فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. İncir ve zeytine,

2. Sînâ Dağı'na,

3. Ve bu Emin Beldeye yemin olsun ki,

4. Biz insanı en mükemmel sûrette yarattık.

5. Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük.

6. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır, onlara ise hiç eksilmeyen ve tükenmeyen bir mükâfat vardır.

7. Bütün bunlardan sonra ey insan, senin mahşere ve hesaba inanmana hangi engel kalabilir?

8. Allah hâkimlerin Hâkimi değil midir?

Tin sûresi, Mekke döneminde indirilmiş olup 8 âyettir. Medenî olduğu hususunda bazı müfessirlerin görüşleri de mevcuttur. Fakat çoğunluk bu sûreyi Mekkî kabul etmişlerdir. Sûrenin Mekkî olmasının açık alâmeti Mekke için "*hâze'l-beledi'l-emîn*" (Bu Emin Beldeye yemin olsun ki) denmesidir. Eğer Medîne'de nâzil olsaydı Mekke için kullanılan bu ifade doğru olmazdı.

Sûrede; *Tîn*, *Zeytûn*, *Tûr-i Sînîn* ve *Beled-i Emîn*'e yemîn edilerek insanın en güzel biçimde yaratıldığı; sonra onun aşağıların aşağısına döndürüldüğü; ancak inanıp güzel işler yapanlara kesintisiz bir mükâfat verileceği bildirilmiştir. Son âyetlerde ise, bu kadar açık delillerden sonra âhiret cezâsının yalanlanamayacağı, zira Allah'ın hüküm verenlerin en güzeli olduğu vurgulanmıştır.

Tefsîr

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ

1. "İncir ve zeytine yemin olsun ki,"

Müfessirler, âyette zikredilen *Tîn* ve *Zeytûn* hakkında başlıca iki görüş ileri sürmüşlerdir.

Birisi: Bazı tefsirciler demiştir ki; Tîn ve Zeytûn'dan maksat, bu isim ile meşhur olan incir ve zeytin yemişleri veya ağaçlarıdır. Zira lügat itibariyle bilinen bu olduğu gibi bir kısım âlimlerden "O, *sizin şu inciriniz ve zeytininizdir*."[40], yahut "O, *yenilen incir ve sıkılan zeytindir*."[41], yahut "O, *insanların yediği yemiştir*."[42] tabirleriyle rivâyet edilmiş ve İbn Abbas'a da nispet edilmiştir.

---

[40] Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, XX, 110.
[41] *a.g.e.*
[42] Hâkim, *el-Müstedrek*, Beyrut ts., II, 528.

Bu görüşte olanlara göre, âyette bir mecaz veya kinâye kastedildiğini gösteren bir karine (ipucu) bulunmayınca, bildiğimiz incir ve zeytin kastedilmiş olur. Fakat bu durumda insan yaratılışının güzelliğini veya çirkinliğini ve sonunun acılığını veya tatlılığını anlatırken, incir ve zeytine yeminle başlamanın ne ilgisi olduğunu da düşünmek gerekeceğinden bu meseleyi şöyle izah etmişlerdir: İncir ve zeytin, insan hayatı için hem lezzetli bir gıda, hem meyve, hem ilaç, hem ticaret açısından faydaları pek çok olan meyvelerin en güzel ve mübareklerindendir. Böylece incir ve zeytinin, meyvelerin en faydalı ve en mübârekleri olmak itibariyle özel durumlarına yemin edilmiştir.

İkinci görüşe gelince: Birçok tefsirci de demiştir ki; burada *tîn* ve *zeytûn*'dan maksat yemiş değil, Hz. İsa'nın doğduğu ve ikâmet ettiği ve bu isimlerle anılan mübârek yerlerdir. Zira, Allah'ın Hz. Mûsâ'ya hitap ettiği yer olan Tûr-i Sînîn'in, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamber olarak görevlendirildiği Beled-i Emîn ile beraber zikredilmeleri de bunu gösteren bir delildir. Tefsir âlimi Âlûsî de birçoğunun kabul edip inandığı üzere: "Bunlar, mübârek şerefli yerlere yemindir." diyerek bu görüşü tercih etmiştir. Bu yerlerin nereleri olduğuna gelince de; birer dağ ismi, birer mescit ismi, birer belde ismi olması hakkında üç görüş zikretmişlerdir.

وَطُورِ سِينِينَ

2. "Sînâ Dağı'na yemin olsun ki,"

Sînîn Dağı'na ki, Hz. Musa'nın Allah ile konuşma şerefine nâil olduğu dağ olup, sin harfinin kesresi veya fethası ve nûnun uzatılmasıyla Tûr-i Sînâ ve Tûr-i Seynâ diye de bilinmiş ve meşhur olmuştur. Bu dağ, Akabe ile Mısır arasında Tih yakınlarındadır. *Sînin*, bereketli demektir.

Bu dağ hakkında değişik görüşler ileri sürülmüşse de, büyük

müfessir İbn Cerîr et-Taberî demiştir ki; bu görüşlerden doğru olanı, "*Tûr-i Sînîn*, bildiğimiz dağdır." diyenlerin görüşüdür.

وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ

3. "Ve bu Emin Beldeye yemin olsun ki,"

Yani, Ey Muhammed! Bu bulunduğun, doğup büyüdüğün, peygamber olarak gönderildiğin, kudret, ululuk ve saygı hitabıyla emniyete erdiğin, emin yani güvenli vasfıyla tanınan beldeye de yemin olsun. Tefsirciler buna ittifakla Mekke demişlerdir.

el-Beledü'l-Emîn, güvenli ülke, güvenli kent demektir. Hz. İbrâhim zamanından beri burası bütün Araplarca saygı gösterilmesi gereken, dokunulmaz bölge olarak kabul edilmiştir. Burada kimse kimseye saldıramaz, buranın avı avlanmaz, ağacı-otu koparılmaz. Çölde haydutlar cirit atarken bu bölge, herkesin can güvenliği bulunan bir şehir olmuştur.

Bu belde Allah tarafından emin kılındığı gibi ayrıca inananlara bir uyarı da vardır; yani siz bu mübarek beldenin emniyetini sağlayınız. Yapılması gereken ne ise onu yaparak bu *Emin Belde*'nin emniyetinin devamını temin ediniz demektir.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

4. "Biz insanı en mükemmel sûrette yarattık."

Yani insan cinsini maddî ve manevî olarak, en güzel biçimde yarattık. Yani insan; şekli güzel, boyu düzgün, uzuvları birbirine uygun; bilgi, anlayış, akıl erdirme, iyi ve kötüyü ayırma, konuşma ve edep sıfatları ile donatılmış olarak yaratılmıştır.

Gerek fizikî ve cismanî bakımdan, gerek ahlâk ve maneviyat itibariyle ruhanî bakımdan insan en güzel bir biçimde yaratılmıştır. İnsan doğduğunda bu olgunlukta olarak değil, fakat bu

kıvama, bu olgunluğa, bu güzelliğe doğru ilerleme kabiliyeti verilmek mânâsına en güzel biçimde yaratılmıştır.

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ

5. “Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük.”

Kendisini en güzel biçimde yaratmamızın gereğini yerine getirmediği için, onun derecesini aşağıların aşağısına indirdik, sefillerin en sefili yaptık.

Yahut, “Onu, o güzel biçimden döndürüp de maddî ve manevî olarak kötülenmiş en sefil bir halde Cehennem'e veya Cehennem'in en aşağı tabakasına doğru ittik.”

Bir diğer mânâya göre ise: Onu yaşlı duruma dönüştürdük, şeklindedir. Zira en güzel biçimde yaratılan insan, gittikçe güzelleşir, güçlenir, olgunluğunun doruğuna ulaşır. Fakat bedenî olgunluk doruğuna ulaştıktan sonra baş aşağı döner. Gerileme başlar. Gücü azalır, yüzü buruşur, derileri sarkar, o derece güçsüz bir duruma gelir ki artık hayat çekilmez olur. Hac sûresi’nin beşinci âyetinde de bazı insanların, güçlendikten sonra erzel-i ömre (perişan bir duruma) çevrildiği, aklî yeteneğinin de zayıflamasıyla hiçbir şey bilmez olduğu bildirilmiştir.[43] Bu manaya göre acaba îman edenler de aynı duruma düşerler mi diye bir soru akla gelebilir? Evet îman edenlerin de bedenleri aynı duruma düşer ama, bedenleri zayıflamakla onlar gerilemezler, manen güçlenirler, ruhları bu hayattan sonra kesintisiz sevâba erer. Ama inanmayanlar, bedenî güçlerini kaybedince bu dünyâdan ayrılıp gittikleri gibi âhirette de cezâ göreceklerdir. Yani inanmayanlar maddeten ve mânen gittikçe gerilerken, inananlar maddeten, cismen geriler ama, mânen olgunlaşırlar.

Mevdudî’ye göre ise âyetin açıklaması şöyledir: Bir insan en

---

43 Bkz., Hac, 22/5.

güzel şekilde yaratıldıktan sonra cismanî ve zihnî kuvvetlerini kötülük için kullanıyorsa o zaman Allah da ona ancak kötülük yolunda başarı verir. Bundan dolayı o insan alçak duruma düşer ve öyle bir noktaya ulaşır ki, hiç bir yaratık ahlâk bakımından o kadar aşağıya düşmez. Bu insan toplumunda açıkça görülebilecek bir gerçektir. Hırs, tamah, bencillik, şehvet düşkünlüğü, hayâsızlık, esrarkeşlik, alçaklık, gazâp ve benzeri diğer davranışlar sebebiyle insan, ahlâkî bakımdan gerçekten en alt seviyeye düşer. Fakat bu düşüş insanın kendi yaptığı işler sebebiyledir. Yani bu son söylediğimiz mânâ ve önceki mânâların hepsinde insanın bizzat kendisinin iradesi söz konusudur. Yoksa Allah en güzel bir şekilde yarattığı insanı durup dururken aşağıların aşağısına düşürmez.

إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

6. "Ancak, iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır, onlara ise hiç eksilmeyen ve tükenmeyen bir mükâfat vardır."

Yüce Allah'ın en güzel biçimde yaratmasının gereğini yerine getiren insanların derecesi, aşağıların aşağısına indirilmez, onlar sefillerin en sefili yapılmaz. Çünkü onlar, Allah'ın emirlerine uyarak ve rızasını kazanmak için iman edip güzel ve makbul işler yaparlar. İşte onlar için öyle bir mükâfat vardır ki kesilmez, tükenmez veya başa kakılmaz, başa kakılmadan sonsuza kadar devam eder.

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ

7. "Bütün bunlardan sonra ey insan, senin mahşere ve hesaba inanmana hangi engel kalabilir?"

Ayetteki اَلدِّينُ "*dîn*" kelimesi, İslâm dini manasında olabileceği gibi, âhiret günü anlamında da olabilir. Fakat bu âyette

âhiret günü anlamında cezâ demektir. Zira "*dîn*" kelimesi; "*Karşılığını verdi.*" anlamına gelen دَانَ (dâne) fiilinden türemiştir. "*Yaptığının karşılığı sana verilir.*'[44] manasına gelen كَمَا تَدِينُ تُدَانُ hadisinde de bu mânâda kullanılmıştır.

Ayetteki bu hitap, üçüncü şahıstan ikinci şahsa dönme üslûbuyla insana yapılmış bir hitaptır. Yani: Ey o en güzel biçimde yaratılmış ve sonra aşağıların aşağısına çevrilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmış olan insan! Bu hakikat, bu mükâfat ve ceza böyle sabit ve dünyada bile görülüp dururken ve sende bu en güzel biçimde yaratılma varken, senin yalanlamana sebep ne? Bu açıklama ve apaçık delillerden sonra, hesap gününü yalanlamaya seni iten nedir?

Veya başka bir tefsîre göre: Ey insan! İnsan toplumunda açıkça görülmektedir ki, en güzel şekilde yaratılmış olan insanlardan bir güruh, ahlakî bakımdan en alçak seviyeye düşer ve diğer bir güruh da iman ve amel-i salih dolayısıyla bu düşüşten kurtulur. Kendisinden beklenen "en güzel yaratılış" üzerinde kâim olur. Bundan sonra ceza ve mükafatı nasıl yalanlayabilirsiniz? Gerçekten bu iki tip insanın sonunun aynı olacağını aklınız kabul ediyor mu? Esfel-i sâfilîn'e düşenlere hiçbir ceza verilmemesi adalete uygun mudur?

أَلَيْسَ اللّٰهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ

8. "Allah hâkimlerin Hâkimi değil midir?"

Hãkimler, hükümdarlar, isyan edenlere cezâ; itaat edenlere, iş görenlere mükâfat ve ödül verir de, onların hepsinin üzerinde hâkim olan Yüce Allah hükmünü yerine getirmez, cezâ ve ödül vermez, dinini yürütmez olur mu? Elbette olmaz. Hiç kuşku yok ki, insanı o en güzel biçimde yaratan Allah, hâkimlerin

---

44 Buhârî, *Tefsîri Sûre* 1.

hâkimidir. Güzel ile çirkini, yalancı ile doğru söyleyeni ayıracak, iman edip samimiyet ve ihlâsla güzel güzel ameller yapan mü'minlere mükâfat verecek; kâfirleri, dinsizleri de aşağıların aşağısına yuvarlayacaktır.

UYARI

Tirmizî, Ebû Davud ve İbn Merdûye Ebû Hureyre'den Sevgili Peygamberimiz'in (s.a.s.) şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *Ve't-Tîni* sûresini okuyup da: أَلَيْسَ اللهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ âyetine gelen ve o âyeti de okuyan kimse بَلَى وَ أَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ Belâ, ve ene alâ zêlike mine'ş-şâhidîn "Evet, ben de ona şahitlerdenim." desin buyurmuştur.[45]

---

45 Ebû Dâvud, *Salât* 150; Tirmizî, *Tefsîru Sûre* 95.

96- *ALAK SÛRESİ*

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ
الْاَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ كَلَّا
اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى ﴿٦﴾ اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى ﴿٧﴾ اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى ﴿٨﴾
اَرَاَيْتَ الَّذِي يَنْهٰى ﴿٩﴾ عَبْدًا اِذَا صَلّٰى ﴿١٠﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰى
﴿١١﴾ اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى ﴿١٢﴾ اَرَاَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿١٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ
يَرٰى ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾
فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Yaratan Rabbinin adıyla oku.
2. İnsanı yapışkan bir hücreden yaratan,
3. Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir.
4. Kalemle yazmayı öğretendir.

5. İnsana bilmediklerini öğretendir.

6-7. Hayır! Rabbinin bunca nimetlerine rağmen kâfir insan kendisini ihtiyaçsız zannetti diye azar.

8. Ama dönüş elbette Rabbinedir.

9-10. Baksana şu namaz kılan o mükemmel kulu engelleyen kimseye,

11-12. Ne dersin, o hidayette olsa ve Allah'ı sayıp O'na karşı gelmemeyi tavsiye etse, ne iyi olurdu!

13. Ne dersin, o kul dini yalan saysa ve haktan yüz çevirse iyi mi olurdu?

14. O bilmiyor mu ki Allah, olan biten her şeyi görür?

15-16. Hayır! Hayır! Olmaz böyle şey! Eğer bu tutumundan vazgeçmezse onu perçeminden tutup Cehennem'e sürükleriz. Evet, o yalancı ve suçlu perçeminden tutup sürükleriz.

17. İstediği kadar grubunu yardıma çağırsın!

18. Biz de zebânîleri çağırırız.

19. Hayır! Ona boyun eğme! Rabbine secde et, O'na yaklaş.

Bu sûreye insanın alak'tan yaratıldığını söyleyen ikinci âyetinden dolayı "*Alak Sûresi*" ve oku manasındaki ilk kelimesinden dolayı da "*İkra' Sûresi*" denilir. 19 âyettir, Mekke'de indiğinde hiç ihtilaf yoktur. Ancak ilk inen sûre bu mudur, değil midir? Bunda ihtilaf edilmiştir.

Âyet itibarıyla Kur'ân'dan ilk inen âyetler, Alak Sûresi'nin başındaki beş âyettir. Tam sûre olarak ilk inen sûre ise, Fâtiha'dır. Fâtiha Sûresi, Alak, Müddessir ve Müzzemmil Sûrelerinin baş kısımlarından sonra inmekle beraber tam sûre olarak indirildiğinden, sûre itibarıyla ilk önce indirilen sûre Fâtiha Sûresi, âyet itibarıyla ilk önce indirilen de İkra' Sûresidir.

Sûre şu meseleleri ele almaktadır:

1. Allah Resûlü'ne (s.a.s.) vahyin gönderilmeye başlaması, okuma, yazma ve ilmin öneminin vurgulanması.

2. Zenginleşen kâfirin Allah'a karşı nankörlük etmesi ve Allah'ın emirlerine karşı çıkması.

3. Ebû Cehil ve benzerlerinin, Sevgili Peygamberimizi namazdan alıkoyması ve onların müstehak oldukları cezaya çarptırılacakları.

Tefsîr

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

1. "Yaratan Rabbinin adıyla oku."

Yani O'nun yüce adıyla, "Allah" yüce ismi ile başlayarak oku. Okumaya başla. O Rabbin ki yarattı, seni ve her şeyi yaratan Rabb'inin ismiyle oku.

Bu, Sevgili Peygamberimiz'e (s.a.s.) yöneltilmiş ilk ilâhî hitaptır. Bu hitapta okuma, yazma ve ilme çağrı vardır. Çünkü ilim, İslâm dininin simgesi ve sembolüdür.

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ

2. İnsanı yapışkan bir hücreden yaratan,

عَلَقٌ *Alak* kelimesinin birçok anlamı vardır. Bazı tefsîr bilginleri bu kelime için; meni (sperma)'nin aşılamasından sonra meydana gelen kan pıhtısının çoğuludur demişlerdir. Fakat Alak kelimesiyle;

1. Meni sıvısı içinde yüzen spermlere,

2. Meninin yapışkanlığına,

3. Spermle döllenen yumurtanın bölünüp üreyerek, bir hafta içinde fallop borusundan inip rahimin cidarına asılması durumuna (morula aşamasına),

4. Morula aşamasından sonra, cenînin aldığı biçime işâret edilmiş olabilir.

Netice olarak; bu kelime "*yapışkan, asılıp tutunan şey*" demek olduğundan, dolayısıyla insanın yapışkandan yaratılmasından maksat; insanın, ana rahminin cidarına yapışan döllenmiş bir hücreden yaratıldığını hatırlatmaktır.

اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝
الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

3-5 "Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretendir."

Kalem ile yazıyı öğreten, o vasıta ile de ilim belleten O'dur. Yoksa yapışkan bir hücreden yaratılmış olan insanlar ne kalem bilirdi, ne yazı. O, insanda olmayan kuvvetleri, yetenekleri, kabiliyetleri ve kalemi yaratarak yazmayı öğrettiği gibi, vehbî (Allah vergisi) olarak vasıtasız da öğretir.

Yüce Allah kalemle, yani bir vasıtayla öğrettiği gibi, okuma-yazma bilmeyen bir ümmî olan Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ise vasıtasız olarak öğretmiştir. Peygamber'in okumak için yazıya ihtiyacı olmadığı bildirilmekle beraber şüphe yok ki, kalem ile öğretmenin de Allah'ın büyük bir ikramı olduğu açıklanmış ve böylece ümmet okuyup yazmaya teşvik edilmiş, özendirilmiştir.

Alak sûresinin ilk beş âyeti, Allah Resûlü (s.a.s.) Ramazan ayında Mekke dağlarından olan Hirâ'nın doruğundaki mağarada ibâdete çekildiği sırada inmiştir. Hz. Âişe (r.anhâ) olayı şöyle anlatır:

"Allah'ın elçisine vahiy uykuda, doğru rüyâ şeklinde başlamıştır. Gördüğü her rüyâ, sabah aydınlığı gibi apaçık çıkardı. Sonra kalbine yalnızlık sevgisi atıldı. Azığını alıp Hirâ'daki mağaraya çekilir, orada birkaç gece yalnız başına ibâdet eder, sonra

Hz. Hatice'nin yanına gelir, bir o kadar zaman için yine azık alır, mağaraya dönerdi. Nihayet bir gece mağarada iken kendisine vahiy geldi. Gerisini Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle anlatmıştır:

"*Melek beni tuttu, tâkatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bırakıp 'Oku!' dedi. 'Ben okuma bilmem.' dedim. İkinci kez beni tuttu, tâkatim kesilinceye kadar sıktı, bıraktı, yine 'Oku!' dedi. 'Ben okuma bilmem' dedim. Yine beni tuttu, üçüncü kez sıktı, bıraktı ve: 'Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı alak'tan yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sâhibidir. O ki kalemle yazmayı öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti'* dedi."[46]

Rivâyette belirtildiği gibi eğer bu âyetler Kur'ân'ın ilk âyetleri ise, bunların bir Ramazan gecesinde indirilmiş olması gerekir. Çünkü Bakara Sûresi'nin 185. âyetinde Kur'ân'ın, Ramazan ayında indirildiği, "*Biz onu Kadir gecesinde indirdik.*" (Kadr, 97/1), "*Biz onu mübârek bir gecede indirdik.*" (Duhân, 93/3) âyetlerinde de Kur'ân'ın gece indirilmeğe başladığı anlatılmaktadır. Bu üç âyet göz önünde tutulunca Kur'ân'ın bir Ramazan gecesinde indirilmeğe başlandığı anlaşılır.

Söz akışından anlaşıldığı üzere burada "Oku!" emri, vahyedilen şeyleri okuma hakkındadır. Yani, "Ey Muhammed! Sana vahyedilen Kur'ân'ı, Rabbinin adını anarak, O'nun yardımını dileyerek oku" demektir. Yahut "Rabbinin adına oku, okumayı Rabbin için yap." demek olur.[47]

Bundan sonra Yüce Allah, insanın şımarıklık ve taşkınlığının sebebini bildirmek üzere şöyle buyurdu:

كَلاَّ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى ۞ أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى

6-7. "Hayır! Rabbinin bunca nimetlerine rağmen kâfir insan, kendisini ihtiyaçsız zannetti diye azar."

---

46 Buhâri, *Bed'u'l-Vahy* 3.
47 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, İstanbul 1991, XI, 6.

Sûrenin bundan sonraki kısmının, yani ilk beş âyetten sonraki âyetlerin, epeyce zaman sonra indiği anlaşılıyor. Ve inmesine sebep de Ebû Cehil olduğu rivâyet ediliyor. Buharî ve Tirmizî'de İbn Abbas'tan rivâyet edildiği üzere:

"Ebû Cehil: 'Eğer Muhammed'i Kâbe'de namaz kılarken görürsem boynunu çiğnerim!'"[48] demişti. Bu sebeple âyet, en başta Ebû Cehil olmak üzere, onun gibi azgın her bir kâfir insana hitaptır.

Bazı müfessirlere göre hitap, yine Peygamberimizedir ve كَلاَّ 'nın manası şöyle olur: "Sakın okumamazlık etme ey Muhammed!"

كَلاَّ إِنَّ اْلإِنْسَانَ لَيَطْغَى "Kâfir insan azar." İnsanoğlu muhakkak azar, haddini aşar, Hakka karşı gelir, halka zarar verir.

أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى "Kendisini ihtiyaçsız zannetti diye." Kendini artık kimseye ihtiyacı yokmuş, maksada ermiş, zenginlik mertebesine gelmiş görmek, o görüş ve inançta bulunmak sebebiyle azar. Halbuki Allah ona; malı, serveti, izzeti, şerefi ve diğer dünyevî şeyleri lütfetmiştir. Şükretmek yerine haddi aşar ve âsî olur. Onun için Ey Muhammed! Hiçbir zaman kendini zengin görme de Rabb'inin ismiyle oku, tekrar tekrar oku, emirlerini yerine getir. Çünkü;

إِنَّ إِلَى رَبِّكَ الرُّجْعَى

8. "Dönüş elbette Rabbinedir."

Bazı müfessirlere göre bu hitap da Resûlullah'adır.

Diğer bazı müfessirlere göre ise bu âyet; Allah'ın bu kadar iyiliğine rağmen kendini zengin gördüğü için azan insanın bir gün Allah'ın huzuruna dönüp yaptıklarından hesap vereceğini hatırlatmaktadır ki bu kişi Ebû Cehil'dir. Çünkü Ebû Cehil

---

48 Buharî, *Tefsîru Sûre* 96, 4; Müslim, *Münâfikûn* 38.

malının çokluğuyla taşkınlık gösterir ve Sevgili Peygamberimize (s.a.s.) aşırı düşmanlık yapardı.

Bazı tefsîr âlimlerine göre ise bu âyet umumî olup her kibirli ve azgın kimseyi kapsamaktadır. Dolayısıyla burada, sebebin hususiliğine değil, lafzın umûmiliğine itibar olunur. Yani o gün Ebû Cehil'in inananlara yaptığını, kıyâmete kadar kim ve kimler inananlara ve namaz kılanlara yaparsa, bunların hepsi bu âyete muhataptırlar.

Onun için âyetin inme sebebi olan kendini zengin gören azgının azgınlığı bir misal halinde gösterilerek buyuruluyor ki:

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ۝ عَبْدًا إِذَا صَلَّى

9-10. "Baksana şu namaz kılan o mükemmel kulu engelleyen kimseye,"

أَرَأَيْتَ "*Eraeyte*", gördün mü? Görmez misin, gibi dikkati çeken bir hitap ile "Ne dersin? Görüşün, fikrin, bilgin ne ise bana haber ver!" demek mânâsına kullanılan bir sorudur ki, çoğunlukla maksat gerçekten soru ve haber alma olmayıp, sorulan duruma dikkati çekmekle, bir kınama ve azarlama veya şaşkınlığı ifade etme olur.

Âyette, baksana şuna, kendini zengin saydığı için nasıl azgınlık ediyor? diye kötüleyerek, Peygamberimize ve dolayısıyla insanlığa bir gösterme ve teşhir etme vardır. Yani ey Muhammed! Yahut ey insan baksana! Şu namaz kılan o mükemmel kulu engelleyen kimseye. Namaz kılan bir kulu özellikle namaz kıldığı sırada engellemek ne büyük cür'et, ne büyük azgınlıktır! İşte bu, o engellemeyi kendini zengin gördüğünden dolayı yapıyor.

Müfessirlere göre âyette, namaz kılan bir âbid (ibadet eden) den maksat Resûlullah Efendimiz, engel olan da Ebû Cehil'dir.

Sebeb-i Nüzûl

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre: "Ebû Cehil, Resûlullah'ı namaz kılarken görürse muhakkak boynunu çiğneyip yüzünü sürteceğine dair Lât ve Uzza'ya yemin etmiş, sonra da Allah Resûlü namaz kılarken dediğini O'na yapmak için yanına gitmiş, fakat birdenbire arkasına dönmüş, elleriyle korunarak çekilmiş, "Ne oldu sana?" denildiğinde, onunla benim aramda ateşten bir hendek, korkunç bir varlık ve birtakım kanatlar var, demiş."[49] Resûlullah Efendimiz de لَوْ دَنَا مِنِّى لَاخْتَطَفَتْهُ الْمَلَئِكَةُ عُضْوًا عُضْوًا "*Eğer bana yaklaşsaydı melekler onu parça parça ederlerdi.*" buyurmuştu.[50] Bunun üzerine Yüce Allah, bu âyetleri indirmiştir.

Ayrıca bu âyetten şu da anlaşılıyor: Demek ki Yüce Allah, Peygamber Efendimize peygamberlik verdikten sonra namaz kılmasını da öğretti. Çünkü bilindiği gibi namaz kılmanın şekli hakkında Kur'ân'ın hiçbir yerinde açıklama yoktur. Dolayısıyla bu da Resûlullah'a Kur'ân'da yazılı olan vahyin dışında da bazı talimatların verildiğinin işaretidir.

أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى ۞ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى

11-12. "Ne dersin, o hidayette olsa ve Allah'ı sayıp O'na karşı gelmemeyi tavsiye etse, ne iyi olurdu!"

Düşünsene! Ey namaz kılan bir kulu alıkoyan azgın insan! Eğer o kul hidayet, doğruluk, hak üzere gitse yahut onunla beraber daha yükselerek diğerlerine de takva ile, Allah'tan korkup fenalıktan sakınmakla emretse ne olur? Fena mı olur?

---

49 Buhârî, *Tefsîru Sûre* 96, 4; Müslim, *Münafikûn* 38; Müsned, I, 368, II, 370.
50 Müslim, *Münafikûn* 38; Tirmizî, *Tefsîru Sûre* 84, 1.

Veya diğer bir mânâ ile; Ey Muhammed! O namazdan alıkoyan bu azgın insanı gördün ya, şimdi şunu bir düşün: Eğer öyle azgınlık etmeyip de hak ve hidayet üzere gitse, yahut namazdan alıkoyacağına Allah korkusu ile takvayı emretse ne iyi olurdu. O hâlâ Allah'ın görüyor olduğunu bilmedi değil mi?

Âyetten, Allah'ın kendisini hidayete erdirdiği bir insanın; bizzat kendisi Allah'ı sayıp O'na karşı gelmekten kaçındığı gibi yani muttaki olduğu gibi, başkalarına da takvayı -Allah'ı sayıp O'na karşı gelmekten kaçınmayı- emretmesi gerektiği anlaşılabilir. Hidayette olup namaz kılan birçok kimsenin, takvayı emretmemesi, bu âyete göre ciddî bir eksikliktir.

أَرَاَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى

13. "Ne dersin, o kul dini yalan saysa ve haktan yüz çevirse iyi mi olurdu?"

Bu âyette de iki tefsir ihtimali vardır ve Peygamberimize hitap olduğu düşünülürse şöyle demek olur: "Görmez misin, yahut gördün ya ey Muhammed! Sen doğru olduğun, hakkı söylediğin halde eğer o namazdan alıkoyan azgın yalanlıyor, inanmıyor, ve (öyle yalanlamakla, imansızlıkla) haktan yüz çeviriyor, tersine gidiyorsa iyi mi olur?"

(Namazı) yasaklayan azgına hitap olduğuna göre de şöyle demek olur: "Baksana ey o kulu namazdan alıkoyan azgın! Eğer o kul senin yasaklamanı dinleyip hakkı yalanlarsa, namaz kılmayıp tersine hareket ederse iyi mi olur?"

اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى

14. "O bilmiyor mu ki Allah, olan biten her şeyi görür?"

كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ۝ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ

15-16. "Hayır! Hayır! Olmaz böyle şey! Eğer bu tutumundan vazgeçmezse onu perçeminden tutup Cehennem'e sürükleriz. Evet, o yalancı ve suçlu perçeminden tutup sürükleriz.[51]"

الناصية *Nâsiye*; alındaki saç, perçem demektir. "*Nâsiyetin Kâzibetin*" Yalancı nâsiye, denilerek; perçemin yalancılık ve günahkârlık sıfatı ile nitelenmesi mecazdır. Çünkü gerçekte yalancı olan ve günah işleyen, onun sahibidir.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ

17. "İstediği kadar grubunu yardıma çağırsın!"

Nâdî, halkın danışma, v.s. gibi bir şey için toplanmaları mânâsına "*Nedve*"den gelir. Nitekim İslâm'dan önce Mekke'de Kureyş'in toplandığı parlamento binasına "*Dâru'n-Nedve*" denilirdi. Nâdî orada ve o gibi yerlerde toplanan heyettir ki eğlence meclisi, meclis, mahfel, kongre, parlamento terimleri gibidir.

سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ

18. "Biz de zebanileri çağırırız."

زَبَانِي، زَبَانِيَةٌ *Zebânî, Zebâniye*; sert ve acımasız olan azap melekleridir.

Rivâyete göre Allah Resûlü (s.a.s.), İbrahim (a.s.) makamında namaz kılarken, yanına Ebû Cehil geldi ve şöyle dedi: Ey Muhammed! Ben sana burada namaz kılma demedim mi? Bunu duyan Allah Resûlü (s.a.s.) ona sert bir şekilde cevap verdi. Bunun üzerine Ebû Cehil: "Ey Muhammed! Beni ne ile tehdit ediyorsun. Vallahi, ben bu çevrede en çok taraftarı olan kimseyim" dedi. Bu

---

51 لَنَسْفَعًا "mutlaka yakalarız, sürükleriz"; tenvin, pekiştirmek için olan hafifletilmiş nun'dan (değiştirilerek) elde edilmiştir, لَنَسْفَعَنْ demektir. Çünkü fiile tenvin bitişmez.

olaydan sonra Yüce Allah bu âyetleri indirdi. İbn Abbas şöyle der: "Eğer taraftarlarını çağırsaydı, azap melekleri o anda onu hemen yakalayacaktı."[52]

كَلاَّ لاَ تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

19. "Hayır! Ona boyun eğme! Rabbine secde et, O'na yaklaş."

Ey Muhammed! Öyle kendini zengin gören, yalancı, başkasının hakkına tecâvüz eden, namazdan alıkoyan azgının "Namazı terk et" emrine uyma!

وَاسْجُدْ "*Rabbine secde et*" emrinden maksat, namazdır. Yani "Ey Nebi! Korkma, namaz kılmaya devam et." ve bu vesileyle وَاقْتَرِبْ "*Rabbine yaklaş.*" Rabbine itaat, okuma ve secde hususunda sebat et. Rabbinin emrine boyun eğmekle oku ve secdeye devam et ve O'na yaklaş. Secde ile, namaz ile ve yakınlığa sebep olan diğer ibadet ve kulluk ile kulluk ederek Rabbine yaklaş.

Çünkü sahih hadiste belirtildiği üzere:

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ "*Kulun Rabb'ine en yakın olabileceği durum secde halidir.*"[53]

Bir kutsî hadiste de: "*Kul Bana nafile ibadetlerle devamlı yaklaşır. O derece ki, nihayet Ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum.*"[54] buyurulmuştur.

Biz de okuyalım, Allahu ekber deyip secdeye kapanalım ve Allah'a yavaş yavaş yaklaşmaya çalışalım. Nihayet en son dönüş O'nadır.

---

52 Kurtubî, XIX, 27.

53 Müslim, *Salât* 215; Nesâî, *Tatbîk* 78, *Mevâkit* 35; Tirmizî, *Daavât* 118; *Müsned*, II, 421.

54 Buhârî, *Rikak* 38; *Müsned*, VI, 256.

UYARI

Alak sûresinin bu son âyetini okuyan veya işitenin **tilâvet secdesi** yapması vâciptir.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen 14 secde âyetinden birini okuyan kimse için tilâvet secdesi yapmak vâcib olur. Bu âyetler, A'râf, Ra'd, Nahl, İsrâ, Meryem, Hac, Furkân, Neml, Secde, Sâd, Fussilet, Necm, İnşikâk ve Alak Sûrelerindedir. Bu âyetler okunurken işiten kimseye de, tilâvet secdesi vâcib olur.

Tilâvet secdesi şöyle yapılır: Tilâvet secdesi niyetiyle eller kaldırılmaksızın "Allahü Ekber" denilerek secdeye gidilir. Üç kere "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" veya bir kere "Sübhâne Rabbenâ in kâne va'dü Rabbinâ lemef'ûlâ" denilir. Ondan sonra "Allahü Ekber" denilerek kalkılır. Ayağa kalkarken de: "Gufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-masîr" denilmesi müstehabtır.[55]

[55] Tilâvet secdesi ile ilgili daha geniş bilgi için İlmihâl kitaplarına bakılabilir.

97- KADR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّآ أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَآ أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾
لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا
بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Biz Kur'ân'ı indirdik Kadir gecesi.

2. Bilir misin nedir Kadir gecesi?

3. Bin aydan daha hayırlıdır Kadir gecesi!

4. O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner.

5. Artık o gece bir esenliktir gider... Tâ tan ağarana kadar.

Kadr Sûresi, *İnnâ Enzelnâhü Sûresi* diye de isimlendirilir. Adını ilk âyette geçen Kadr, yani "Kadir gecesi" kelimesinden almıştır. Mekke'de nâzil olmuş olup 5 âyettir. Bu sûrede Yüce Allah, Kur'ân'ı Kadir gecesinde indirdiğini bildiriyor. "Kadir gecesinin

ne olduğunu sana ne bildirdi? Sen onun ne kadar değerli, büyük bir gece olduğunu nereden bileceksin?" sorusuyla bu gecenin önemini vurguluyor. Sonra Kadir gecesinin faziletini üç madde ile açıklıyor:

1. Onun bin aydan hayırlı bir gece olduğunu,

2. Meleklerin ve Rûh'un, o gece Allah'ın izniyle, Allah'ın takdir ettiği her iş için indiklerini ve

3. Tan yeri ağarıncaya dek o gecenin her bakımdan selâm gecesi olduğunu bildiriyor.

Tefsîr

إِنَّآ أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

1. "Biz Kur'ân'ı indirdik Kadir gecesi."

Biz bu mucize Kur'ân'ı, kadri ve şerefi yüce bir gecede indirdik. Tefsirciler derler ki: Kur'ân'ın bu gece indirilmesinden maksat, Levh-i Mahfûz'dan dünya semasına indirilmesidir. Daha sonra Cebrâil (a.s.) onu yirmi üç senede yeryüzüne indirmiştir. Nitekim İbn Abbâs şöyle der: "Yüce Allah Kur'ân'ı toptan Levh-i Mahfûz'dan, dünya semasındaki "Beytu'l-İzze"ye indirdi. Sonra olayların vukûuna göre yirmi üç senede Resûlullah'a (s.a.s.) parça parça indi."[56]

Kur'ân'ın, Kadir gecesinde indirilmesi, aynı zamanda o gece indirilmeye başlaması anlamını da taşır. Çünkü ilk vahiy, Kadir gecesinde başlamıştır veya Kur'ân'ın inmeye başladığı gece, Kadir gecesidir.

Âyette اِنِّي أَنْزَلْتُهُ "O'nu Ben indirdim" değil de, "azamet nûnuyla إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ "O'nu Biz indirdik" buyurulması; indiren Allah'ın

---

[56] Kurtubî, XX, 130; İbn Kesîr,*Tefsîr*, IV, 529.

büyüklüğünü ifade ederken, indirilen Kur'an'ın şânını yüceltmeyi de ifade eder.

Bâzı âlimlere göre ise: Yüce Allah'ın Kur'ân'ın bazı âyetlerinde "Biz" demesi, daha ziyade ta'zim ifade eden şeyler içindir. Böyle yerlerde Cenab-ı Hak, Rubûbiyet-i âmme hesabına konuştuğu zaman ta'zim ifade eder. Rubûbiyet-i âmmeye taalluk etmeyen, Rubûbiyet-i hususiye ile alâkalı meselelerde mütekellim vahdeyi (Ben demeyi) ihtiyar buyurur. Yani Kur'ân-ı Kerîm, bütün kevn ü mekanları alâkadar eden bir mevzu olması, bütün kevn ü mekanları alâkadar eden İnsanlığın İftihar Tablosu'na nâzil olması, sûrenin mevzuunun da bütün kevn ü mekanları alâkadar etmesi açısından orada Cenab-ı Hak'kın konuşması Rubûbiyet-i âmme hesabınadır. Onun için "Biz indirdik." diyor. Bu konuda daha geniş bilgiyi, surenin tefsirini bitirince, M. F. Gülen hocaefendiye sorulan bir soru ve cevabıyla birlikte vereceğiz.

İndirilenin, yani Kur'an'ın ismi açıklanmadan, 'O'nu indirdik' هُ (hû) zamiriyle işaret olunması da O'nun/Kur'an'ın açıklanmasına lüzum olmayacak kadar zihinlerde bilindiğine işaret olması itibarıyla, Kur'an'ın şânının yüksekliğine ikinci bir uyarıdır.

Kadir Gecesin'nin Mânâsı

Bazı tefsîr âlimleri, Kadir gecesi demek, takdir gecesi demek olduğunu söylemişlerdir.

Bazılarına göre ise; Kadir, bizim de kadir ve haysiyet tabir ettiğimiz üzere şeref ve azamet mânâsına olmasıdır ki, azamet ve şeref gecesi demek olur.

Diğer bazılarına göre ise; Tazyik (sıkıştırma, daraltma) mânâsına olmasıdır ki, tazyik gecesi demek olur. Zira o gece inen meleklere yer dar gelir denilmiştir. Nitekim Kur'ân'ın inişi de

meleğin şiddetli baskını ile başlamıştı. Şu halde Kadir gecesinde bu üç mânâ da var demektir. Bu sûrede لَيْلَةُ الْقَدْرِ "*Kadir gecesi*" kelimesinin üç defa tekrar edilmiş olması da buna bir işarettir.

وَمَآ أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ

2. "Bilir misin nedir Kadir gecesi?"

Veya; ne bildirdi sana, nedir Kadir gecesi? Yahut; "Bildin mi nedir Kadir gecesi?"; yani o Kadir gecesi öyle bir gecedir ki, sırf senin kendi dirayetine kalsaydı onun mahiyetini, kadrinin derecesini bilemezdin. Fakat Kur'an'ı Biz indirdiğimiz gibi, Kadir gecesinin mahiyetini de, bir sonraki âyette olduğu gibi Biz bildirdik. Soru şeklinde ifade edilmesi; Kadir gecesinin şanının yücelik ve büyüklüğünü ifade eder.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ

3. "Bin aydan daha hayırlıdır Kadir gecesi!"

O gece amel, ibadet ve Allah'ın rızâsını kazanma gayretiyle yapılacak diğer işler ile elde edilecek olan hayır ve sevap, içinde Kadir gecesinin olmadığı bin ay amel ile kazanılacak olan hayır ve sevaptan çok daha fazladır.

Sebeb-i Nüzûl

Bu sûrenin nüzûl sebebi olarak iki hadise anlatılmıştır:

a. Allah Resûlü (s.a.s.) İsrailoğulları'ndan bir askerin Allah yolunda bin ay silah taşıyıp cihad ettiğini anlatmıştı. Müslümanlar buna şaştılar ve amelleri kendilerine pek az/küçük göründü. Bunun üzerine Yüce Allah da bu sûreyi indirdi.[57]

b. Resûlullah'a ümmetlerin ömürleri gösterilmişti. Resûlullah kendi ümmet fertlerinin ömürlerini kısa sayarak başkaları-

---

57 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, IV, 306.

nın uzun ömürde yaptıkları amellere yetişememelerinden endişe etmişti. Yüce Allah da O'na Kadir gecesini verdi ve onu diğer ümmetlerin bin ayından daha hayırlı kıldı.[58]

Bu âyet, Kadir gecesinin hayırlarının sayısız olduğunu açıklamakla, Sevgili Peygamberimize ve ümmetine özel bir müjdedir.

Kadir gecesinin İslâm'daki önemi; dünyanın en büyük inkılâbını yapan, cihanı saran cehalet karanlıklarını giderip dünyâyı aydınlatan Kur'ân'ın o gece inmeye başlamasındandır. Bazı müfessirler, Kadir gecesinin, içinde Kadir gecesi olmayan bin aydan hayırlı olduğunu söylemişlerdir. Bin ay, takriben seksen dört yıl eder. İşte bu gece yapılan ibâdet, âdeta içinde Kadir gecesi olmayan seksen dört yıl ibâdet etmek kadar sevaptır.

تَنَزَّلُ الْمَلَٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ

4. "O gece Rablerinin izniyle Ruh ve Melekler, her türlü iş için iner de iner."[59]

Ruh içlerinde olduğu halde Melekler iner demektir. Tefsircilerin çoğunluğuna göre Ruh'tan maksat Cebrâîl'dir. Bazıları da, Ruh büyük bir melektir ki, gökleri ve yeri yutsa ona bir lokma olur, demişlerdir.

بِإِذْنِ رَبِّهِمْ "*Rablerinin izniyle*": Meleklerin inişinin zaten Allah'ın emriyle olduğu bilinirken bunu açıklamanın faydası; bu işin özellikle önem ve büyüklüğüne tembihtir.

مِنْ كُلِّ أَمْرٍ "*Her emirden*" Yani o gece yerine getirilmesi takdir edilmiş olan her emir ve iş için demektir. Her emrin/işin, hayır ve şerre de şâmil olması ihtimaline karşı, "Kadr"e mazhar olacaklar hakkında şer ihtimalini defetmek için buyuruluyor ki,

---

58 Muvattâ, *İtikâf* 15.

59 تَنَزَّلُ "iner", fiil-i muzarî, aslı تَتَنَزَّلُ 'dür. Yani iner de iner, peyderpey iner demektir.

سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

5. "Artık o gece bir esenliktir gider... Tâ tan ağarana kadar."

O gece *Selâm*'dır, yani sırf selâmettir. Yahut Allah tarafından bir selâmdır. Melekler, mü'minlere selâm verir dururlar. Çünkü melekler, gecenin başından itibaren tan yeri ağarıncaya kadar grup grup inerler. Her inen grup selâm verdiği için tan yeri ağarıncaya kadar o gece selâm verme sürer. Yâhut âyette '*selâm*' selâmet anlamındadır. O gece zararlı şeyler inmez, hep kulların yararına olan şeyler iner. O gece esenlik gecesidir. Melekler o gece, bir kötülük ve azâp indirmezler, çünkü o gece, korkulu işlerden selâmet ve güven gecesidir.

حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ "O gece ta fecrin doğuşuna veya doğuş zamanına kadar, daha Türkçesi tanyeri ağarıncaya, sabah oluncaya kadar (bir esenliktir gider)."

Bu Geceyi Nasıl Değerlendirmeli?

İçinde Kur'ân'ın inmeye başlamasıyla insanlığı zulmetten nûra, sapıklıktan hidâyete, düşmanlıktan kardeşliğe götüren en büyük dünyâ inkılâbının vukû bulduğunu düşünerek, bu mübarek geceyi huzur ve huşû ile Kur'ân okuyarak, nafile ve kaza namazı kılarak, duâ ederek geçirme tavsiye edilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "Kim inanarak ve Hak rızâsı için Kadir gecesinde kalkarsa (namaz kılar, ibâdet ederse), onun geçmiş günahları affedilir." buyurmuştur.[60] Kur'ân'ın bu gecede inmesiyle bu kadar değer kazanan bir geceyi başka ibâdetlerle değerlendirip, Kur'ân'dan habersiz yaşamak, bu gecenin önemini anlamamak demektir.

60 Buhârî, *Leyletü'l-Kadr* 1.

Madem ki, bu geceyi bin yıldan hayırlı yapan şey Kur'ân'ın bu gecede inmesidir, öyleyse mü'mine düşen; önce Kur'ân'ı tecvitli olarak okumasını öğrenmek, daha sonra manasını ve tefsîrini öğrenmek ve öğrendiklerini de yaşamaktır. Daha sonra da bu hakikatları başkalarına anlatıp, onların da Kur'ân'la hakîkî manada tanışıp kurtulmalarını sağlamaktır. Yoksa sadece Kadir gecesini değerlendirip Kur'ân'dan gaflet etmek doğru değildir.

Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Ey Allah'ın Resûlü, Kadir gecesine rastlarsam ne diyeyim?" Buyurdular ki:

اَللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي

"*Allah'ım sen affedicisin, affı seversin, beni affet!* de."[61]

Kadir Gecesi Hangi Gecedir?

Bu gecenin hangi gece olduğu çok ihtilaflı bir konudur ve yaklaşık kırk görüş nakledilmiştir. Kadir gecesi, bütün sene içinde gizli olup, Ramazan ayında ve son on gecenin tek gecelerinde olma ihtimali vardır. Yirmi yedinci veya son gece olma ihtimali daha yüksek olan mübarek bir gece olarak her sene tekrar eder.

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu Ramazan Ayı'nın 27'nci gecesini Kadir gecesi olarak kabul etmişlerdir. Görülen o ki, Kadir gecesinin faziletlerinden feyiz alınabilmesi, insanların bir gecelik ibadetle yetinmeyip, her geceyi Kadir gecesi gibi değerlendirmeleri ve daha fazla gecede ibadet etmeleri için Allah Resûlü, Kadir gecesinin hangi gece olduğunu bildirmemiştir.

---

61 Tirmizî, *Daavât* 84; İbn Mâce, Dua 5; *Müsned*, I, 419, 438, VI, 171, 182, 183, 258.

M. F. Gülen Hocaefendiye sorulan bir soru ve cevabı:

"Biz" Sözünün Hikmetleri

Soru: Allah Teâlâ'nın, bazı âyet-i kerimelerde, Zât-ı zülcelaliyle alâkalı bir kısım fiilleri nazara verirken "mütekellim-i maalgayr" (birinci çoğul şahıs) zamiri kullanmasının ve "... indirdik", "... gönderdik", "... verdik" diyerek birden fazla fâil varmış gibi beyanda bulunmasının hikmetleri nelerdir?

Cevap: Her şeyden evvel, Kur'ân'ın yeryüzüne iniş gayesi, tevhid (Allah'ın birliği, eşi ve benzeri olmadığı) inancını fert ve toplum planında hâkim kılmaktır. Bu açıdan, dikkatle bakıldığında, Kur'ân-ı Kerim'in hemen bütün âyetlerinde tevhidin bir yönünün anlatıldığı görülür. Onun bazı âyetleri tevhid-i ulûhiyeti, bazıları tevhid-i rubûbiyeti ve bazıları da tevhid-i ubûdiyeti gösterir.

Kitab-ı Hakîm, "Allah'tan gayri göklerde ve yerde bir kısım ilâhlar bulunsaydı, yer-gök fesada uğrar, bozulur ve her yeri bir kaos alırdı." (Enbiya, 21/22) buyurarak, "Kahhâr" kudretiyle küçük büyük her şeye tek başına hâkim bir İlahın varlığını vurgular; bu gerçeği baştan sona bütün surelerinde âyet âyet işler ve tevhid hakikatini şüpheye mahal kalmayacak ölçüde zihinlere yerleştirir. Tevhid hakikati, Kur'ân-ı Kerim'de o ölçüde sağlam kaideler üzerine oturtulmuştur ki, münkirler ve müşrikler dahi onda tevhide muhalif bir husus olduğunu iddia edememişlerdir. Öyleyse, Cenâb-ı Hakk'ın, kendi Zât-ı Akdes'ini bazen "mütekellim-i maalgayr" yani "birinci çoğul şahıs" zamiriyle nazara vererek "biz" ifadesini kullanmasında hiç şüphesiz muhtelif hikmetler ve bir kısım nükteler mevcuttur.

Azamet Nûnu ve Çoğul Kalıbı

Bu hikmetlerden bazılarını anlayabilmek ve o latif nükteleri kavrayabilmek için öncelikle Arap dilinin karakteristik hususiyetlerine bakmak gerekir. Bazı lisanlarda olduğu gibi, Arapça'da da tevazu ve mahviyet sadedinde "ben" yerine "biz" denmesi ya da bazen başkalarını tezkiye ve tenzih için "biz" denilecek yerde "ben" sözünün tercih edilmesi çok vâkidir. Şu kadar var ki, izzet, itibar, şan ve şöhret sahibi birisi "biz" dediği zaman Araplar bunu belâgata uygun görürler; aksine sıradan bir insan "biz" dediğinde ise, onu gurur ve kibir emaresi sayarlar.

Ayrıca, Arapçada fiil sîgalarına eklenip çoğul (cem') mana ifade eden "nûn" harfine "azamet nûnu" da denilir; çünkü bu harf, genellikle çokluk ifade etse bile, kimi zaman da azamet, ululuk ve yücelik bildirir; sözü söyleyen kimsenin hürmete değer bir kimse olduğunu gösterir. O türlü beyanlardaki "biz" ifadesinden maksat, adet bakımından kesreti değil, güç ve kudretin büyüklüğünü belirtmektir.

Aslında, biz de çoğu zaman kendi şahsımızdan bahsederken "tek" olduğumuz halde, "ben" yerine, "biz" demeyi yeğleriz; çünkü "biz" sözü, daha mütevazı, daha nâzik, daha müşfik ve kendini nefye daha münasip bir beyandır. Dahası, bazen muhatabımız tek kişi de olsa, ona hürmeten ve nezaketen "siz" diye hitap ederiz. Mezkûr maksatları gözeterek ister "biz" diyelim ister "siz", hiç kimse bu türlü bir beyanı yadırgamaz ve ondan çoğul manası çıkarmaz.

Nerede "Ben" ve Nerede "Biz"?

Haddizatında, Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de, her zaman "ben" yerine "biz" diye hitap etmemektedir; bir meselenin anlatılışına ve konunun akışına göre ilahî hitap tarzı da değişmektedir. Sadece Zât-ı Akdes'in mevzubahis olduğu yerlerde hem

hitap şekli hem de fiil sîgası müfret (tekil) gelmektedir. "Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da dâvetime icabette bulunsunlar ve hakkıyla inanıp Beni tasdik etsinler ki doğru yolda yürüyerek selâmete ersinler." (Bakara, 2/186) "Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım." (Zâriyat, 51/56) "Muhakkak ki Ben'im gerçek İlah. Benden başka yoktur ilah. O halde sen de yalnız Bana ibadet et. Beni anmak için namaz eda et." (Tâhâ, 20/14)

İşte, sadece birkaç misal olması bakımından meallerini verdiğim bu âyet-i kerimeler misillü pek çok beyan-ı ilahîde mütekellim-i vahde (konuşan kimsenin yalnız kendine ait fiili gösteren kelimelerin sîgası, birinci tekil şahıs) kalıbı kullanılmaktadır. Çünkü bu ifadelerde, tevhid, ibadet ve ihlas gibi hususların doğrudan Cenâb-ı Hakk'ın zâtıyla alâkalı olduğuna ve bu konularda arada hiçbir vasıta kabul edilemeyeceğine dikkat çekilmektedir.

Evet, Allah Teâlâ'nın Zât-ı zülcelaline mahsus mevzular anlatılırken büyük ekseriyetle mütekellim-i vahde sîgası seçilmekte ve "Ben" diye hitap edilmektedir. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın saltanat-ı âmme hesabına hitapta bulunduğu hususlarda, azamet ifade eden "Biz" sözüyle mesele ele alınmaktadır. Mevlâ-yı Müteâl'in mahlukâtla konuşması, ya hususi olarak vicdanlara ilham etme yoluyla ya da nübüvvet sahibine bütün insanlığı ve mahlukâtı ilgilendiren bir vahiy gönderme şeklinde olur. Bu konuşmalar ya saltanat-ı âmme hesabına umumi bir hitap veya hususi bir fertle has dairede bir konuşma şeklinde cereyan eder.

Şöyle ki, devlet adamlarından biri, yetkili bir memuruna, "Halkına karşı davranışın şöyle olsun!" der ve bunu hususi bir telefonla, hususi bir iltifat tarzında, hususi bir emirle yapar. Bu-

radaki konuşma "Ben, senden şunu şöyle yapmanı istiyorum." şeklinde özel bir hitap olarak gerçekleşir. Bazen de aynı şahıs, radyo veya televizyon vasıtasıyla bütün halka seslenir ve "Biz hükümet olarak şöyle kararlar aldık." der. Burada kullandığı üslup, hâkimiyetin, hâkimiyet-i âmme adına dili ve ağzıdır; dolayısıyla, bu defaki konuşma umumi olur.

– Teşbihte hata olmasın- Yüce Yaratıcı da, mahlukâtına bazen hususi bazen de umumi bir tarzda hitap etmektedir. Mesela, Hazreti Musa'nın hususi kurbiyet istemesi ve müşahede arzusu üzerine Cenâb-ı Hak ona, "Senin Rabbin Benim! Pabuçlarını çıkar! Çünkü sen, kutsal vâdi Tuvâ'dasın!.." (Tâhâ, 20/12) buyurur. Bu hitapta bütün İsrailoğullarını veya umum beşeri ilgilendiren bir emirnâme yoktur; dolayısıyla, bu muhaverede mütekellim-i vahde sîgası seçilmiş ve "Ben" diye seslenilmiştir.

Fakat, Allah Teâlâ, Rasûl-ü Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e "وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ - Ey Habib-i Zîşânım! Biz seni -başka değil- bütün âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiya, 21/107) derken, "mütekellim-i maalgayr" sîgasını kullanmış ve "Biz" diye hitap etmiştir; çünkü, Rahmet Peygamberi'nin (aleyhi ekmelüttehâyâ) gönderilişi bütün mahlukâtı ilgilendiren bir hâdisedir.

Evet, Kainâtın Medar-ı Fahri'nin (sallallahu aleyhi ve sellem) âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, bütün varlığı alâkadar eden bir husustur; zira, inananlar O'nun sayesinde dünyevî ve uhrevî hayatlarını tanzim eder ve ebedî huzuru kazanırlar. İmanın lezzetini tadamayanlar da, hiç olmazsa küfr-ü mutlaktan kurtulur, küfürlerini tereddüte ve şekke dönüştürürler; İslâm'ın prensiplerinden istifade eder, hayatlarına bir ölçüde de olsa dengeyi, düzeni hakim kılarlar ve böylece dünyevî lezzetlerin kendileri için bütün bütün acılaşıp zehir halini almasından kurtulmuş olurlar.

Habîb-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bir peygamber olarak gönderilmesi ins ü cinnin yanı sıra bütün hayvanları ve bitkileri, hatta canlı-cansız topyekün varlığı alâkadar eder. Çünkü o, bütün canlıların haklarına dair prensipler getirmiştir. Küfür sebebiyle umumi bir mâtemhâne halini alan kainât, Seyyid'ül-Enâm (aleyhissalatü vesselam) sayesinde mektubat-ı Samedânî keyfiyetine bürünmüş ve her varlık kendi seviyesine göre Hâlık-ı kainâta bir ayna olmuştur. Evet, bütün mahlukât, Rasûl-ü Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gelişiyle şereflenmiş ve değer kazanmıştır. Dolayısıyla, O'nun peygamber olarak gönderilişi bütün mahlukâtı ilgilendiren bir mevzudur; bu itibarla da, O'na "Ey Rasûlüm, Biz seni bütün âlemlere sırf bir rahmet olarak gönderdik!" şeklinde hitap edilmiştir. Cenâb-ı Hak, O'nunla saltanat-ı âmme hesabına umum beşerin duyabileceği bir tarzda konuşmuş ve O'na seslenirken "Biz" ifadesini kullanmıştır.

Allah Rasûlü, (sallallahu aleyhi ve sellem) tecessüm etmiş bir rahmet olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim de O'nun tercümanlık yaptığı hakikatleri dile getiren, bütün mahlukâtın mana-yı harfî cihetinden kıymetini gösteren ve topyekün kainâtın manasını tercüme eden bir kitab-ı rahmettir. Bu yüzden Hazreti Mevlâ, "Biz, Kur'ân-ı Kerim'i Kadir Gecesi ceste ceste indirdik." (Kadir, 97/1) derken de yine saltanat-ı âmme hesabına hitap etmiş ve bütün varlığı ilgilendiren böyle bir haberi verirken "mütekellim-i maalgayr" sîgasıyla "Biz" diye seslenmiştir.

Müfessirler, bu çeşit âyet-i kerimelerde Cenâb-ı Hakk'ın, Esmâ-i Hüsnâsı ve Sıfât-ı Sübhaniyesi zaviyesinden ulûhiyet ve kibriyâsı ile hitap ettiğini ve kendi azametini, kudretini, büyüklüğünü ve celâlini nazara verdiğini belirtmişlerdir. Meselâ, "Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz." (Hicr, 15/9) mealindeki âyet-i kerimenin metninde cem' (çoğul) ifade eden ve "biz" manasına gelen dört kelime vardır.

Burada, hem Cenâb-ı Hakk'ın kibriya ve azametinin vurgulanması bahis mevzuudur, hem de meselenin ehemmiyeti zamirlerle kuvvetlendirilmektedir. Kur'ân'ın indirilişinin ve hıfzının her kuvvetin üstünde İlâhî kudretin inayetiyle ve her kemâlin ötesinde Mutlak Kemal Sahibi zâtın himayesinde gerçekleşeceğini beyan sadedinde "azamet nûnu" ile "Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz." buyurulması, indirenin büyüklük ve kudretini ifade ederken, indirilenin şanına ve kıymetine de dikkat çekmektedir. Ebu's-Suûd Efendi de, bu âyetin tefsirini yaparken, "Azamet-i şânımız ve uluvv-i cenabımızla Kur'ân'ı Biz indirdik" manası üzerinde durmaktadır.

Fahrüddin Râzi Hazretleri de, Kevser Sûresi'ndeki "Muhakkak Biz sana Kevser'i verdik" mealindeki âyet-i kerimeyi tefsir ederken, bu ilahî beyandaki "Biz" sözünden muradın, Cenâb-ı Hakk'ın azametini göstermek olduğunu belirtmiştir. Kevser'i, Mahbub-u Âlem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e hediye olarak veren, yerin ve göklerin sahibi Cenâb-ı Hak'tır; ayrıca, hediyenin onu verenin büyüklüğüne göre bir kıymet ve azamet kazanacağı da muhakkaktır. Dolayısıyla burada da saltanat-ı âmme hesabına bir hitap söz konusudur.

Müsebbibü'l-Esbab ve Sebepler

Bundan başka, "Biz" diye hitap edilen âyet-i kerimelerde umumiyetle, diğer manaların yanı sıra, bir de arada bir vasıta, bir vesile ve bir sebep bulunduğuna işaret vardır. Meselâ, Kur'ân'ın indirildiğini haber veren âyet-i kerimelerde "Biz indirdik" buyurulur ve âyetlerin vahiy kanalıyla indirildiğine, Vahiy Meleği olarak Cebrâil Aleyhisselam'ın vahye vesilelik ettiğine imada bulunulur. Binaenaleyh, az önce kısaca değinilen "Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz!" mealindeki beyan-ı ilahîde, Cenâb-ı Hakk'ın kibriya

ve azametinin vurgulanmasıyla beraber, Müsebbibü'l-Esbab'ın bazı icraatına sebepleri vesile kıldığına da işaret edilmektedir. Kur'ân'ı indiren de, onu koruyan da Hazreti Allah'tır. Fakat, Rabb-i Hakîm, Kur'ân'ı indirirken Hazreti Cebrâil gibi bir elçiyi vazifelendirdiği gibi, Yüce Kitab'ını korurken de vahiy katiplerini, onların yazdığı nüshaları ve daha sonra da onun her harfine vâkıf hafızları vesile olarak kullanmıştır/kullanmaktadır.

Nur Müellifi, İşârâtü'l-İ'câz adlı eserinde, Cenâb-ı Hakk'ın, Bakara Sûresi'nin 30. âyetinde "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım..." derken mütekellim-i vahde sîgasıyla "Ben" şeklinde hitap ettiğini, ama hemen akabindeki 34. âyette "O vakit meleklere, 'Âdem için secde edin!' dedik" ifadesinde ise mütekellim-i maalgayr kalıbıyla "Biz dedik" manasına gelen "Kulnâ" kelimesini kullandığını hatırlatır ve şöyle der: "Cenâb-ı Hakk'ın halk ve îcat fiilinde vasıtanın bulunmadığına, kelâm ve hitabında vasıtanın bulunduğuna işarettir."

Hazreti Üstad, bu değerlendirmesini başka bir misalle daha şerh ve tekit etmektedir. "İnsanlar arasında Allah'ın sana bildirdiği şekilde hükmetmen için Biz sana kitabı gerçeğin, hakkın ta kendisi olarak indirdik." mealindeki Nisa Sûresinin 105. âyetinde "Biz" manasına gelen "nâ" zamirinin tefsirinde şu hususa değinmektedir: "Bu âyette azamete delalet eden "nâ" zamir-i cem'i, vahiyde vasıtanın bulunduğuna işaret olduğu gibi, "Allah'ın sana bildirdiği" mealindeki ifadede müfred hükmünde olan Lafz-ı Celâl, manaları ilham etmekte vasıtanın bulunmadığına işarettir."

Âlûsî de, "Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik." (Fetih, 48/1) mealindeki âyette "azamet nûnu" kullanılıp "Biz" dendikten sonra, "Bu da Allah'ın, senin geçmiş-gelecek bütün kusurlarını bağışlaması... içindir." (Fetih, 48/2) ifadesinde mağfiretin sadece İsm-i Celâl'e isnad edilmesini nazara verirken şu

inceliği dile getirir: "Allah Teâlâ, fetih ve zaferi pek çok vasıta ile mümkün kılarsa da "mağfiret" doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e aittir, Gafûr u Rahîm bizzat bağışlar. Burada fetih için vesileler bulunduğuna ama mağfiretin vasıtasız olduğuna işaret vardır. Büyüklerin şahıslarıyla alâkalı meseleleri "biz" diye mütekellim maalgayr sîgası ile ifade âdetleri, kendilerinden meydana gelen fiillerin çoğunlukla hizmetkâr çalıştırmak şeklinde olmasındandır."

Aslında, insanlar arasında bulunan makam ve mansıp sahiplerinin bile bir izzet, azamet ve haysiyetleri vardır ve bundan dolayıdır ki, perde arkasından ve bir takım vasıtalarla icraatta bulunurlar. Mesela, bir devlet başkanı, belediye zabıtası gibi elinde makbuz çarşı-pazarı bizzat denetlemez. –Teşbihte hata olmasın– aynen bunun gibi, bütün mevcudâtın tek sahip ve hâkimi Yüce Yaratıcı (c.c.) da, kainâtta cereyan eden bütün hadiseleri, kanun ve sebepleri perde yaparak sevk ve idare etmektedir. Zira, izzet ve azamet bunu gerektirir. "Üzerinize bulutları gölge yaptık." (Bakara, 2/57) mealindeki âyette ve benzerlerinde de ima edildiği gibi, işi yaptıran Allah Teâlâ, vesilelik açısından işi yapan "Allah'ın memurları" mesâbesindeki melekler ve sair esbabdır; dolayısıyla âyette "yaptık" denilmektedir. Evet, Cenâb-ı Hak, kainâtta câri kudretinin icraatını ilan etmek ve onlar vasıtasıyla azametini bildirmek için sebepleri istihdam etmektedir. Hazreti Üstad bu hakikati ne güzel dile getirir: "İzzet-i azamet ister ki, esbab-ı tabiî perdedar-ı dest-i kudret ola aklın nazarında. Tevhid ve celâl ister ki, esbab-ı tabiî, dâmenkeş-i tesir-i hakikî ola (hakikî tesirden elini çeke, icada karışmaya) kudret eserinde."

Bu arada, Cenâb-ı Hakk'ın, bazı âyetlerde böyle vasıtaları da sözün ihâtası içine alması, "biz" ifadesinin kullanıldığı yerlerde bu şekildeki bazı aracı ve vesilelerin istihdam edildiğine işa-

rette bulunmanın yanı sıra, O'nun emre mutî ve vazîfeye düşkün kullarına ne derece müşfik ve merhametli olduğunu da gösterir. Mevlâ-yı Müteâl'in, o muvazzaf memurlarına da değer vererek "Biz" demesi, onların vazîfelerinden hoşnut bulunduğunu da ima etmektedir.

İlahî İsimlerin Tecellîleri

Diğer taraftan, Allah'ın sonsuz isimleri vardır. Her isim, kendi tecellîsine ma'kes olacak aynaların vücudunu gerektirir. Meselâ, Rezzâk ismi, rızka muhtaç olanların varlığını iktiza ettiği gibi, Şâfî ismi de hastalıkların ve o hastalıklara giriftar olanların mevcudiyetlerini ve var olmalarını ister. Bu tecellî keyfiyetini bize bakan yönüyle te'vil ederken, buna "isimlerin imdada koşması" deriz. Allah (c.c.), Mucîb ismiyle darda kalanların, Kâbız ismiyle gaflete dalanların, Bâsit ismiyle de sıkıntıda boğulanların imdadına koşar.

Cenâb-ı Hak, Kendisini bu güzel isimleriyle tanıtmakta ve bize Celâlî ve Cemâlî tecellîlerini göstermektedir. Bir gülün dikenine Celâlî isimleriyle tecellî edip bize Celâlini tattırdığı gibi, gülün nazik yapraklarına da Cemâlî isimleriyle tecellî etmekte ve bize Cemâlini tanıttırmaktadır. Bu sırrı anlamayan bazı felsefi akımlar ve din kisveli cereyanlar Cenâb-ı Hakk'ın her bir sıfat ve ismine karşılık bir Tanrı uydurma ihtiyacını duymuş, "gazap tanrısı", "rızık tanrısı", "yağmur tanrısı", "şifa tanrısı", "ölüm tanrısı"... gibi sayısız tanrılar edinmişlerdir. Oysa İslâm'da tevhid hakikati esastır. İşte Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde Cenâb-ı Hakk'ın birden fazla isim ya da sıfatına işaret edildiğinden "biz" ifadesi kullanılmıştır.

Bu hususa bir misal olarak, "Biz gerçekten insanı en güzel biçimde, en mükemmel sûrette yarattık." (Tin, 95/4) mealindeki âyet-i kerime hatırlanabilir. Bu âyette, Allah Teâlâ, insanı

ahsen-i takvîme mazhar olarak yarattığını anlatırken "Biz" ifadesini kullanmaktadır. Çünkü, insanın üzerinde Cenâb-ı Hakk'ın pek çok ism-i şerifi tecellî etmektedir; insan, bütün yüce manalar kendisinde toplanmış bir fihrist gibidir. Bundan dolayıdır ki, Hazreti Ali (r.a.) insanın mahiyetindeki ulvîliğe bakarak ona seslenir ve "Kendini küçük bir cirim görüyorsun; halbuki bütün âlemler sende gizlidir. Sen bütün hakâike bir fihristsin." der. M. Akif, Hazreti Ali'ye isnad edilen bu sözü serlevha yaptığı bir şiirinde insana şöyle seslenir:

"Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
"Muhakkar bir vücûdum!" dersin ey insan, fakat bilsen.
Senin mâhiyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:
Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,
Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî.
Musaggar cirmin amma gâye-i sun'-i İlâhîsin;
Bu haysiyyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin!"

Evet, insan böyle mükemmel yaratılmış bir varlıktır ve o, Hâlık-ı Kerim'in pek çok isminin aynasıdır. Bu açıdan, Cenâb-ı Hak, insanın yaratılışını Zât-ı zülcelalinin kemâl-i azâmetini ifade eden "Biz" sözüyle anlatmaktadır. Ayrıca, bu hitapta, insanın hilkatinde de bir vasıta ve vesileden bahsedilebileceği ima edilmektedir. İzzet ve azamet sahibi Mevlâ-yı Müteâl, insanın yaratılışında da anne-babayı vasıta kılmış, onları dest-i kudretine perdedar yapmıştır.

Son bir husus da şudur ki, Cenâb-ı Hak bütün azamet ve izzetiyle beraber "biz" ifadesini kullanarak bize bir de edep öğretmektedir. Hiç ihtiyacı yokken, vesile ve sebeplere de söz hakkı verdiğini beyan buyurmakta, "ben, ben" deyip duran egoist nefislere benliği bırakıp "biz" demenin gereğini talim etmektedir.

"Yaptım", "ettim", "çattım", "kurdum"... demek suretiyle sürekli kendisini nazara veren kimselere, şahs-ı manevînin bir ferdi olma ve kolektif şuurla hareket etme ufkunu göstermektedir. Malum olduğu üzere, Hâlık-ı Kerim, Hazreti Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılması hususunda meleklerle adeta istişare etmiştir; oysa meşveret etmek, aklı ve ilmi sınırlı olanlara mahsustur. Bu meseleyi değerlendiren Hazreti Üstad, "Cenâb-ı Hakk'ın meleklerle istişare etmesi, insanlara istişare yapmaları hususunda bir ders vermek içindir; yoksa Allah müşavereden münezzehtir" buyurmaktadır. İşte, Allah Teâlâ'nın meleklerle istişare etmesinde istişareyi talim buyurması söz konusu olduğu gibi, bazı âyetlerde "biz" demesinde de kullarına kendini nefyetme ve tevazuu esas edinme dersi verdiği düşünülebilir.

Her meselenin en doğrusunu ve hakikatini Allah bilir...[62]

---

62 M. Fethullah Gülen, Hurkul.org, *Kırık Testi*, 06.08.2007.

98- BEYYİNE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ
حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً ﴿٢﴾
فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلاَّ مِنْ
بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَآ أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ
الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي
نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَآؤُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا
رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Gerek Ehl-i Kitaptan, gerek müşriklerden olan kâfirler, kendilerine o açık ve kesin delil gelmedikçe, inkârlarından ayrılacak değillerdi.

2-3. O kesin delil de: İçinde hak, hikmet ve adaletin ifadesi olan yazılar ihtiva eden tertemiz sayfaları okuyan ve Allah tarafından gönderilen bir Resûl'dür.

4. Ehl-i Kitap mensupları, o kesin delil gelinceye kadar (bu konuda) ihtilaf etmemişlerdi.

5. Halbuki onlara, şirkten uzak muvahhid olarak yalnız Allah'a ibadet etmeleri, namazı hakkıyla ifâ etmeleri, zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte; sağlam, dosdoğru din budur.

6. Gerek Ehl-i Kitaptan, gerek müşriklerden olan kâfirler, hem de devamlı kalmak üzere Cehennem ateşindedirler. Onlar bütün yaratıkların en şerlisidirler.

7. Ama iman edip, makbul ve güzel işler yapanlar ise bütün yaratıkların en hayırlı olanlarıdır.

8. Bunların Rab'leri nezdindeki ödülleri, içinden ırmaklar akan, hem de devamlı kalmak üzere girecekleri, Adn Cennetleridir. Allah onlardan, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. İşte bu rıza makamı da Rabbine saygı duyanlarındır.

Beyyine Sûresi, Medine'de nâzil olmuş olup sekiz âyettir. Adını ilk âyetinde geçen *el-Beyyine* (açık ve kesin delil) kelimesinden almıştır. Ayrıca bu sûreye *Kayyime*, *Münfekkîn*, *Beriyye*, *Lemyekün Sûresi* de denilir. Şu konuları ele alır:

a. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği karşısında Müşriklerin ve Ehl-i kitab'ın (Yahudi ve Hıristiyanların) tutumu.

b. Allah'a ihlâsla ibâdet etme.

c. Bahtiyar ve bedbahtlardan her birinin âhirette varıp gideceği yer, yani kötü insanların Cehennem'e, iyilerin de Cennet'e gidecekleri meselesi.

Beyyine Sûresi'nin Mushaf'taki Konumu ve Sûrelerin Tertibi

Kur'ân-ı Kerim'in sûreleri uzunluklarına göre ise şöyle tasnif edilirler:

Fâtiha'dan sonra gelen yedi uzun sûreye "es-Seb'u't-Tıvâl", âyetleri yüzden fazla veya buna yakın olan sûrelere "el-Miûn", âyetleri yüzden az olan sûrelere "Mesânî", daha sonra kısa ve besmeleli fâsılalar çok olan sûreler vardır ki, bunlara da "el-Mufassal" denir.

Bu mufassal sûreler de kendi aralarında şöyle ayrılırlar:

Hucurât sûresi'nden, Bürûc sûresi'ne kadar olan sûrelere "Tıvâl-i mufassal", oradan Beyyine sûresi'ne kadar olan sûrelere "Evsât-ı mufassal", bundan sonraki sûrelere ise "Kısar-ı mufassal" denilir.

Fıkıh kitaplarında açıklandığı üzere sabah ve öğle namazlarının farzlarında "Tıval-i mufassal", ikindi ve yatsıda "Evsat-ı mufassal", akşamda "Kısar-ı mufassal" okumak güzel görülmüştür. Yani zarûret hâli müstesna, bu namazlarda bu sûreler miktarınca okumak sünnet, her rekatta bunlardan tam bir sûre okumak ise müstahsendir.

Bu tasniflerin amacı, Kur'ân surelerinin kolay ezberlenip okunmasını sağlamaktır…

Bu sûrenin Kur'ân-ı Kerîm'de tertip itibarıyla Alak ve Kadr sûrelerinden sonra yer alması anlamlıdır. Çünkü Alak Sûresinde ilk vahiy, Kadir Sûresinde de bu vahyin nüzul zamanı bildiril-

miştir. Bu sûrede ise bu mukaddes Kitab ile birlikte bir Peygamber gönderilmesinin gerekçesi açıklanmıştır.

İlk olarak, bir Resûl göndermenin ihtiyaç oluşu açıklanmıştır. Bu zaruret şöyle beyan edilmiştir: Dünyada Ehl-i Kitab olsun, müşrik olsun, insanları düştükleri küfür vaziyetinden kurtarmak ancak Resûl göndererek mümkün olur. Bu Resûl'ün, Allah'ın Kitabı'nı insanlara asıl ve sahih şekliyle açıkça beyan etmesi, getirdiği Kitab'ın temiz olup ona bâtıl hiçbir şeyin karışmaması, önceki semavî kitapların tersine bâtıl karışmasından uzak olması ve doğru talimatları kapsaması kendi risâleti için apaçık delildir.

Tefsîr

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ
مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

1. "Gerek Ehl-i Kitaptan, gerek müşriklerden olan kâfirler, kendilerine o açık ve kesin delil gelmedikçe, inkârlarından ayrılacak değillerdi."

Ehl-i Kitap ve müşrikler, küfürde müşterek olmalarına rağmen ayrı ayrı isimle zikredilmişlerdir. Ehl-i Kitap'tan kasıt, önceki peygamberlerin getirdiği, ne kadar tahrif olsa da ellerinde bulunan ve ona inandıkları herhangi bir kitaba sahip olanlardır. Müşriklerden kasıt ise, hiçbir peygambere inanmayan ve hiçbir kitabı bulunmayan kimselerdir.

Kitap ehlinden oldukları halde Allah'a çocuk isnat etmek veya teşbih düşüncesinde olmak, yani Allah'ı, insana veya başka bir şeye benzetmek gibi herhangi bir şekilde açık veya gizli şirke düşenler kastedilmiş olur. Kur'ân-ı Kerîm'de, Ehl-i Kitab'ın şirki pek çok yerde zikredilmiştir. Buna rağmen bunlar hakkında

Kur'ân'ın hiç bir yerinde "Müşrik" kelimesi kullanılmamıştır. Onlar "Ehl-i Kitap" olarak, ya da "Kitap verilenler" diye zikredilmişlerdir. Bazen de "Yahudi" ve "Nasarâ" şeklinde ifade edilmişlerdir. Çünkü onların asıl dini Tevhît diniydi. Ama zamanla bazı itikatları veya amelleri ile şirke düşmüşlerdir.

Burada kitap ehlinden, küfredenler diye bahsedilmesi; bunlar içinden bazılarının Allah'a küfredenlerin küfürleri, yani Kur'ân'a ve Resûlullah'a iman etmemeleri, mensup oldukları kitaplarına, Tevrat'a ve İncil'e de küfür mânâsında olduğuna işaret etmek içindir.

Müşrikler; Yüce Allah'a putları veya başka şeyleri her ne şekilde olursa olsun şirk koşanlar, yani Allah'tan başkasına ilâhlık isnat edenlerdir ki, puta tapanlardan daha geneldir. Allah'ın zatının birden fazla olduğuna kanaat edenlere ve Allah'ı tanımayıp "*Ben sizin en büyük Rabbinizim.*" (Nâziât, 79/24) ve "*Ben, sizin için, benden başka bir ilâh tanımıyorum.*" (Kasas, 28/38) diyen Firavun gibi arzularını ilâh edinen veya Allah'tan başka herhangi bir şeye tek başına veya ortaklaşa tanrılık payesi verenlerin hepsini içine alır.

اَلْبَيِّنَةُ *Beyyine*; açık ve kesin delil demektir. Malumdur ki *beyyine*, nur gibi kendisi beyyin, yani gayet açık olup da başkasını da beyan eden, açıklayan demektir. Onun için davacının davasını açık bir şekilde beyan ve ispat eden şahide, sağlam, açık delile ve mucizeye beyyine denir. Burada da hakkı beyan ve ispat edecek açık ve kesin delil demektir.

Bu âyetteki âşikâr delilden maksat Resûlullah'tır (s.a.s.). O'nun tertemiz hayatı, dinin en açık delilidir. O'nun dürüst, güvenilir olması, ahlâkının her yönüyle mükemmel olması, ümmî olmasına rağmen kendisine Kur'ân gibi bir Kitap verilmesi, bedevî bir toplumda tarihin en etkili müdahalesini

yapmış olması, getirdiği inanç esaslarının, ibadet, hükümler ve ahlakî prensiplerin akıl ve vicdanla çelişmemesi O'na tabi olarak maneviyat, ahlâk ve bilimlerde muazzam ilerleme yapan yüz binlerce mükemmel insanın yetişmesi gibi yüzlerce husus düşünürlerse, Resûlullah'ı tanıma vesîlelerinin ne kadar fazla olduğu anlaşılır.

Delil olmadan, Ehl-i Kitap ve müşriklerin içinde bulundukları halden çıkmaları mümkün değildir. Fakat bu delil geldikten sonra küfür üzerinde devam edenlerin sorumlulukları kendilerine aittir. Bundan sonra onlar, doğru yola dönebilmeleri için kendilerine hidayet edilmediği mazeretini ileri süremezler.

رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً ۞ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ

2-3. "O kesin delil de: İçinde hak, hikmet ve adaletin ifadesi olan yazılar ihtiva eden tertemiz sayfaları okuyan ve Allah tarafından gönderilen bir Resûldür."[63]

Yani Allah tarafından peygamberlik göreviyle gönderilmiş bir peygamber gelinceye kadar inkârlarından ayrılacak değillerdi. Öyle bir Resûl ki:

يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً mutahhar, yani tahriften, töhmetten, yanlışlıktan, bâtıl şüphesinden uzak, kirli eller dokunmaz, "*Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz*" (Vâkıa, 56/79) âyeti delâletince gayet temiz sâhifeler okur.

صُحُفٌ *Suhuf* kelimesi, صَاحِفَةٌ *Sâhife* kelimesinin çoğuludur. Lügat itibarıyla "*Sayfa*"nın mânâsı, yazılmış yapraklardır. Ama Kur'ân-ı Kerîm'de ıstılah olarak, peygamberlere inzâl edilen kitaplar için kullanılır. "*Pak sayfalar*"dan kasıt, kendisine bâtıllık

---

63 رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ Allah'dan bir Resûl, beyyine'den bedeldir. Yahut هِيَ رَسُولٌ "o Resûldür" takdirinde mahzuf mübtedanın haberi olarak beyyineyi tefsîrdir.

ve sapıklık bulaşmamış, şüphelerden uzak kitaplardır. Öyle temiz sayfalar ki:

فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ

3. "O sayfalarda, en doğru hükümler vardır."

Yani, hak, hikmet ve adaletin ifadesi olan yazılar ihtiva eden doğru sabit kitaplar, bozulmaz, devamlı hak yazıları o temiz sayfaların içindedir ki bunlar, işte o "oku" diye okunması emrolunan Kur'ân sûreleridir. Kur'ân-ı Kerîm, önceki ilahî kitapların meyvesini içinde topladığı için, Yüce Allah فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ "O *sayfalarda, en do*ğru hükümler va*rd*ır." dedi.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلاَّ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ

4. "Ehl-i Kitap mensupları, o kesin delil gelinceye kadar (bu konuda) ihtilaf etmemişlerdi."

O kitap ehli veya bilhassa onların bilginleri olan okur yazar takımı ancak kendilerine o *beyyine* (apaçık mucize) geldikten sonra ayrıldılar, ayrılığa düştüler. Kimisi o beyyineye, o Resûle iman ettiği halde, kimisi küfre sapıp eski hallerinde kalmakta ısrar ederek ayrılık çıkardılar. Peygamber Efendimizi (s.a.s.) inkâr etmeleri, kıskançlıkları ve çekememezliklerinden kaynaklanıyordu. Yoksa, "*Kendilerine Kitap vermiş olduğumuz kimseler, O'nu (Muhammedi) tıpkı evlatlarını tanıdıkları gibi tanırlar*." (Bakara, 2/146) Fakat hasetleri, inanmalarına engel oluyordu.

Bir diğer mânâya göre o küfredenler; küfürlerinden, dinlerinden, âdetlerinden ayrılacak durumda değillerdi; çünkü kendilerine hakkı beyan edecek olan o apaçık delil henüz gelmemişti. Fetret zamanında bulunuyorlardı. Onun için onlara hak ve hayrı anlatacak kesin bir delil olmak üzere bu kitap indirilerek peyderpey okumak üzere Allah tarafından o Resûl gönderildi, o

geldikten sonra ise müşriklerden önce kitap ehli olanların O'na iman edip önceki yanlış hallerinden vazgeçmeleri, Hakka karşı durmamaları gerekirdi. Halbuki onlar öyle yapmadılar, O Resûl'e karşı anlaşmazlığa düştüler, puta tapanlar gibi inkâr ettiler. Böyle anlaşmazlığa düşmeleri ve bu şekilde inkârları da başka bir sebebe dayalı değil, o delil kendilerine geldikten sonra sırf düşmanlık ve inatlarından, eski hallerinden ayrılmak istememelerindendi. "*Allah katında din İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü ayrılığa düştüler*." (Al-i İmrân, 3/19)

وَمَآ أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَآءَ
وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

5. "Halbuki onlara, şirkten uzak muvahhid olarak yalnız Allah'a ibadet etmeleri, namazı hakkıyla ifâ etmeleri, zekâtı vermeleri, emredilmişti. İşte sağlam, dosdoğru din budur."

وَمَآ أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ "Halbuki onlar, o kendilerine kitap verilmiş olanlar öteden beri başka bir şey ile değil ancak şununla emrolunmuşlardı ki; yalnız Allah'a ibadet etsinler. Gerek önceki kitaplarında, Tevrat ve İncil'in esasında ve gerek bu Kur'ân ile emredildikleri görevleri bu idi ki, başka bir niyet ve maksada hizmet etmesinler, ancak Allah'ı tanısınlar, O'na ibadet ve kulluk etsinler. O şekilde ki مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَآءَ dini O'na has kılarak, hiçbir şirk şüphesi karıştırmaksızın şu veya bu gayeye âlet etmeksizin saf, temiz niyet ve ihlâs ile ancak O'na yönelerek ve tahsis ederek. Hanifler olarak, yani batıl inançlardan, eğri ve yanlış fikir ve ahlâktan sıyrılıp, daima hakka, doğruluğa meyleden Hakka tapan müslim, muvahhid (Allah'ı birleyen) olmak sûretiyle

dini Allah için halis kılarak Allah'a ibadet etsinler ve mükâfatı O'ndan beklesinler." diye emrolundular.

Haniflik; Hz. İbrahim'in din ve milletinin vasfı olmakla beraber yalnız ona mahsus değil, genellikle puta tapıcılığın zıddı olarak bütün peygamberlerin dini olan tevhîd ve ihlâs dininin adıdır. *Hanif* kelimesini, Hakk'a tapan, Allah'ı birleyen mü'min diye tanımlamak mümkündür. *Hanîflik*, şirkten uzak olarak sırf Allah'a kulluk dinidir ki, bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin esası budur.

Kitap ehli, ta baştan itibaren haniflikle sorumlu olmuşlardı ki, Allah'a böyle samimi dindar, hanif olarak ibadet etsinler, وَيُقِيمُوا الصَّلاةَ ve namaz kılsınlar وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ve zekatı versinler وَذَلِكَ ve işte bu üç esas; samimi din ile Allah'a ibadet, namaz kılmak ve zekat vermek دِينُ الْقَيِّمَةِ *din-i kayyimedir*. Yani sabit ve payidar kalacak olan milletin dinidir. Başka bir deyişle *Haniflik*, yukarıda anılan "*kıymetli kitapların*", doğru, bozulmaz, sâbit hak kitaplarının açıkladığı İslâm Dini'dir. Demek olur ki, bu üç esas, bütün Hak dinlerin hiç değişmeyen en sağlam esasıdır. Namaz ile zekat da imandan sonra bütün ibadetlerin en önmeli esasıdır. Kitap ehline emredilen şeylerle, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) emrettiği şeyler aynı olduğuna göre, Kitap ehlinin İslâm'ı reddetmelerinin ve Hz. Muhammed'e (s.a.s.) karşı çıkmalarının sebebi, kıskançlıktan başka bir şey değildir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ

6. "Gerek Ehl-i Kitaptan, gerek müşriklerden olan kâfirler, hem de devamlı kalmak üzere Cehennem ateşindedirler. Onlar bütün yaratıkların en şerlisidirler."

Bu âyetteki "*Küfür*"den maksat, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) inanmayı inkâr etmektir. Yani müşrikler ve Ehl-i Kitap, Resûlullah'a risalet geldikten sonra onu inkâr etmişlerdir.

شَرُّ الْبَرِيَّةِ *Şerru'l-beriyye*, yaratıkların en kötüsü demektir. Yani Allah'ın mahlukâtı arasında ondan daha kötü mahluk yoktur. Hatta hayvanlardan da düşüktür. Çünkü hayvanlara akıl ve irade verilmemiştir. Halbuki insanlar akıl ve irade sahibi olmalarına rağmen haktan yüz çevirmektedirler.

Kıyâmet günü Cehennem'e gidecekler, orada ebedî olarak kalacaklardır. Bu ebedî oluşun sebebi de şudur: Çünkü onlar, halkın en kötüleridir, kötülerin yeri de Cehennem olması gerektir.

Buna karşılık;

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ

7. "Ama iman edip, makbul ve güzel işler yapanlar ise bütün yaratıkların en hayırlı olanlarıdır."

Bütün halkın en hayırlısıdır. Amelce de hayırlısı, Allah katındaki makamca da hayırlısıdır. Demek ki, bir insan iman edip de sâlih amel işlemezse, onlar halkın en kötüsü olmasalar bile en hayırlısı da değildirler. Çünkü "*Hayru'l- Beriyye*" (bütün yaratıkların en hayırlı olanları), hem iman edip, hem de iyi ameller işleyenlerdir.

جَزَآؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَآ أَبَدًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

8. "Bunların Rab'leri nezdindeki ödülleri, içinden ırmaklar akan, hem de devamlı kalmak üzere girecekleri, Adn Cennetleridir. Allah onlardan, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. İşte bu Rızâ makamı da Rabbine saygı duyanlarındır."

Gerçekte "*hulûd*" ebedîlik demek olduğu için sadece خَالِدِينَ فِيهَآ "*orada ebedîdirler*" denilmekle de aynı mânâ ifade edilmiş olurdu. Ancak "*hulûd*", uzun müddet kalmak mânâsına da kullanıldığından, bu ihtimali defetmek için أَبَدًا "*ebeden*" ile de tekit olunmuştur. Bu tekit, pek çok âyetlerde Cehennem ehlinin ebedîliğinde de, Cennet ehlinin ebedîliğinde de vardır.

Bir de bu yüksek karşılıktan daha büyük olan Allah'ın lütfunu beyan ve müjdelemek üzere buyuruyor ki;

رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ "*Allah onlardan razı olmuş*", وَرَضُوا عَنْهُ "*Onlar da O'ndan razı olmuşlardır.*" Çünkü bütün isteklerin en üstünü, bütün lezzetlerin en yükseği olan Allah'ın rızasına ermişler, "*gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, hiçbir beşerin aklının ermediği*" en büyük rızâya kavuşmuşlar, "*râdıyeten*" (râzı olmuş olarak), "*merdıyye*" (râzı olunmuş) makamına ermişlerdir.

ذَلِكَ Bu mükâfat ve rıdvan ise, لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ "Rabbinden korkanlara mahsustur." Yani bu başarının tek sebebi ve hikmeti Allah korkusunu duymaktır.

Haşyet, tazim ile sevgi neticesi olan saygı mânâsına bir korkudur. Onun için haşyet itaatte mutlak güzele layık, ihsana yaklaştıracak yüksek bir aşk heyecanı uyandıran güzel bir ruh halidir.

رَاْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللّٰهِ "*Hikmetin başı Allah korkusudur.*"[64] hadisinde de "mehâfet"ten asıl maksat bu "haşyet" mânâsıdır. Bunun derecesi de ilim ve marifetin derecesi ile orantılıdır. Ondan dolayı "*Kulları içinde ancak âlimler Allah'tan gereğince korkar*" (Fâtır, 35/28) buyurulmuştur.

Bu korkuda sevgi ve saygı vardır. Bu korku, sevilenden uzak düşme, O'nun gazabına uğrayarak rızâsından uzaklaşma endişesinden kaynaklanır. Bundan dolayı haşyet eden, Allah'a yak-

64 Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, Beyrut ts., II, 123; Aliyyü'l-Müttekî, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut 1985, III, 141(5873); Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Kâhire ts., I, 507.

laşmak için elinden geleni yapar. Fakat basit korkuda, korkulandan uzak durmaya çalışılır. Meselâ ateşten korkan ona yaklaşmaz. Ama Allah'tan haşyet eden, O'ndan uzak düşmeme çabası içinde olur.

(Meraklı okuyucularımız, Havf ve Haşyet hakkında daha geniş bilgi için M. F. Gülen Hocaefendi'nin *Kalbin Zümrüt Tepeleri* (I, 57-63) isimli kitabına bakabilirler.)

99- ZELZELE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ
الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا
﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman,

2. Ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman,

3. İnsan şaşkın şaşkın: "Ne oluyor buna!" dediği zaman,

4. İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır:

5. Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder.

6. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, tâ ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar.

7. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur,

8. Zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.

Bu sûreye, yerin sarsılmasını tasvîr ettiği için "*Zilzâl Sûresi*" denir. Ayrıca "*Zelzele Sûresi*" ve "*İzâ Zülzileti'l-Erdu Sûresi*" de denilir. Zelzele Sûresi Medine'de inmiş olup sekiz âyettir. Ancak üslûp bakımından Mekke'de inen sûrelere benzediği için Mekke'de indiğini söyleyen de vardır. Sûre adını, birinci âyetinde geçen fiilin mastarından almıştır. "*Zilzâl*", "*Deprem*" mânasına gelmektedir. Kıyâmetten hemen önce gelecek olan şiddetli depremden, daha sonra bütün ölülerin kabirlerinden çıkıp hesap vereceklerinden bahseder.

Bir hadiste, "*Zilzâl Sûresi, Kur'ân'ın yarısına denktir.*"[65] Diğer bir hadiste de "*Zilzâl Sûresi, Kur'ân'ın dörtte biridir.*" diye buyurulmuştur.

Birinci hadîs şöyle açıklanmıştır: Kur'ân'ın hükümleri, dünya hükümleri ve âhiret hükümleri olmak üzere iki kısımdır ki, bu sûre de kısaca âhiret hükümlerini içermiştir.

İkinci hadîs ise şöyle açıklanmıştır: Bu sûrenin açıkladığı öldükten sonra dirilmeye îman, bir hadis-i şerifte rivâyet olunan îmanın dörtte biridir. Tirmizî'nin rivâyet ettiği üzere hadis-i şerif şöyledir: "*Bir kul şu dörd şeye îman etmedikçe mü'min olmaz: Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın hak ile gönderdiği Resûlü olduğuma şâhitlik eder ve ölüme ve ölümden sonra dirilmeye îman eder ve kadere îman eder.*"[66]

Tefsîr

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا

1. "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman",

Zilzâl, yerin, hareket-i arz, yani yer hareketi dediğimiz zangır zangır sarsıntısıdır. "*Zell*", hareket mânâsı ifade ettiği için *zelzele*

---

65 Tirmizî, *Sevâbü'l-Kur'ân* 10.

66 Tirmizî, *Kader* 10; İbn Mâce, *Mukaddime* 10; *Müsned*, I, 97, 133.

ve *zilzâl* onun daha şiddetlisi olarak tekrar etmeyi ifade eder. Yani yeryüzünün şiddetle arka arkaya sarsıntısına ve yeryüzünün bir kısmının değil, bütün olarak sallanacağına işarettir. Bilhassa izafetle ifade edilmesi, yerin mümkün olabilen bütün şiddet ve dehşetiyle sarsıntısına işarettir ki, maksat Hac sûresinde, يَآأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ "*Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının, gerçekten kıyâmet saatinin depremi müthiş bir olaydır.*" (Hac, 22/1) Vâkıa Sûresinde ve daha birçok sûrede "*Yer şiddetle sarsıldığı dağlar parçalandığı dağılıp toz duman haline geldiği zaman.*" (Vâkıa, 56/4-5) gibi âyetlerde açıklanmış ve haber verilmiş olan kıyâmet depremidir. Yani bütün mahlukat helak olacak ve dünyanın mevcut düzeni yıkılarak alt üst olacaktır.

وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا

2. "Ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman",

Eskâl, sekal'in çoğuludur, ağır şey mânâsınadır.

Yerin ağırlıklarını çıkarmasında iki rivâyet vardır. Birisi: Ölüleri kabirlerinden fırlatıp çıkarmasıdır ki, وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ "*Kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman.*" (İnfitar, 82/4) âyeti buna işaret eder. Bu ise dirilmek demek olacağından ikinci Sûr'un üflenmesine işaret olur. Diğeri de içindeki definelerin, hazinelerin, madenlerin meydana çıkarılmasıdır ki, bunun da ilk Sûr'a üflenmede, yani ilk zelzelede olması açıktır.

Bir hayli tefsîr bilgininin de her iki rivâyeti toplamak sûretiyle "*eskâl*" (ağırlıklar), hem ölüleri, hem de hazineleri içerdiğini söylemişlerdir. Ölüler ve hazîneler mânâsında kullanılması teşbih ve istiâre şekliyledir.

Bu söylediğimiz görüşlere katılmayan bazı âlimler ise bu konuda şöyle demişlerdir: "*Ve yer bağrındaki eskâlini (ağırlıklarını) çıkardığı zaman*" derken, bu ağırlıklardan maksadın "*hazineler*" olduğuna dair Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir işaret yoktur. Bu hu-

susta söylenenler müfessirlerin yorumlarından ibarettir. Arzın, içindeki ölüleri dışarı atması mana bakımından doğru olabilir. Çünkü insan ağırdır; sorumlulukları ve günahlar taşıması bakımından ağırdır, arza ağır gelebilir. İnsanların manevî ağırlığından dolayı yerkürenin omuzunu silkme manasına onlara haydi dışarıya çıkın diyebilir ve bu işaret muteber olabilir.

Günümüz âlimlerinin bu âyete getirdikleri yorum ise dikkat çekicidir. Onlara göre; arzın merkezinde bir sıklet/ağırlık, bir sıkışma vardır. Orada magma vardır. Parmağın ucu kadar bir yerde belki bir binanın ağırlığında bir kitle vardır. Demek ki arzın dış kabuğunun hafifliğinin zıddına olarak merkezinde bir ağırlık vardır. Arzdaki zelzele, parçalanma, dağların toz zerreleri gibi saçılıp-savrulup gitmesi gibi sözlerden esas anlaşılacak şey, arzın merkezindeki o ağırlıkların, granitlerin dışarıya çıkması, merkezdeki lavların dışarıya çıkmasıdır ki, bazı âlimlere göre, yerkürenin merkezi, Cehennem-i suğra/küçük Cehennem'dir. Kıyâmette Allah; Cehennem-i suğra, Cehennem-i kübraya/büyük Cehennem'e dönüşecek ve ona git, vazifeni yap diyecektir.

وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا

3. "İnsan şaşkın şaşkın: 'Ne oluyor buna!' dediği zaman",

Böyle denilmesi, korkunun büyüklüğünü tasvir içindir. Yani o zelzele ve yerin altındakilerin çıkarılmasını gören her insanın dehşetin büyüklüğünden şaşırarak, "Bu yere ne oluyor?", "Nedir bu hal?" diye şaşkınlık ve telaşa düştüğü o belalı zaman.

"*İnsan*"dan maksat, her insan olabileceği gibi, âhireti inkâr eden insan olabilir. Çünkü onun imkansız zannettiği şey önüne getirilecek, onu görerek hayret ve şaşkınlık içinde kalacaktır. Ehl-i İmân, bu olay karşısında ne hayret içinde kalacak ne de bu onun için perişanlık sebebi olacaktır. Çünkü onlar akîdeleri gereği böyle bir günü beklemekteydiler.

Yukarıda anlatılan olayların olduğu gün yeryüzü:

يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا

4-5. “İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder.”

Havâdislerini hal ile ve sözlü olarak haber verip anlatır. Rabbi haber vermesini süratle emir ve telkin etmiştir de o sebeple yer o haberleri söyler, anlatır.

Bazı müfessirlere göre yerin haber vermesi ve söylemesi mecazdır. Yani Yüce Allah yerde öyle durumlar meydana getirir ki, onlar dil ile konuşma yerine geçerler. Bununla beraber bir de denilmiştir ki, Allah Teâlâ yeri, o zaman gerçekten konuşturacaktır da, o üzerinde işlenmiş olan hayır ve şerri haber verecektir. Peygamberimizden de rivâyet olunmuştur ki: "Yeryüzü herkese karşı, üzerinde ne amel yaptığına şahitlik edecektir."[67]

Mevdudî'ye göre ise: "Yeryüzü, Kıyâmet günü üzerinde olup biten olayları açıklayacaktır. Yeryüzünün nasıl konuşacağı, eski insanlar için hayret verici bir şey olabilir. İlimlerin bu kadar ilerlediği, mesela radyo, sinema, hoparlör, televizyon ve elektronik alanda çeşitli icatları gören bu devir insanı için bunu anlamak hiç de zor değildir. İnsanın ağzından çıkan kelimeler havada nakşolmaktadır. Radyo dalgaları ile, evdeki duvarlarda, tavanda, yolda, meydanda ya da tarlada konuştuklarının zerresi korunmaktadır. Allah istediği zaman bu sesleri, insanın ağzından ilk çıktığı şekilde aynen tekrarlatabilir. İnsan bu seslerin kendisine ait olduğunu kulaklarıyla duyacak ve anlayacaktır. Onu tanıyanlar da bunu duyunca o şahsın ses ve lehçesinden anlayacaktır. Ayrıca insan yeryüzünde nerede, ne zaman ve nasıl hareket etmişse, onun her hareketinin aksi, çevresindeki eşyalar üzerinde korunmaktadır,

---

67 Tirmizî, *Kıyamet* 7, Tefsîru Sûre 99; *Müsned*, II, 374.

tıpkı fotoğraf gibi. Karanlıkta bile bir hareket yapsa, bu durumda mevcut olan bazı dalgalar aracılığıyla aydınlıkta olduğu gibi resminin aksini alır. Bu şekilde bütün fotoğraflar kıyâmet günü hareketli bir film gibi insanın önünden geçecektir. Onun dünya hayatında nerede ve ne iş yaptığı gösterilecektir.

Allah'ın, her insanın yaptığını doğrudan bildiği bir gerçektir. Ama âhirette mahkeme kurulduğu zaman Allah eğer bir kimseye ceza verecekse, adaletinin bütün şartlarını ve gereğini yerine getirir. O'nun mahkemesinde her suçlu insan için mahkeme açıldığında, suç işlediğine dair eksiksiz ve mükemmel şâhitler gösterilerek, suç son noktasına kadar ispatlanacak ki suçunu inkar etmeye kalkışmasın."

Ebû Hureyre'den (r.a.) şöyle rivâyet edilmiştir. Allah Resûlü (s.a.s.): "İşte o gün yeryüzü, üstünde olan biten her şeyi anlatır." âyetini okudu ve: "*Yerin ne haber vereceğini biliyor musunuz?*" dedi. Ashâb (r.a.): "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: "*Yerin vereceği haberler, her erkek ve kadının üzerinde neler işlediklerini haber verip şahitlik etmesidir. Şu ve şu günlerde şunu şunu işlediniz, demesidir. İşte bunlar, yerin vereceği haberlerdir.*"[68]

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ

6. "İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, tâ ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar."[69]

Yani varmış oldukları yerden dönüp çıkacaklar, kabirlerinden mahşere doğru çeşitli şekilde fırlayacaklar. Kimisi yüz akıyla, kimisi yüz karasıyla, kimisi selâmet, kimisi korkular ve dehşetler

---

68 Tirmizî, *Kıyame* 7.

69 يَصْدُرُ Yasduru; fiil-i muzârîdir. Masdarı Sudûr ise, vürûdun zıddıdır. Vürûd, bir yere, mesela suya gitmek olduğu gibi, sudûr da bir yerden, mesela sudan dönmektir.

içinde, kimisi binitli, kimisi yaya, kimisi serbest, kimisi zincirlerle bağlı, özetle o gün kimi insanlar mesût, kimileri ise bedbaht olacaklardır.

لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ "*Amelleri kendilerine gösterilmek için.*" ki, hayır veya şer her ne işlemişlerse ona göre karşılığını almak üzere amellerini hakkıyla görsünler, defterleriyle, ölçüleriyle hesaplarına vakıf olsunlar.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝

7-8. "Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur."

ذَرَّةٍ *Zerre*, görülür görünmez derecede, gayet küçük karıncadır. Güneşin ışığında sezilebilen zerreciklere de denilir. Burada beşer duyusunun ilgilenebileceği en küçük şeyle, sorumluluğun asgarisi bildirilmektedir. Asıl maksat ise, en küçük bir hayır veya şerrin bile Allah katında kaybolmayacağını açıklamaktır.

Bu âyet insanı önemli bir gerçek hakkında uyarmaktadır. O gerçek de şudur: Her küçük iyiliğin bir ağırlığı ve değeri vardır. Aynı şey kötülük için de geçerlidir. Onlar hesaplanacaktır. Onun için onlardan gâfil olmamalı, yain küçük diyerek iyilikler terk edilmemelidir. Çünkü bunlar toplandığında daha büyük bir iyilik olur. Küçük kötülükleri de irtikap etmemelidir. Çünkü küçük kötülükler de birikebilir. İyiliklerin, küçüğünün bile terk edilmemesi hususunda Allah Resûlü (s.a.s.): "*Bir yarım hurma ve bir güzel sözle olsun, ateşten korunmaya çalışın.*"[70] buyurmuştur. Hz. Âişe (r.anhâ) bir gün, bir üzüm tânesini sadaka olarak vermiş ve: "*Bunda bile nice zerre ağırlığı vardır!*"[71] demiştir. Hz. Âişe, bu sözüyle küçük bir

---

70 Buhârî, *Edeb* 34, *Zekât* 10, *Tevhît* 36; Müslim, *Zekât* 66-68; Tirmizî, *Kıyamet* 1, *Zühd* 37; Nesâî, *Zekat* 63, 64; *Müsned*, I, 388.

71 Mâlik b. Enes, Muvattâ, *Sadaka* 6 (II,997)

sadakanın, bir üzüm tânesi sadaka vermenin dahi, insana yarar sağlayacağını anlatmak istemiştir ki, Peygamberimizin bir yarım hurma ve bir güzel sözle olsun iyilik etmeyi emreden hadisi de sadakanın küçük görülmemesini, insanın elinden ne kadar gelirse o kadar iyilik etmekten geri durmamasını anlatmaktadır.

Zerre miktar hayır ve zerre miktar şerrin karşılığının verileceği âyette açık bir şekilde belirtilmekle birlikte, Kur'ân-ı Kerîm bu hususta usûl olarak birkaç temel ilkeyi şöyle beyan etmiştir:

Birincisi: Kâfir, müşrik ve münafıkların amelleri, yani iyi sayılan amelleri zâyi edilmiştir ve âhirette onlara mükafattan hiç bir pay verilmeyecektir. Çünkü küfür bu amellerin sevaplarını iptal etmiştir. Fakat yine de eğer bir mükafatları varsa, bu mükafat dünyada, rahat ve refah için yaşamaları şeklinde kendilerine verilir. Böylece bir bakıma kendilerine haksızlık yapılmamış ve zulmedilmemiş olur. Mesela bkz. A'râf, 147; Tevbe, 17, 67-69; Hûd, 15-16; İbrahim, 18; Kehf, 104-105; Nûr, 39; Furkân, 23; Zümer, 65; Ahkaf, 20.

İkincisi: Kötülüğün cezası, yapılan kötülük kadar verilecektir. Ama iyililiğin karşılığı, yaptığından daha fazlasıyla verilecektir. Hatta bazı yerlerde her iyiliğin karşılığının on kat verileceği açıklanmıştır. Bazı yerlerde de Allah'ın ne kadar isterse o kadar vereceği buyurulmuştur. bkz. Bakara, 261; En'âm, 160; Yunus, 26-27; Nur, 38; Kasas, 84; Sebe', 37; Mü'min, 40.

Üçüncüsü: Mü'min eğer büyük günahlardan sakınırsa küçük günahları affedilecektir. Fakat kâfirler için böyle bir şey söz konusu değildir. bkz. Nisa, 31; Şura, 37; Necm, 32.

Dördüncüsü: Salih mü'minden hafif hesap sorulacaktır. Onun kötülükleri affedilecek, yaptığı en iyi amellere göre mükafat verilecektir. bkz. Ankebût, 7; Zümer, 35; Ahkaf, 16; İnşikak, 8.

100- ÂDİYÂT SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا
﴿٣﴾ فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ
لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ
﴿٨﴾ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ
﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ ﴿١١﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Gazilerin nefes nefese koşan,

2. Koşarken tırnaklarıyla kıvılcımlar saçan,

3. Sabah erkenden baskın basan,

4. O esnada tozu dumana katan,

5. Derken düşman kuvvetinin ortasına dalan atlarına yemin ederim ki:

6. Gerçekten insan, Rabbine karşı çok nankördür.

7. Kendisi de buna şahittir.

8. Ondaki mal hırsı pek şiddetlidir.

9-10. Peki o insan, kendisinin ve malının akıbetini hâlâ bilip anlamayacak mı? Kabirlerde olanlar diriltilip dışarı atıldığı zaman, sinelerin içinde bulunan her şey derlenip ortaya konulduğu zaman,

11. İşte özellikle o gün, Rableri, onların bütün yaptıklarından haberdardır.

Âdiyât Sûresi Medine döneminde inmiştir, on bir âyettir.

Sebeb-i Nüzûl

Resûlullah (s.a.s.) Benî Kinâne'ye küçük bir süvari müfrezesi göndermiş ve başlarına reislerinden bir zat olan Münzir b. Amr Ensari'yi tayin etmişti. Peygamber Efendimiz'e bir ay bunların haberi gecikmişti. Münafıklar da, "Onlar öldürüldüler." demişlerdi. Bu sûre onların selâmetini haber vermek ve müjdelemek için nâzil oldu diye rivâyet olunmuştur[72] ki, bu rivâyet sûrenin Medenî olduğunu gösterir.

Bazı müfessirlere göre ise bu sûre Mekkîdir, çünkü sûrenin üslûbu Mekkî'dir. Zira, Mekke'de inen birçok âyette, ileride vukû bulacak olaylara işâret edilmiştir. Bu âyetlerde de Müslümanların atlarla düşmanlara saldıracağı gelecekteki fetih günlerine işâret edilmektedir. İslâm'ın başlangıç günlerinde Müslümanların, yıllarca sonraki durumlarına işâret edilmesi, Kur'ân'ın gaybî haber verme mu'cizelerindendir.[73]

Sûrede, insanlarda yaygın bazı karakterler vurgulanarak, insanın dünyâ tutkusu, âhireti ihmal etmesi kınanır ve sinelerde

---

72 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, Demâm 1991, s. 463.
73 Ateş, *Çağdaş Tefsîr*, XI, 57.

saklı olan şeylerin bile açığa çıkarılacağı mahşer günü hatırlatılır, insanın o güne göre kendisini ayarlaması dersi verilir.

Tefsîr

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا

1. "Gazilerin nefes nefese koşan",

"*Âdiyât*" hızla koşmak, seğirtmek mânâsına عَدْو "*adv*"den ism-i fâil cem-i müennes sâlimdir. *Âdiyât;* at, deve ve diğer koşanların hepsine söylenebilir.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiği üzere âyetten, süvarilerin atlarının kastedildiği, âyetlerin manasına daha uygundur ve tefsircilerin pek çoğu bunu tercih etmişlerdir. Zira, ضَبْح *Dabh* atların koşu esnasındaki nefeslerinin sesleridir ki, hızlı nefes sesi olan bir harıltı ve hohlamadır.

فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا

2. 'Koşarken tırnaklarıyla kıvılcımlar saçan',

قَدْح *Kadh*, bu da atların koşarlarken hızlarından tırnaklarıyla çarptıkları taşlardan çakmak gibi ateşler çakarak gitmelerinde görülür ki, bu geceleyin görüleceği ve hız eseri olduğu için onların hem kuvvetlerine, hem de geceleyin koştuklarına işaret eder. En açık olan mânâ da budur. Bununla beraber bunu daha başka mânâlarda açıklayanlar da olmuştur:

İkrime demiştir ki: فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا âyetinde kastedilen süngüler ve silahlardır. Buna göre zamanımızın ateş saçan silahları hiçbir mecaz düşünülmesine ihtiyaç bırakmaksızın bu âyetin manası içine girebilir.

Bu sûrenin nâzil olduğu Mekke döneminde ne at, ne de silah bulunmadığından, -biraz önce de dediğimiz gibi- bu âyetlerin gelecek dönemle ilgili olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla harıl harıl koşan atlar gibi, harıl harıl çalışarak düşmana hücum eden

muselâ tanklar gibi motorlu akın vasıtaları, savaş uçakları, ateş açan silahları da kapsadığı düşünülebilir. Gerçekten bu sûre gibi birçok sûrede çok kapsamlı lafızlar mevcut olup geniş tefsirlere imkan vermektedirler.

فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا

3. "Sabah erkenden baskın basan",

فَالْمُغِيرَات *Mugîrât*: Sözlükte; akın edenler, süratli gidenler, baskın yapanlar ve talan edenler mânâlarına gelmekle birlikte; düşmana baskın için akın eden süvariler mânâsı burada daha uygundur. Bunun sabah vakti yapılması da; hem geceleyin düşmanın vâkıf olamayacağı bir şekilde tertibat alarak hazırlanmak, hem de yaptığını, yapacağını iyi görüp bir yanlışlığa meydan vermemek üzere hücumu sabahleyin göz göre göre yapmak, çoğunlukla daha sağlam olması sebebiyle baskınlarda alışılmış bulunmasındandır.

فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا

4. "O esnada tozu dumana katan",

نَقْعٌ *Nak'*, lügatta toz, birikmiş su, haykırmak ve öldürmek mânâlarına gelir. Burada daha çok toz mânâsına tefsîr edilmiştir ki, akın esnasında savrulan toz, duman demektir. Bununla beraber "*nak'an*" çeşitli mânâlarına göre hücum esnasındaki feryatlara, dökülen terlere ve kanlara da delâlet ve işaretten uzak değildir.

Bu âyete kadarki mânânın özeti şöyledir; "Harıl harıl koşan atlar, ayaklarından ateş saçtılar, sabah baskını yaptılar, tozu dumana kattılar." demektir. Atlar, saldırdıkları yerde hızla koştukları için, yoğun bir toz bulutu kaldırırlar.

فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا

5. "Derken düşman kuvvetinin ortasına dalan atlarına yemin ederim ki":

Bir düşman topluluğunu, ordusunu tam ortasından vurup içine dalarak, yahut çevirip ortaya alarak mağlup ve perişan etmişlerdir. Böyle yapan kuvvetlere kasem olsun ki,

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

6. "Gerçekten insan, Rabbine karşı çok nankördür."

Üzerindeki Allah'ın nimetlerinin hakkını tanımaz, şükrünü eda etmez. Yahut gördüğü nimetleri, ulaşmış olduğu feyizleri hesaba almaz. O'na karşı görevini yapmaz, unutur da hep uğradığı musibetleri ve müşkülleri anarak şikayet ve itiraz eder durur.

كنود *Kenûd* kelimesi, nimetleri çok inkâr eden nankör demektir. Çok kötüleyen ve küfreden inkarcı mânâsına da tefsîr edilmiştir. Burada müfessirler, çoğunlukla insan tabiatına ait olmak üzere "nimeti inkar eden" demişlerdir.

وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ

7. "Kendisi de buna şahittir."

إِنَّهُ *İnnehû*'daki *hû* zamiri hakkında iki görüş vardır: Bazıları, bir önceki âyette geçen *Rabb'e* göndererek, "*Allah ona şahittir, görüp duruyor.*", mânâsını vermişlerdir. Bu, kötülüklerden vazgeçmeye zorlamak için bir tehdit ve korkutma demek olur.

Fakat söz konusu insan olduğundan ve bundan sonraki zamirle de insan kastedildiğinden, bunun da insana atfı, nazmın düzgünlüğüne daha uygundur. Onun için çokları: "*Hem o insan kendisi o nankörlüğüne şahittir.*", demek olmasını tercih etmiş-

lerdir. Yani başka delil ve ispata ihtiyaç yoktur. İnsan öyle olduğuna kendisi şahitlik eder.

Anlatılacak sözün önemini vurgulamak için: Allah yolunda koşan, tırnaklarıyla kıvılcım çıkaran, toz koparan, sabahleyin ansızın düşmanın ortasına dalıp onlara korku salan mücâhit atlarına yemin edilmektedir. Bu yemin ile vurgulanan söz de insanın nankör, cimri, mala düşkün oluşudur.

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

8. "Ondaki mal hırsı pek şiddetlidir."

Bu âyette geçen الْخَيْرِ "*Hayır*" kelimesi, Kur'ân'ın إِنْ تَرَكَ خَيْرًا "*Eğer bir hayır bırakacaksa...*" (Bakara, 2/180) gibi birçok âyetlerinde "*mal*" mânâsına ve özellikle "*çok mal*", "*servet*" mânâsına geldiği gibi, burada da genellikle "*mal*" diye tefsîr edilmiştir.

شَدِيدٌ "*Şedîd*" de "*cimri*" veya "*güçlü*" mânâsına olmak üzere iki vecih ile açıklanmıştır. Yani mal ve serveti mutlaka "*hayır*" sanarak sevdiği için cimridir, sıkıdır. Yahut malı ve dünya menfaatini sevmekte çok kuvvetlidir. Onu kazanmak, eline geçirip toplamak hususunda güçlüdür, hırslıdır. "*Siz malı pek çok seversiniz.*" (Fecr, 89/20) âyetinde de bu mânâ ifâde edilmiştir. Bir hadiste de: "*Âdemoğlunun iki vadi dolusu altını olsa, üçüncü bir vadi ister. İnsanın karnını ancak toprak doyurur. Sonra Allah tevbe edeni bağışlar.*"[74] buyurulmuştur.

Yüce Allah insanın yaptığı çirkin şeyleri sayıp onu korkuttuktan sonra şöyle buyurdu:

أَفَلا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ

9. "Peki o insan, kendisinin ve malının akıbetini hâlâ bilip

---

[74] Müslim, *Zekât* 116, 119; Tirmizî, *Menâkıb* 32, 64; Müsned, V, 131, 132, VI, 55.

anlamayacak mı? Kabirlerde olanlar diriltilip dışarı atıldığı zaman",

أَفَلا يَعْلَمُ "*Bilmiyor mu?*" veya "*Bilip anlamayacak mı?*" Âyette, sonucu hatırlatmak sûretiyle korkutmak ve tehdit vardır. Yani öyle servet hırsı, dünya menfaati sevdasıyla cimrilik, pintilik, nankörlük yapmakla ne fena hareket etmiş, kendi gerçek menfaatinin nasıl tersine gitmiş olduğuna bugün şahitlik etmiyorsa sonra da anlamayacak, itiraf etmeyecek, bundan ötürü azap çekmeyecek mi sanıyor? O zelzele, o kıyâmet günü yerin ağırlıklarını çıkardığı ve kabirlerde gömülenler deşilip fırlatıldığı ve;

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ

10. "Sinelerin içinde bulunan her şey derlenip ortaya konulduğu zaman",

O sinelerde olanlar, toplandığı, neticesi alındığı zaman. Yani gönüllerde saklanan bütün gizli sırlar, niyetler, gayeler, olgun ürün gibi derlenip toplanıp bütün neticesiyle meydana konduğu zaman muhakkak o nankör insanlar dünyada neler ettiklerini anlayacaklar.

Mevdudî'ye göre ise: Zâhirî amellerini harekete geçiren, iradesini, niyetini, maksadını, düşüncesini açığa vuracak ve bu şekilde iyilik ve kötülük ayrılacaktır. Diğer bir ifadeyle, sadece zâhirî amel üzerine karar verilmeyecektir. Onların dünyada iken kalplerinde gizli kalan niyetleri ve iradeleri de hesaba katılarak karar verilecektir.

Bu iki âyet arasında çok güzel bir uyum vardır. Kabirlerdeki şeyler gizli olduğu gibi, gönüllerdeki düşünceler de gizlidir. İşte âhirette bütün gizlilikler ortaya dökülecek, kabirlerde gizli olanlar dışarıya çıkarılacak, gönüllerde gizli olan düşünceler de derlenecek, toplanacak, ortaya konacaktır. Ve o zaman Allah

insanlara, dünyada neler yapmış olduklarını haber verecektir. Zaten insanlar, işledikten sonra bilinçaltına yerleşmiş olan, belki de kendilerinin unuttukları amelleri, içlerinde gizledikleri düşünce ve niyetleri, karşılarında apaçık göreceklerdir.

إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ

11. "İşte bilhassa o gün, Rableri, onların bütün yaptıklarından haberdardır."

Nimetlerine karşı nankörlük ettikleri alemlerin Rabbi, insanların bütün yaptıklarından elbette haberdardır. Hiçbir zerresinden gâfil değil, içlerini, dışlarını hepsini bilir, önce de bilir, sonra da bilir. O gün hepsini kendilerine bildirecektir. Onlar unutsalar da O bilir.

Yüce Allah, insanın her zâhirî fiilinin arkasındaki gizli niyetleri, iradeleri bilir ve ona göre ceza, ya da mükâfata karar verir. Ayrıca, bu âyetin kelimelerinden, bu kararın sadece Allah'ın bilmesine dayanılarak verilmeyeceği anlaşılmaktadır. Allah, insanların irade ve niyetlerini önceden bilse de, kıyâmet günü bu gizli şeyler açığa vurulacak ve onlar tam bir adaletle değerlendirilerek bunlardan hangisinin hayır, hangisinin şer olduğu gösterilecektir.

Yüce Allah, kullarının bütün yaptıklarından bu dünyada da haberdar olup bilmesine rağmen, âyette ilmini o güne, yani kıyâmet gününe tahsis etmesinin sebebi; o günün, amellerin karşılığının verileceği gün olmasından dolayıdır. Yüce Allah bunu, tehdit ve korkutma maksadıyla böyle söylemiştir. Yoksa O, onları o gün de bilir, bugün de bilir.

101- KÂRİA SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَٓا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ
النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾
فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَٓا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Kâria,

2. Nedir o kâria?

3. Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyâmet felaketini sen nereden bileceksin ki!

4. O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılırlar.

5. Dağlar atılmış rengârenk yünlere dönerler,

6. Artık kimin tartıları ağır basarsa,

7. Memnun kalacağı bir hayata girer.

8. Kimin tartıları da hafif gelirse

9. Onun barınağı da Hâviye olur.

10. Onun ne olduğunu bilir misin?

11. Hâviye, kızgın mı kızgın bir ateştir!

Kâria Sûresi, Mekke'de indirilmiş olup on bir âyettir. Kıyâmetin bir sıfatı olan ve ilk âyetinde geçen kelime, sûreye isim olmuştur. Bu sûrenin sadece ismi değil, aynı zamanda konusudur da. Çünkü sûrenin tamamı, kıyâmet ve onun dehşetli hallerinden, âhiret ve onun sıkıntılı durumlarından, orada meydana gelecek olan büyük olaylar ve korkulu hallerden ve iyilerle kötülerin akıbetlerinden bahseder.

Tefsîr

اَلْقَارِعَةُ

1. "Kâria",

Kâria, قَرَعَ fiilinden türemiştir, o da; şiddetli bir ses çıkaracak derecede şiddetle dayanıp çarpmak, kapıyı çalmak ve dehşetten yürekleri hoplatan anlamındadır. Kıyâmet, korkunç ve dehşetli halleri ile insanları çarptığı için buna "Kâria" denmiştir. el-Kâria, el-Hâkka, et-Tâmme, es-Sâhha, el-Ğâşiye gibi Kur'ân'da zikredilen kıyâmetin isimlerindendir.

مَا الْقَارِعَةُ

2. "Nedir o kâria?"

مَا Mâ, sorudur. Fakat bununla maksat gerçekten soru değil, "O *ne dehşetli kâriadır?*" meâlinde korkutmak içindir. Nitekim:

وَمَآ أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ

3. "Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyâmet felaketini sen nereden bileceksin ki!"

Veya ne bildirdi sana, nedir o kâria (kıyâmet)? buyurulması da onun hakikati, insanların ilim dairesinin dışında, yani fiilen görülmedikçe şiddet ve dehşetinin büyüklüğünü hiç kimsenin hatta Peygamberin bile kendi aklıyla bilemeyeceğini hatırlatmak sûretiyle o korkutma te'kit ve takviye edilmiştir. Zamir ile ifade edilmeyip de "kâria" isminin üç defa açıkça tekrar edilmesi de o korkutmayı anlatmak içindir. Buna göre mânâ: Sakının kendinizi kâria var! Çok korkunç kâria, öyle ki onun ne büyük kâria olduğunu görmeyince kendi aklınızla bilemezsiniz, demek olur.

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ

4. "O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılırlar."

الْفَرَاشُ Ferâş, ferâşe'nin çoğuludur. Geceleri ışık ve ateş etrafında çırpınıp uçarak kendisini ateş içine atan ve Farsça'da olduğu gibi dilimizde de pervane diye bilinen küçük kelebeklere denir.

Mebsûs, yayılmış demek olduğu için onların çok ve yayılmakla çırpınıp çırpınıp yayılış, dağılış ve seriliş hallerini özellikle ifade etmektedir.

Bazı müfessirlere göre bu durum, insanlar kabirlerinden korka korka çıktıkları zaman meydana gelir. Bu halleri ile onlar sanki oraya buraya dağılmış, şiddetli korku ve şaşkınlıktan dolayı dalga dalga birbirlerine giren kelebeklere benzerler. Çünkü âyette "yayılmış pervaneler" tabiri, bu zavallı hayvanların ateş çevresinde çırpınıp çırpınıp sonunda yanarak yere düşmesini, serilmesini ifâde edebilir. Bundan, o günün dehşetinden dolayı insanların korkudan düşüp bayılacakları, şaşkın, bitkin bir hal-

de bulunacakları anlaşılır. Bu, Yüce Mahkeme'ye çağıracak olan Sûr'un, ilk sesinin, ruhlarda uyandıracağı korkuyu anlatmaktadır. O davet borusunu duyanlar -pek azı hâriç- bayılır, yere serilirler. İkinci sesi duyunca da uyanıp Mahkeme alanına koşarlar.

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ

5. "Dağlar atılmış rengârenk yünlere dönerler."

Dağlar öyle olunca insanların ne hale geleceği artık kıyas olunabilirse olunsun.

اَلْعِهْنُ İhn, yün, özellikle çeşitli renkte yün, demektir. Menfûş ise, didilmiş, atılmış yani parçaları parmakla birbirinden ayrılıp dağılmakta veya hallaçla atılmakta bulunan demektir ki, zerre zerre uçuştuğu haldir. Zira dağlar önce ufalanacak, sonra korkunç kum yığını olacak, sonra bulut gibi geçerek "atılmış renkli yün" gibi olacak. Sonra da serap olacaktır. Dağların renkli yüne benzetilmesi, görünürde çeşitli renkte olmasındandır. Kimi beyaz, kimi kırmızı, kimi siyah görünür. Bunun için atılan dağlar, renkli yüne benzetilmiştir.

Buraya kadar, insanları bayıltıp yere seren, dağları savuran, arzı dümdüz eden, yeni bir âlemin başlangıcı olan kıyâmet kopmasının birinci safhasından bahsedildi. Bu âyetten itibaren diriliş sonrası ikinci safha gelmektedir ki; insanlar kabirlerden kaldırılıp Yüce Dîvana sevk edilirler. Dünyada yaptıkları işler, Yüce Mahkeme'nin âdalet terazisinde tartılır. Tartıları ağır gelen, yani işlerinde bir değer bulunan, iyilikleri kötülüklerinden çok olan kimseler, Cennet'te hoş bir hayat içerisinde olurlar. Tartıları hafif, yani dünyada değersiz âdî işler yapmış olan, kötülükleri ağır basan insanların annesi de Hâviye'dir. Onların yeri Cehennem çukurudur.

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ

6. "Artık kimin tartıları ağır basarsa,"

Mevâzîn kelimesi, “mîzân”ın çoğuludur. Mîzân, tartı âleti, eşyanın veznini, yani ağırlık nispetini ölçmeye mahsus olan terazi demektir. Bununla birlikte sadece ağırlığa mahsus olmayıp, adâlet ve hukuk gibi mânevî olan herhangi bir nispeti mukayese ile tayin için de mecaz olarak kullanılır. Yine bilinmektedir ki, bir mizanın ağır gelmesi, ağır basması, onunla tartılanın ağırlığıyla orantılıdır.

Kıyâmet günü, hak olduğunda şüphe olmayan amellerin tartılması da, o amelleri tartmaya uygun bir tartının bulunmasını gerektirir. Fakat insanların iyi ve kötü amellerini, sevap ve günahlarını tartacak bu terazinin/tartı aletinin nasıl bir şey olduğuna bizim aklımız anlamaktan uzaktır. Onun için âlimlerimiz demişlerdir ki, tartı ve terazinin hakikat olduğuna iman etmek gerekmekle beraber, şöyle veya böyle bir şey olduğuna iman etmek şart değildir. O halde, amellerin âhirette tartılacağını inkâr etmek küfür olsa da, o tartı aletinin şöyle veya böyle olacağını inkar etmek, küfrü gerektirmez.

Bazı müfessirlere göre bu âyetlerdeki terazi ile, âhirette Allah’ın şaşmaz adâleti anlatılmaktadır. Çünkü insanlar adâleti terazi ile sembolize ederler. (Nitekim Hukuk Fakültelerinin sembolü de genellikle terazidir.) Hâkimin adâleti, iki kefesi dengede duran teraziye benzetilir. Bundan dolayı Kur’ân’ın anlattığı âhiret ahvâlini bizim bildiğimiz şeylerle karşılaştırmak ve bu teraziyi de böyle dünyâ terazisi şeklinde düşünmek hatâlı olur. Âyette ve hadislerde[75] ifâde edilen mîzan (terazi) -doğrusunu Allah bilir- İlâhî Adâleti sembolize eden mecazî ifâdeler olabilir.

---

75 “Dile kolay, terazide ağır, Allah’a sevgili olan iki kelime vardır ki şunlardır:
كَلِمَتَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِى الْمِيزَانِ سُبْحَانَ اللهِ وَ بِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيم
Buhârî, *Eymân* 19, Daavât 66, *Tevhîd* 58; Müslim, *Daavât* 31; Tirmizî, *Daavât* 59; İbn Mâce, *Edeb* 56; *Müsned*, II, 232.

Böyle “mevâzîn”i (tartıları) ağır basan, güzel amelleri üstün gelen kısım:

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ

7. “Memnun kalacağı bir hayata girer.”

Artık o bir hoşnut geçimdir. Râzî (razı olacağı) bir hayat, hoşnut bir geçim ve yaşayış içindedir. Yani öyle güzel bir hayat ve geçim ki, güzel amelleriyle ona sebep olan kimseyi sadece râzı ve hoşnut etmekle kalmaz, aynı zamanda onu, “*Ey huzura ermiş nefis, râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak Rabbine dön, (iyi) kullarım arasına gir, Cennetime gir.*” (Fecr, 89/27-30) âyeti delâletince nefs-i râdiyye (razı olan nefis) makamından, nefs-i mardıyye (kendisinden razı olunan nefis) makamına yükselterek ebedî olarak mesut edecek ve ondan asla ayrılmak istemeyecek şekilde kendisini bütün hoşnutlukla sarar, ebedî bir rızâ ve hoşnutluğa ait muhiti içinde ihâta eder, kuşatır, donatır.

Aslında tartıları ağır basanlar dünyada da genellikle mutlu bir hayat yaşarlar. Çünkü Allah’ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmakla başta vicdanen rahat olurlar. Ayrıca bedenen de birçok hastalıktan korunmuş olurlar. Âhirete ve hesaba inandıkları için de; hem ölümden korkmazlar, hem de kimseye haksızlık yapmaz, böylece dünyevî ceza ve onur kırıcı neticelerden de kurtulurlar.

Tartıları hafif gelenler ise; bu dünyada mesut bir hayat yaşıyor görünseler de, aslında mesut değillerdir. Çünkü başta Allah’a ve âhirete inanmadıkları için vicdânen rahat olamazlar. Çünkü ölüm korkusu, yokluk korkusu, sevdiklerinin her gün birer birer vefat ederek gitmesi, bir gün onların da çok sevdikleri dünyadan gidecek olmaları ruhlarını her gün kemirmektedir. Ayrıca Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getirmedikleri için rûhî ve

bedenî birçok rahatsızlıklara dûçar kalırlar. Böylece Cehennem hayatını daha dünyada iken yaşarlar.

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ

8. “Kimin tartıları da hafif gelirse”,

Yani sevabı olmayan yahut günahları ağır basıp da sevapları hafif gelen kısımdan olan kimse ise:

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ

9. “Onun barınağı da Hâviye olur.”

Yani varacağı yeri, yatağı, kucağına sığınacağı anavatanı hâviyedir. Barınacak yeri kalmayacak, artık hâviye denilen Cehennem uçurumunun kucağına atılacaktır. Diğer bir mânâ ile tepe takla, taşları bile eriten o korkunç Cehennem'in dibine atılacaktır.

Anne, çocuğun barınağı ve korku anında sığınacağı yer olduğu için, Yüce Allah Cehennem'e “Ümmühü” yani “Onun annesi” demiştir. Bu durumda çocuklar annelerine sığındığı ve anneleri tarafından korunduğu gibi Cehennem ateşi de o suçluları barındırır; anne çocuklara kucak açtığı gibi Cehennem ateşi de onlara kucak açar. Bazı müfessirlere göre: “Hâviye” Cehennem'in isimlerinden bir isimdir. Son derece derin bir çukur olduğu için ona bu isim verilmiştir.

وَمَآ أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ

10. “Onun ne olduğunu bilir misin?”[76]

Yani, Hâviye'nin ne olduğunu sana ne bildirdi? Sen onun ne korkunç bir şey olduğunu nereden bileceksin? demektir.

---

76 ما Mâ, inkârî istifhamdır.هاوية hâviyeye râci müennes zamirdir; sonundaki fasıla için hâ-i şehittir. Aslı ما هي dir, o da; mahiyeti neden ibarettir, demektir.

Âyetteki bu soru, Hâviye'nin büyük ve korkunç olduğunu gösteren bir sorudur.

نَارٌ حَامِيَةٌ

11. "Haviye, kızgın mı kızgın bir ateştir!"

حَامِيَةٌ Hâmiye, ısının şiddeti mânâsına "hâmî"den, kızgın, şiddetli ve kızışkan bir ateş demektir. Ateş zaten kızgın demek iken, "nâr" denildikten sonra bir de "hâmiye" (kızgın) diye bir özelliğinden bahsedilmesi, diğer ateşlerin buna oranla sanki "hâmiye" (kızgın) değil, soğukmuşlar gibi hafif kalacaklarına işaret eden bir kuvvetlendirmedir.

102- TEKÂSÜR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ
كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ
﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah’ın Adıyla.

1. Dünyalıklarla böbürlenmek, oyaladı sizleri.

2. Tâ boylayıncaya kadar kabirleri.

3. Hayır (geçici dünya zevklerine bağlanmak doğru değil, sakının bundan) Hayır, bileceksiniz ileride,

4. Evet, evet! bileceksiniz ileride.

5. Sakının bundan! Eğer kesin bir tarzda (ilmelyakîn) bilseydiniz böyle yapmazdınız.

6. Siz Cehennem'i göreceksiniz.

7. Evet, evet onu mutlaka gözlerinizle göreceksiniz.

8. Sonra o gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz.

Mekke'de nâzil olmuş olup 8 âyettir. Sûre adını ilk âyetinden almıştır. İnsanların geçici dünya menfaatlerine hücum etmelerinin manasızlığı, böyle yapmanın kendilerini yaratılışın esas ve yüksek gâyelerinden alıkoyacağı bildirilir.

Tefsîr

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ

1. "Dünyalıklarla böbürlenmek, oyaladı sizleri."[77]

أَلْهَاكُمْ "elhâküm" (sizi oyaladı) sözünün muhatabının kim olduğu belirtilmemiştir. Onun için bu sözün muhatapları sınırlı değildir. Dolayısıyla her devirdeki insanlar fert veya toplum olarak bu "elhâküm" (sizi oyaladı) sözünün muhatabı olabilirler.

التَّكَاثُرُ *Tekâsür*; çokluk kuruntusu, gururu, iddiası demektir. Bu gurur; mal çokluğu, makam, mevki ile övünmek şeklinde olabilir. Âyette, "tekâsür" ile ne kastedildiği açıklanmamıştır. Bundan ne kastedildiğinin açık açık söylenmemesinden dolayı, çok geniş anlamlara gelebilir. Meselâ: Eğlence ve lezzet vasıtalarına, kuvvet vesilelerine, iktidar sağlama çabasına ve onu elde etmek için yarışmalarına, elde edince de birbirlerine kibirli davranmalarına vs.

Yani bu tekâsür insanlara o kadar musallat olmuştur ki, onlar, daha önemli şeylerden gâfil olmuşlardır. Onlar, hayat seviyeleri yükselsin diye kendilerini o kadar kaptırmışlardır ki, insanî seviyelerini düşürmeyi bile göze almışlardır. Çok fazla servet elde etmek isterken bunun hangi yolla olacağına aldırmazlar. Onlar refah, cismanî lezzetler ve çok fazla imkanlar elde etmek isterler. Ancak işin sonunun ne olacağını düşünmeden bu isteklere tutulmuşlardır. Onlar, çok fazla güç, en büyük askerî kuvvet ve

---

77 الهى elhâ kelimesi, لَهْو kelimesinden if'âl babındandır. "Lehv" kelimesinin aslı gaflet olduğundan "ilhâ"; eğlemek, boş bir şey ile aldatarak ve meşgul ederek oyalamak, işinden alıkoymaktır.

en gelişmiş silahları elde etmek isterler. Kısaca tekâsür, insanları ve milletleri içine çeken sayısız şekillerdedir. Artık dünyadan, ondan faydalanmaktan ve dünyevî lezzetlerden başka bir şey düşünmeye meydan kalmamıştır.

Nüzûl Sebebi

Birçok tefsircinin zikrettiğine göre Abd-i Menâf Oğulları ile Sehm Oğulları, sayılarının çokluğu açısından, birbirlerine karşı öğünmüşler. Abd-i Menaf Oğulları çok gelmiş. Bunun üzerine Sehm Oğulları: "Bizi, câhiliye döneminde zulüm yok etti, haydin hem sağ olanlarımızı, hem de ölmüş bulunanlarımızı da sayalım!" demişler. Bu defa da Sehm Oğulları çok gelmiş. Bu sûre bunun üzerine inmiştir. Bazı rivâyetlere göre, ölüleri saymak için kabirlere kadar gitmişler.

Abdullah b. Şihhîr'in şöyle dediği rivâyet edilir: Resûlullah (s.a.s.), Tekâsür Sûresi'ni okurken yanına vardım. Buyurdu ki: "*Âdemoğlu 'malım! malım!' der durur. Oysa Ey Âdemoğlu! Senin, yiyip yok ettiğinden, veya giyip eskittiğinden veya sadaka verip de devam ettirdiğinden başka bir malın mı var?*"[78]

Resûlullah Efendimizin bu sûreyi okuyup da sonrasında böyle buyurması, çoklukla öğünmenin, mal öğünmesi olduğuna işaret eder.

İşte bu rivâyetlerden dolayı tefsircilerin bir kısmı önceki rivâyetlere göre bu çoklukla öğünmeden maksat, adet çokluğuyla öğünme olduğunu kabul etmişler; bazı tefsirciler ise sonraki rivâyete göre mal çokluğu ile öğünme olduğuna kânî olmuşlardır.

حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ

2. "Ta boylayıncaya kadar kabirleri."

---

78 Müslim *Zühd* 3, 4; Tirmizî, *Zühd* 31, *Tefsîru Sûre* 102, 1, (Tirmizî; "bu hadis hasendir, sahihtir" der.) Nesâî, *Vesayâ* 1; Müsned, II, 368, 412; IV, 24, 55.

الْمَقَابِر *Mekâbir*, makbera kelimesinin çoğulu olup, kabirler demektir.

"*Ta boylayıncaya kadar kabirleri.*" âyetine üç değişik mânâ verilmiştir:

Birincisi: İlk zikrolunan nüzul sebebi rivâyetlerine göre: Tekâsür, çokluk davasıyla gurur ve iftihar sizleri öyle oyaladı, Allah'a itaat ve gazabından korunmak için yapılacak kârlı işlerinizden öyle alıkoydu ki, dirileri bitirdiniz de, hatta kabirlerdeki ölüleri saymaya, onlarla iftihar etmeye kadar gittiniz. Halbuki kabirleri ziyaret edenlerin çoklukla gururlanması, ölülerle övünüp sevinmesi değil, onlardan ibret alarak gafletten uyanması ve o kızgın ateşten kurtulmak için tartıda ağır basacak güzel amellere çalışmaları gerekir, demektir. Bu şekilde birinci rivâyete göre, kabirleri ziyaret, ölüleri saymakla övünmekten mecaz veya kinâye olmuş olur.

İkincisi: Tekâsür, yani dünya hırsı, mal, evlat ve adet çokluğuyla övünme sevdası sizleri öyle gaflete düşürdü, eğledi, oyaladı ki, tâ ki ölmek sûretiyle kabirlere gömülmeye gittiniz. Veya ölüm anına kadar, yani canlarınız çıkıncaya kadar ömürlerinizi dünyayı kazanmak için sarfettiniz, boşuna eğlence ile geçirdiniz, âkıbetiniz, âhiretiniz için gayret ve amelde bulunmadınız. Sadece mal ve evlat çoğaltmayı düşündünüz. Nihayet ölüm haline geldiniz, ölmek, gömülmek üzere bulunuyorsunuz. Ey öyle olan gafiller! Sizler kendinizi kurtaramayacaksınız, Cehennem'i boylayacaksınız, demektir. Bu şekilde kabir ziyareti ölüm halinden veya ölümden ibaret olur.

Üçüncüsü: Hz. Ali (k.v.) şöyle demiştir: "Biz, Tekâsür sûresi nâzil olana kadar kabir azabı hakkında şüphe eder dururduk."[79] Demek ki حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ "kabir azabını tadıncaya kadar" de-

[79] Tirmizî, *Tefsîru Sûre* 102, 2.

mektir. Yahut bu mânâya işaret etmekte ve bunun özellikle çok öğünmek kendilerini oyalamış olanlarla ilgisini göstermektedir.

Mevdudî'ye göre ise; "Yani siz hayatınızı dünya hırsı, mal, evlat ve adet çokluğuyla öğünme sevdası ile tüketiyorsunuz. Hatta son nefesinize kadar bu düşünceden kurtulamıyorsunuz." demektir.

Kabir Ziyareti

Bu görüşlerden birincisinde zikredilen ölülerle övünmek için yapılan ziyâret, kötülenen bir ziyarettir. Fakat bundan bütün kabir ziyaretlerinin kötülendiği anlaşılmamalıdır. Zira, ölüleri rahmetle anma ve âhireti düşünmek için kabirleri ziyâret kötü değil, bilâkis sünnettir. Çünkü kınanan kabir ziyâreti, kişiyi âhiretten gaflete düşüren ziyârettir. Ama âhireti hatırlatmak için yapılan ziyâret elbette iyidir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.) Bâki' Kabristanını ziyâret eder ve onlara:

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُسْلِمِينَ
وَ إِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ لَلاَحِقُونَ أَسْاَلُ اللّٰهَ لَنَا وَ لَكُمُ الْعَافِيَةَ

"*Ey mü'minler ve Müslümanlar yurdunun sakinleri, size selâm olsun. Allah'ın dilemesiyle biz de size ulaşacağız. Bize ve size Allah'tan âfiyet dilerim.*"[80] derdi. Ayrıca şöyle buyurmuştur: "*Ben daha önce sizi, kabirleri ziyâret etmekten menetmiştim. Artık kabirleri ziyaret ediniz, çünkü bu ziyâret size âhireti hatırlatır.*"[81]

Bu âyetlerde, insanların mal ve evlât çoğaltmak için birbirleriyle yarışa girmeleri ve ölünceye kadar ömürlerini bu tutku ile geçirmeleri kınanmakta, bundan sonraki âyetlerde ise; yakında,

---

80 Müslim, *Cenâiz* 103-104; Ebû Dâvud, *Cenâiz* 79; Nesâî, *Cenâiz* 103; İbn Mâce, *Cenâiz* 36, Zühd 36; *Müsned*, II, 300, 375, 408.

81 Müslim, *Cenâiz* 106; Ebû Dâvud, *Cenâiz* 77; İbn Mâce, *Cenâiz* 47.

kendilerine haber verilen âhiret sorumluluğunun gerçek olduğunu kesin olarak bilecekleri ve o gün, kendilerine verilmiş olan dünyâ nimetlerinin hesabının sorulacağı vurgulanmaktadır.

كَلاَّ سَوْفَ تَعْلَمُونَ

3. "Hayır (geçici dünya zevklerine bağlanmak doğru değil, sakının bundan) Hayır, bileceksiniz ileride",

Bu bir tehdittir. Yani, ey insanlar! İş öyle değil, sakının! Öyle kabir ziyaretine varıncaya kadar çoklukla övünme ve gururlanma ile oyalanmayın, sonu kabre varan dünyada çok önemli olan görevi unutup da boş, gelip geçici şeylerle eğlenip oyalanmak, mal çokluğuyla gururlanmak aklı olanlara yakışmaz; gerçek, sandığınız gibi değil. İleride bileceksiniz. Ne büyük gaflette bulunduğunuzu, içinde bulunduğunuz halin sonu ne kadar kötü olduğunu, sonucunu gördüğünüz zaman anlayacaksınız.

ثُمَّ كَلاَّ سَوْفَ تَعْلَمُونَ

4. "Evet, evet! Bileceksiniz ileride."

Bu, önceki tehdit ardından ikinci bir tehdittir. Maksat daha fazla korkutmaktır. Yani size ölüm geldiğinde ve onun sıkıntı ve dehşetini açıkça gördüğünüzde, mal ve varlıklarınızın çokluğu ile övünmenizin âkıbetini göreceksiniz. İbn Abbas şöyle der:

كَلاَّ سَوْفَ تَعْلَمُونَ âyetinden maksat, "Kabirde size gelecek olan azabı göreceksiniz" demektir. ثُمَّ كَلاَّ سَوْفَ تَعْلَمُونَ âyetinden maksat ise, "Âhirette size gelecek olan azabı göreceksiniz" demektir.

كَلاَّ لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ

5. "Sakının bundan! Eğer kesin bir tarzda (ilme'l-yakîn) bilseydiniz..."

Yakîn, şeksiz ve tereddütsüz, kesin ilim mânasınadır. Bazı tefsir bilginlerine göre ise "*el-yakîn*" mevt (ölüm) mânâsına olarak ölümü bilmek, ölümü biliş, yahut ölüm ilmi, ölüm bilgisi ile ilerisini, sonuçtaki cezayı bilseniz, demek olur. Bu mânâya göre insanların ölümü bilişleri üç mertebededir:

1. Her aklı olan insan, diğer insanların ölümünden inceleme ve kıyas yoluyla delil getirerek kendinin öleceğini de şüphesiz bilir ki bu ilme'l-yakîndir.

2. Ölüme çok yakınlaştığında melekleri açıkça görmesiyle ölümü bilir ki, bu da ayne'l-yakîndir.

3. Tam öldüğü andaki biliştir ki, o da hakka'l-yakîndir.

Bütün tefsirciler كَلاَّ لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ "*Eğer kesin bir tarzda (ilme'l-yakin) bilseydiniz...*" âyetindeki "eğer" manasındaki لَوْ "lev"in cevabının hazfedilmiş olduğunda, yani zikredilmediğinde ittifak etmiş görünüyorlar. Burada cevap, korkutma gayesiyle söylenmemiştir. Böylece muhatap, aklına gelebilecek en büyük belayı takdir edebilir. Ancak müfessirler cevabın takdirinde bir-iki vecih söylemişlerdir:

1. Eğer ilerisini kesin bir ilimle bilseydiniz, öyle yapmazdınız, mal çokluğu ile övünme sizi oyalamazdı.

2. Zihinler mümkün olabilen her şekli düşünsün diye kapalı bir şekilde korkutmayı en yüksek derecede büyütmek üzere haziftir ki, eğer ilerisini kesin bir ilimle bilseniz neler neler yapardınız; yani öyle çalışır, öyle işler yapardınız ki, şimdi onun içeriğini tarif mümkün değildir. Biliyorsunuz, fakat bilgisizlik ve gurur ile yanlış gidiyorsunuz, çoklukla övünmek ve gururlanmakla vakit geçiriyorsunuz, demek olur. Birçok ilim adamının tercihleri de bu ikinci vecihtir.

لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ

6. "Siz Cehennem'i göreceksiniz."

O Cehennem, önceki sûrede "hâviye" (çukur), nâr-ı hâmiye denilen kızgın ateştir. Bununla o tefsîr edilmiş, Cehennem ateşi demek olduğu da anlatılmıştır.

ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ

7. "Evet, evet onu mutlaka gözlerinizle göreceksiniz."

Bu âyetlerde önce dünya tutkusunun bir yararı olmadığı tekitli cümlelerle vurgulandıktan sonra âhiret azâbı ve sorumluluğu, yine birbirini tekit eden âyetlerle vurgulanıyor.

ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ

8. "Sonra o gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz."

Naîm, kendisiyle lezzet alınan her türlü nimeti kapsar. Hayat, sağlık, sıhhat ve âfiyet ve hatta içilen bir yudum tatlı ve soğuk su da buna dahildir.

Bu cümledeki ثُمَّ sümme (sonra) kelimesi, Cehennem'e koyduktan sonra sorgulayacak anlamında değildir. Asıl anlamı, "Sonra bu haberi de size vermekteyiz ki, size bu nimet hakkında soru sorulacaktır." şeklindedir. Bu sorunun ilahî adalet kurulduğunda sorulacağı anlaşılmaktadır.

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) hazretleri, rivâyet olunduğu üzere ashabıyla bir hurma yiyip, üzerine su içtiklerinde;

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَ سَقَانَا وَ جَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"*Bizi doyuran, suya kandıran ve Müslümanlar olarak yaratan Allah'a hamdolsun.*" diye hamdederek buna işaret buyurmuştur.

Tefsirciler bu sûrenin sonundaki bu hitabın gerek kâfir, gerek mü'min, gerek fâsık, gerek sâlih bütün insanlara ait bir hitap, naîm'in de her nimeti içeren nimetler cinsi olduğunu söylemişlerdir. Ve şüphe yok ki, nimet ne kadar çok olursa, sorumluluğu da o oranda büyük ve ağır olur.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre: Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ve iki arkadaşı, Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri'nin evine gittiler, evin hanımı: "Merhaba Allah'ın Nebisi ve yanındakiler!" dedi. Derken Ebû Eyyûb geldi bir hurma salkımı kesti, Allah Resûlü: Bunu bizim için niye kestin, meyvesinden toplasaydın ya!" buyurdu. "Ey Allah'ın Resûlü hem kuru hurmasından, hem tam olgunlaşmayanından, hem olgun tazesinden yemenizi arzu ettim." dedi. Sonra bir oğlak kesti, yarısını kebap yaptı, yarısını suda pişirdi, Peygamberimizin huzuruna getirip koydu. Resûl-i Ekrem Efendimiz oğlaktan biraz aldı, onu bir yufkaya koydu: "Ey Ebâ Eyyûb! Bunu Fâtıma'ya götür, zira günlerden beri o böylesini tatmadı." buyurdu. Ebû Eyyûb onu Fâtıma'ya (r.h.) götürdü. Ne zaman ki yediler ve doydular, Allah Resûlü (s.a.s.): "*Ekmek, et, hurma, henüz olgunlaşmamış hurma, olgun taze hurma.*" buyurdu ve mübarek gözleri yaşardı, "*Nefsim kudret elinde olan Yüce Allah'a yemin ederim ki, işte bu sorulacağınız nimetlerdir.*", Yüce Allah;

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ

"*Sonra o gün, size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz.*" *buyurdu. İşte bu, kıyâmet günü sorgulanacağınız nimetlerdir.*" dedi. Bu, ashabına ağır geldi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.) buyurdu ki: "*Böylesine rastladığınızda* بِسْمِ اللّٰهِ "*Allah'ın adıyla*" *deyin; doyduğunuz zaman* da:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَشْبَعَنَا وَ أَنْعَمَ عَلَيْنا وَ أَفْضَلَ

“*Hamdolsun Allah'a ki bizi doyurdu, nimetler verdi ve lütfuyla ihsan buyurdu.*” *deyiniz, çünkü bu ona yeterlidir.*”[82]

---

82 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 615.

103- ASR SÛRESİ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Yemin ederim zamana:

2. İnsanlar hüsranda.

3. Ancak şunlar müstesna: İman edip makbul ve güzel işler yapanlar, bir de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler.

Mekke'de nâzil olan Asr sûresi üç âyettir.

Bu yüce sûre, kısa olmakla beraber geçen sûrelerin bütün öğütlerini özetleyen bir toplayıcılığa sahiptir. Sûrede bütün insanların ziyanda oldukları, kurtuluş ve mutluluklarının ise ancak inanmak, güzel ve yararlı işler yapmak, hakkı ve sabrı tavsiye etmekle mümkün olacağı vurgulanmaktadır. İmam Şâfiî'nin: "Kur'ân'dan, başka hiçbir sûre nâzil olmasaydı şu pek kısa Asr Sûresi bile, insanların dünya ve âhiret mutluluğunu temin etme-

ye yeterdi. Bu sûre Kur'ân'ın bütün öğrettiklerini kucaklıyor." dediği nakledilmiştir.[83]

Tefsîr

وَالْعَصْرِ

1. "Yemin ederim zamana."

Dilimizde "*asr*"; zaman ve özellikle içinde bulunulan zaman ve "*karn*" (seksen veya yüz senelik bir zaman) mânâlarında kullanılır. Burada tefsirciler başlıca: İkindi namazı, ikindi vakti, dehr ve zaman, özellikle Muhammed Aleyhisselâm'ın asrı, yani Resûlullah'ın gönderildiği zaman, âhir zaman mânâları üzerinde durmuşlardır.

İbn Cerir, asr için; "dehr (zaman), öğle saatlerinden bir saat, ikindi mânâları" hakkındaki rivâyetleri zikrettikten sonra der ki: Bu hususta doğru olan görüş şudur: Rabbimiz, asra yemin etmiştir. Asr, zamanın ismidir, ikindidir, gece ve gündüzdür. Allah, bu ismin içerdiği mânâlardan hangisini kastettiğini açık olarak belirtmemiştir. Onun için bu ismin muhtemel olduğu her mânâ bu yeminde dâhil olur.[84]

Yani, "*asr*", çeşitli mânâlara gelen bir müşterek lafız olduğu ve birini tayinde ipucu bulunmadığı için, "asr denilen her şey" mânâsıyla hepsine hamletmek en doğrusudur.

Yüce Allah, duhâ'ya (kuşluk vaktine) yemin ettiği gibi asra da yemin etmiştir. Duhâ, günün ilk ucudur, asr ise günün son bulmak üzere olduğu uçtur. Bundan, insanlığın ömrünün bitmek üzere olduğuna işaret edilmiştir. Zira Kasas Sûresi'ndeki "And olsun Biz ilk nesilleri helak ettikten sonra Musa'ya Kitap ver-

83 İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 547.
84 et-Taberî, *age*, XV, 290.

dik." (Kasas, 28/43) âyetinde işaret olunduğu üzere Kur'ân'da insanlık tarihi açısından zaman üç kısma ayrılmıştır:

1. Hz. Musa'ya Tevrat'ın inmesinden önce geçen, yani Firavun'un helâkıyla son bulan zaman "ilk asırlar" zamanı,

2. Tevrat'ın inmesiyle başlayan zaman da son Peygamber'e kadar "orta asırlar" zamanı,

3. Son Peygamber Muhammed Aleyhisselâm'ın ortaya çıkmasıyla başlayan son asırlara da "âhir zaman", yani Muhammed (s.a.s.) ve ümmetinin asrı demek olduğundan "asr" denince bu asrın anlaşılması gerekir.

Müfessirlerin tartışmalarının sonucu şu olur: Ey Muhammed (s.a.s.)! Her mânâsıyla asra ve özellikle pek büyük olaylara sahne olması itibarıyla bütün geçmiş zamanların özeti, dünya gününün ikindisi demek olan son asra, yani bütün ümmetlerin hesabı görülmek üzere bulunan ve senin asrın olan âhir (son) zamana yemin olsun ki;

إِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

2. "İnsanlar hüsrandadır."

Yani her insan, bütün beşer türü, milletler, her asırda ve her zamanda ve özellikle son asırda bulunan insanlar, gelecek âyette istisnâ edilenler hariç hepsi hüsrandadır.[85] Çünkü insanın sermayesi ömürdür; o ise her nefes, her saat harcanılıp giderek tükenmekte ve her nefes alıp-verildikçe o nimetlerin sonu ve hesabı yaklaşmaktadır. Eğer o nefesler, insanın her istediği zaman, istediği gibi yapacak şekilde kendisinin olsaydı, kendi yapısı ve icadı bulunsaydı o ömür tükenmez, insan onu dilediği gibi harcamakta hiçbir zarara düşmezdi. Fakat o insanın kendi

---

85 خسر Hüsr, hüsran; küfür ve küfran gibi, kazanacak yerde zarar etmek, sermayeyi kaybetmek, nihayet, iflas ile hasret ve ümitsizlik içine düşmektir.

mülkü değil, yaratan Allah'ın mülkü olup, O'nun adına güzel tasarruf ederek kârından istifade etmesi için insana sınırlı ve hesaplı bir şekilde verilmiş emanet sermaye kabilindendir. İnsanın bütün istifadesi, onun harcama ve alış-verişinden hasıl olacak kâra bağlıdır.

إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

3. "Ancak şunlar müstesna: İman edip makbûl ve güzel işler yapanlar, bir de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler."

Şu sayılacak dört özelliğe sahip olanlar ziyanda değil, kârdadırlar:

1. آمَنُوا İman edenler. Bütün âlemlerin Rabb'i, din gününün sahibi Allah'ın birliğini ve indirdiğini tasdik edip O'na ihlâs ile ibadet ve itaate söz verenler.

2. وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ Ve iman ile güzel ameller işleyenler. Yani imanları yalnız gönüllerinde ve dillerinde kalmamış, yaptıkları işleri iman ve inançlarına uygun, Allah'ın rızasına, indirdiği hükümlerine muvâfık, hak ve hayır olduğuna inanarak yapanlar, hep iyiliğe çalışıp kendileri, aile, akraba, kavim, insanlık için iyilik, sonu hayır ve menfaat olan işler yapanlar, emrolunan görevleri yerine getiren, yasaklanan büyük günah ve çirkinliklerden uzak duranlar.

Kur'ân'a göre iman kökü olmayan hiçbir amel, salih amel sayılmaz. Onun için Kur'ân-ı Kerîm'de nerede salih amelden söz edilmişse orada iman da zikredilmiş ve salih amel imandan sonra anılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de hiçbir yerde imansız amel zikredilmemiştir. Aynı zamanda hiç bir yerde, iyi bile olsa imansız bir amele mükafat ümidi verilmemiştir. Diğer taraftan, faydalı ve muteber imanın, amel ile ispat edilmiş iman olduğu belirtil-

miştir. Çünkü amelsiz iman sahibi insan, iman iddiasına rağmen Allah ve Resûlü'nün gösterdiği yoldan başka bir yol takip etmektedir.

Sâlih amel başlıca iki türlüdür:

Birisi bedene ait ibadetler gibi mükellefin baştan itibaren ve bizzat kendisine faydalı ve kendi iyiliğine olan ameller.

Diğeri de zekat ve sadaka gibi başkalarına faydalı olan amellerdir. Bunun en önemlisi de hakka çağırma ve hak yolunda mücahededir. Onun için bunlar, iman ve güzel amel ile teorik ve pratik güçlerini olgunlaştırmaya çalıştıktan sonra, Allah için birbirlerinin ve başkalarının kemal ve kurtuluşlarına da çalışarak, Hakk'a çağırma, iyilik etme ve ıslah etmeyle beraber başkasını kemale erdirmeye gayret hususunda birbiriyle antlaşmayı ve hep hak yolunda yardımlaşmayı da vazife bilmiş olduklarından güzel amelin özellikle bu iki kısmına işaretle buyuruluyor ki:

3. وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ Ve birbirlerine Hakk'ı tavsiye edenler. Yani bütün azimleri Hakk'a yönelik; imanlarını, amellerini ve sözlerini hep Hakk'a sarfedenler. Her şeyin hakkını gözeterek hep birbirlerine Hakk'ı tavsiye edenler, her işte hak, sâbit, doğru olanı yapmayı, hak üzere birleşmeyi, hep Hakk'a davet etmeyi, emr-i bi'l-marufu (iyiliği emretmek) ve nehyi ani'l-münkeri (kötülüğü yasaklamak), kısaca hak ve doğruluk üzere hareketi tavsiye ve nasihat edenler, öyle yemin edip, o yolda muamele edenler, imanlarını da, amellerini de hep Hakk'a sarfedenler.

Yukarıda zikredilen iki sıfat her fertte olmalıdır. Fakat hüsrandan kurtulmak için iki sıfat daha vardır. Bunlar, iman ettikten ve salih amel işledikten sonra birbirine hakkı telkin ve sabrı tavsiye etmektir. Bunun anlamı, birincisi, iman edenler ve salih amel işleyenler bunu ferdî olarak yapmakla kalmamalı,

aynı zamanda mü'min ve salih bir toplum meydana getirmelidirler. İkincisi, bu toplumu bozulmaktan koruyabilmek için her fert kendi sorumluluğunu idrak etmelidir. Onun için toplumun bütün üyelerine, birbirlerine hakkı ve sabrı telkin etmeleri farzdır.

"*Hak*" kelimesi, "*bâtıl*"ın zıddıdır. Genellikle şu iki manada kullanılır: Birincisi; doğruya, adalete uygun ve gerçek sözdür. İkincisi, insanın yerine getirmesi vacip olan haktır. Hakk'ı tavsiye etmenin anlamı, ehl-i imandan müteşekkil toplumun, hakka karşı bâtılın yayılmasına seyirci kalmayacak kadar duyarlı olmasıdır. Toplumda her fert sadece kendisi hakkı, doğruluğu ve adaleti yerine getirmekle kalmamalı, aynı zamanda bunu başkalarına da tavsiye etmelidir. Bir cemiyeti ahlakî düşüşten korumak ancak bu şekilde mümkün olur. Eğer cemiyette bu ruh yoksa toplum hüsrandan kurtulamaz. Şahsî olarak hak üzerinde bulunanlar, cemiyetin bozulmasına seyirci kalmaları durumunda hak üzerine kâim kalamazlar ve hüsrandan da kurtulamazlar. Bu sebeple Mâide Sûresinde Hz. Davud ve Hz. İsa diliyle Benî İsrail'e lanet edilmiştir. Bu lanetin sebebi, o dönemde Yahudi toplumunda yaygın olan zulüm irtikabını birbirinden men etmemeleriydi (Mâide, 5/78-79). Ayrıca A'râf Sûresinde, Benî İsrail'in Cumartesi yasağını açıkça çiğneyerek balık tutmaya başladıkları, bu sebeple de onlara azap indirildiği, bu azaptan ancak günahı önlemek için çaba sarf edenlerin kurtulduğu açıklanmıştır.

4. وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ Ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler. Yani Hak ve hayır yolunda birbirlerine sabrı tavsiye edenler.

Hakk'ı tavsiyenin yanı sıra, ehl-i iman ve onların toplumunun hüsrandan kurtulabilmesi için toplum üyelerinin birbirine sabrı telkin etmesi de şart koşulmuştur. Yani hakkın ve onu himaye etmenin uğrunda karşılaştıkları bütün zorluk, musibet, me-

şakkat, zarar ve mahrumiyetler karşısında birbirine, sebat göstermeyi telkin etmelidirler.

Sabrın derecesi hususunda fıtrî (doğuştan) kabiliyetin bir etkisi bulunduğu inkar edilmemekle beraber, terbiyenin, alışkanlığın ve bundan dolayı azim ve iradenin, onun için de imanın önemi çok büyüktür. Bu yönden sabır, ihtiyarî fiillerden olarak ef'al-i mükellefîn arasında tavsiye olunduğu gibi: "*Ey iman edenler! Sabredin! Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin! Cihad için daima hazırlıklı ve uyanık bulunun! Ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki felâh bulup başarıya eresiniz.*" (Al-i İmrân, 3/200) diye emrolunmuştur. Çünkü "*Allah sabredenlerle beraberdir.*" (Bakara, 12/53) "*Sabredenlerin sevabı hesapsız verilir.*" (Zümer, 39/10)

Hadislerde de الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ "*Sabır; genişliğin/kurtuluşun anahtarıdır.*"[86] diye ifade edildiği gibi, dilimizde de "İlmin başı sabırdır.", "Sabrın sonu selâmettir." diye hikmetli atasözleri vardır.

Bu açıklamadan ve sözün gelişinden anlaşılır ki, övülen ve tavsiye edilen sabır, iman ve güzel amel ile hak ve hayır yolunda sabırdır ki; bu şecaat, sadâkat ve mertlik şiarıdır. Yoksa her kötülüğe katlanmak, her aşağılığa boyun eğmek, pislikler içine düşüp de, her ne pahasına olursa olsun ondan çıkmaya, kurtulmaya çalışmamak, çabalamamak; bâtılda, fenalıkta -ne olursa olsun- saplanıp kalmak ve şerre rıza göstermek demek olan tembellik, zillet ve miskinlik ile düşüklükten ibaret bulunan duygusuzluk değildir. Çünkü şerre rıza şer, küfre rıza küfürdür.

İşte ancak böyle iman, güzel ameller, hakkı tavsiyeler, sabrı tavsiyeler ile, bu dört özellik kendisinde bulunan kimseler ziyanda değildir. Bunun dördü de Hakk'a tam imanın belirtisi demektir.

---

86 Deylemî, *Firdevs*, III, 415; *Keşfü'l-Hafa*, I, 27 (1590).

Hiç imanı olmayanların âhirette kurtulamayacağı açıktır. Fakat bu âyet şunu gerektiriyor ki, Hakk'a iman etmekle beraber sâlih amel işlemeyen, Hakk'ı ve sabrı tavsiye etmeyen kimseler de bir çeşit ziyandan hariç kalmamış olurlar. Demek olur ki, iman olunca amelsizlik ziyan etmez diyen Mürcie Mezhebi sahiplerinin görüşleri doğru değildir. Doğrusu Sünnet Ehli'nin dedikleri gibi imanı olup da, imanına göre amel etmeyen fâsıklar, âsîler için de bir çeşit ziyan vardır. Zira ebedî olmamakla beraber isyankâr mü'minler için de Cehennem vardır. İman en sonunda onları kurtarırsa da, kötülükleri iyiliklerinden ağır gelen mü'minler de günahları temizleninceye kadar Cehennem azabı olan hüsranı göreceklerdir. (Allah, bizleri Cehennem azabından korusun.)

Sûrenin tefsirini, İstiklâl Marşımızın şâiri M. Âkif Ersoy'un, Asr Sûresinin tefsirini yaptığı şiiriyle bitirelim:

Hâlik'ın nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,
Mutlakâ "Sûre-i ve'l- Asr"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;
Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.
Müslüman hakka zahîr olmaya her an mecbûr,
Sarsılır varlığı, göstermeye başlarsa fütûr,
...[87]

[87] M. Âkif Ersoy, *Safahat*, (Neşr., M. Ertuğrul Düzdağ), Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, s. 379.

104- HÜMEZE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ
أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾ كَلاَّ لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَآ أَدْرَاكَ مَا
الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا
عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Vay haline her hümeze ve lümezenin,

2. Böylesi mal yığar ve onu sayar durur.

3. Malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır.

4. Hayır! (vazgeçsin bu hülyadan, malı kendisini kurtaramaz) mutlaka o Hutame'ye fırlatılır.

5. Bilir misin Hutame nedir?

6-7. Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir. Bir ateş ki ta kalplere kadar işleyip yakar.

8-9. Bu ateş mahzeninin kapıları üzerlerine kapatılmıştır. Kendileri de uzun sütunlara bağlı bırakılmışlardır.

Hümeze Sûresi, Mekke'de indirilmiş olup dokuz âyettir. Adını ilk âyetinden almıştır. Bu sûrede, birinin arkasından çekiştiren, kaş göz işaretiyle kötüleyen, alay eden kimselerin davranışlarının çirkinliği ve onları bekleyen Cehennem'in dehşeti tasvir edilir.

Tefsîr

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ

1- "Vay haline her hümeze ve lümezenin"

"*Hümeze*"; inceden inceye veya geriden geriye hafife alarak ve alay ederek şunun bunun namusu ve şerefi ile oynayıp incitmeyi, yerme ve kötüleme ile arkadan konuşarak ayıplayıp kınamayı, şunu bunu dürtüştürerek öteye beriye koğuculuk etmeyi âdet ve sanat edinmiş, çekiştirici gammaz[88], yani gerek el ile, gerek dil ile maddeten veya mânen şunu bunu itip kakmayı, kırıp incitmeyi âdet edinmiş dedikoducu güruh demektir.

"*Lümeze*" de, "*Hümeze*" gibidir. Mızrak saplar gibi kötülemek, ayıplamak ve kaş göz kırparak, işaret ederek, eğlence sûretiyle birini diğerine göstermek mânâlarına gelen "*lemz*" kelimesinden türemiştir ki, "*lümeze*" de daima herkesi ayıplamayı ve şuna buna ayıp ve eksiklik isnat ederek eğlenmeyi âdet edinmiş, kendini beğenmiş demektir.

Ebû Ubeyde'ye göre hümeze ve lümeze aynı anlama gelir; dedikoducu demektir.

---

88 Birisine iftira ederek zarar veren. Münafık, fitneci. Birisinin ayıplarını arayıp gizli şikâyet eden.

وَيْلٌ Bunların hepsi Cehennem uçurumunda, veyl deresinde, hüsrân içinde kahrolmaya mahkumdurlar, vay onların hallerine.

Sebeb-i Nüzûl

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre: Bu sûrenin nüzûlüne sebep olan kişi, insanlarla alay eden ve onlara hakaret eden bir puta tapıcı idi.[89]

Fakat diğer müfessirlerin dediği gibi doğrusu bu âyetten maksat, sadece bu şahıs değil, böyle davrananların hepsidir. Böylece âyet, insan haklarına saygının temeli olan, başkalarını küçümsememe ve ayıplamama prensibini koymuştur.

İnsanları, arabozuculuğa ve başkalarını ayıplamaya sevk eden sebep de şudur;

اَلَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ

2- "Böylesi mal yığar ve onu sayar durur."

Bir mal toplamıştır ve hep onu saymaktadır. İşi gücü sadece onun sayısını çoğaltmak ve ona güvenmektir. Malını sayması onun cimriliğini ve maddeye tapan bir kişi olduğunu gösterir. Yahut etrafındakilere sadece onu saydırıp, onunla iftihar etmek ve böyle yaparak, gözleri malda, işleri güçleri insanları birbirine tutuşturmak olan hümeze lümeze gürûhunu başına toplayarak kendini onlara tanıtmak, başlarına geçmektir. Bunlar niçin böyle yapar? Zira:

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ

3- "Malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır."

---

89 Taberî, XV, 293.

Bütün emellerini, malının kendisini ebedî yaşatacağını zannederek onun üzerine kurar.

Hülâsa, bu âyetlerde insanları çekiştiren, onların kişilikleriyle alay eden, onlara kulp takan, mal yığıp yığdığı malı sayan, arttırmaya çalışan, çoğalttıkça daha da çoğaltmak isteyen, hayra harcamayan kimsenin davranışları şiddetle kınanıyor. Malının o kimseyi ebedî yaşatmayacağı, onun er geç bir gün ölüp Hutame'ye atılacağı bildiriliyor:

كَلاَّ لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ

4- "Hayır! (vazgeçsin bu hülyadan, malı kendisini kurtaramaz) mutlaka o Hutame'ye fırlatılır."

Hayır, hayır. İş böyle sandığı gibi değildir. İnsanı kurtaracak, ebediyete götürecek şey mal değil, önceki sûrede açıklandığı üzere Hakk'a iman, ilim ile salih ameldir.

Yani Yüce Allah'a yemin olsun ki, o mala güvenip, hep onu sayıp da halkı eğlenircesine kırıp inciten, herkesin hukuk ve haysiyetiyle oynayan o gururlu hümeze ve lümeze her halde tam hakaret ve sefaletle Hutame'ye atılacaktır. Çünkü "*Nebez*" Arapçada, bir şeyi önemsiz, hakir görerek atmak anlamına gelir. Bu dünyada zenginlik dolayısıyla kendini büyük bir şey zanneden kişi kıyâmet günü hakîr olarak Cehennem'e atılacaktır.

الحُطَمَة "*Hutame*" kelimesinin aslı, kırıp geçirmek demek olan "*hatm*"den türemiştir. *Hutame*, son derece kırmak âdeti ve tabiatı olan, yani kıran geçiren demektir. Kızgın ateşin de tabiatı, böyle önüne geleni kırıp geçirmek, mahvetmek, diğer bir deyimle yalayıp yutmak olduğundan böyle kırıp geçirici, yahut yalayıp yutucu ateş anlamıyla Cehennem'e de hutame denilmiştir. Burada Cehennem'e Hutame denmesinde başka bir incelik daha vardır. Evvelâ bu vezin, hümeze ve lümeze vezinlerine uygundur. Hümeze, lümeze, davranışlarıyla insanların kişiliklerini

kıran, haysiyet ve namuslarını inciten, mahveden insandır. İşte onların o davranışlarına tam uygun bir cezâ olarak onlar, içine düşenleri çatır çatır kıran, yakan, mahveden hutame'ye atılmaktadırlar.

Lâkin bu ateşin diğer ateşlere benzemeyen bambaşka bir ateş olduğu anlatılmak üzere korkutmak için buyuruluyor ki:

وَمَآ أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ

5- "Bilir misin Hutame nedir?" Yahut "ne dehşetli hutame!"

نَارُ اللّٰهِ الْمُوقَدَةُ

6- "Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir."

نَارُ اللّٰهِ "*Nârullah, Allah'ın ateşi.*" Âyette ateşin Allah'a izâfeti, yani "*Allah'ın ateşi*" denmesi, dilimizde de: "*Allah'ın belası*" dediğimiz gibi büyütme ve korkutma içindir ki, Yüce Allah'ın öfke ve heybetini özellikle göstermesi bakımından korku ve şiddetinin büyüklüğünü ifade eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetten başka hiç bir yerde Cehennem ateşi için "*Allah'ın ateşi*" denmemiştir. Sadece burada ateş Allah'a nispet edilmiştir. Bunun sebebi de sadece o ateşin korkunçluğunu anlatmak için değil, aynı zamanda dünyada mal varlığı sebebiyle gurur ve tekebbür edenlerin Allah indinde ne kadar nefretle karşılandıklarını belirtmek içindir. Onun için Yüce Allah bu ateşe mahsus olmak üzere onu kendine nispet etmiştir. Söz konusu kişiler bu ateşe atılacaklardır.

Bu "*Allah'ın ateşi*", malum olan ateşlerle mukayese edilemeyecek derecede öyle dehşetli ve fevkalade büyük bir ateştir ki:

الْمُوقَدَةُ *el-Mûkadeh*; Allah'ın emriyle yakılmış, tutuşturulmuştur. Ebediyyen sönmek bilmez. Fakat bu ateşin onlara benzeme-

diği ve sadece cisimleri yakan bir ateş değil, maddî şeyleri geçip de mâneviyatı saran, cesetlerden başka canlara, gönüllere kadar çıkan bir ateş olduğu anlatılmak üzere özellikleri şöyle bildiriliyor:

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ

7- "Bir ateş ki ta kalplere kadar işleyip yakar."

Öyle tutuşturulmuş bir ateş ki, yüreklerin, kalplerin içi, merkezi demek olan fuâdların, yani anlama yeri olan gönüllerin üstüne çıkar. Tenden geçerek ruhlar ve mâneviyat üzerine çıkar, canlar yakar.

Hutame için özellikle "*kalplerin*" içine işleyecek ateş denilmesinde iki incelik vardır: Kalp, bedenin en nazik yeridir, en çok acıyı o duyar. En küçük acıyı dahi hisseder. Ayrıca kalp, düşüncelerin mahallidir. Kötü niyetler, düşünceler, bâtıl itikatlar taşıyan gönülleri, o taşıdıkları düşüncelerden oluşacak ateş sarar.

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ

8- "Bu ateş mahzeninin kapıları üzerlerine kapatılmıştır."

Muhakkak acısı gönülleri yakan, gönüllerde duyulan o ateş zindanının kapıları onların (o hümeze lümeze güruhunun) üzerine sıkıca kapatılacaktır. Kapılarının açılmaması için de ardından uzun uzun dikmeler dayatılacak, odunlarla sürgülenecektir.

فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ

9- "Kendileri de uzun sütunlara bağlı bırakılmışlardır."

Temdîd olunmuş, yani uzatılmış direkler, yahut dayaklar, dikmeler içinde olarak. O ateşin kapıları kapanırken tazyikle açılmaması için uzun uzun dikmeler, dayaklarla dayanacak, o halde, o şekilde kapatılacaktır, demek olur. Bunda bir fırının içini iyice yakıp da tamamen kızdırmak için kapısını sağlam da-

yayarak kapamak tarzında bir tasvir var demektir. Bir de uzun uzun sürüklenmesi mümkün olmayan direkler halinde, tomruklar içinde kımıldanamayacakları bir şekilde azap ve işkencelerini tasvir ve beyan olur.

Bazı müfessirlere göre ise; Cehennem'in kapıları üzerlerine kapatıldıktan sonra el ve ayakları zincirlerle bağlanır. Kapıların üzerlerine kapatılmasıyla, artık çıkma ümitleri kalmaz. "Direklerin uzatılması" ifadesi, onların Cehennem'de ebedî kalacaklarını belirtmek içindir.

Mevdudi'ye göre ise bu âyetin bir kaç manası vardır:

Birincisi, Cehennem'in kapıları kapanacak ve onların üzerine yüksek sütunlar dikilecektir.

İkincisi, bu suçlular yüksek sütunlar ile bağlanacaklardır.

Üçüncüsü, İbn Abbas'ın açıkladığı anlamdır ki buna göre, ateşin alevi sütun şeklinde yükselecektir.

Esasen burada insanların alışageldikleri korkunç bir zindan türü canlandırılmaktadır. Ancak bu zindanın içi ateş doludur. Zindan nasıl mahkûmların üzerine kapatılırsa bu Hutame zindanı da suçluların üzerine öyle kapatılır ve kapıları arkadan uzun ve kalın dikmelerle, tomruklarla sürgülenir. Bu tasvirden maksat da insanları azabıyla korkutup, onları bu hale sürükleyecek kötü davranışlardan uzaklaştırmaktır.

Doğrusunu Allah bilir.

105- FİL SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ
فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ
مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Rabbinin Ashab-ı Fil'e ettiklerini görmedin mi?
2. Onların hile ve düzenlerini boşa çıkarmadı mı?
3. Üzerlerine ebâbîl, sürü sürü kuşları salıverdi.
4. Bunlar onlara pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyorlardı.
5. Derken onları kurt yeniği ekin yaprağına çeviriverdi.

Mekke'de inen bu sûre beş âyettir. Sûre, adını ilk âyetinden almaktadır. Bu sûre "*Ashâb-ı Fil, Fil ordusu*" kıssasını, yani târihî gerçek hikâyeyi anlatır. Ebrehe, içinde fillerin de bulunduğu or-

dusuyla Kâbeyi yıkmak istedikleri zaman Allah onların tuzaklarını başlarına çevirmiş, Kâbe'yi onların saldırı ve taşkınlıklarından korumuştur.

Tefsîr

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

1. "Rabbinin Ashab-ı Fil'e ettiklerini görmedin mi?"

أَلَمْ تَرَ "*Görmedin mi?*" hitâbı, Peygamberimizedir. Rü'yet (görmek), kalp gözüyle görmeden istiâre olarak kalbe ait görme, yani gözünle görmüş gibi muhakkak bilmiyor musun ey Muhammed (s.a.s.)? Bu haber sana gelmedi mi? demektir. Zira bu olay Peygamberimizin doğumuna başlangıç olan ilahî alâmetlerden olduğu ve Kur'ân'a ilk muhatap olan da Allah Resûlü (s.a.s.) olduğu için özellikle رَبُّكَ (rabbüke, senin rabbin) hitabı da ona karine (ipucu)dir.

Fakat bazı tefsîr âlimlerine göre ise; burada muhatabın Resûlullah olduğu görülse de aslında muhatap Kureyşlilerdir. Aynı zamanda, Arabistan'da bulunan ve bu kıssaya vâkıf olan herkes muhataptır.

كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ "*Nasıl yaptı Rabbin?*"

Dikkate şayandır ki, مَا فَعَلَ Ne yaptı? diye fiilin mahiyetinden değil de, "nasıl", "ne keyfiyette yaptı" diye niteliğinden, yapılış şeklinden sorulmuştur. Çünkü bu soru meydana gelen hâdisenin çok ilginç olduğunu haber vermek içindir. Hadisenin şaşırtıcı, fevkalade ve bir harika olan yönü de oluş şeklidir. İlahî fiilin şaşırtıcı oluşunu hatırlatmak için de niteliğine dikkat çekilmiştir. Zira niteliklerin inceliğinden gâfil olanlar mahiyetin zatını hakkıyla anlayamazlar. Onun için bu fiilin de niteliğini iyi düşünemeyenler onu normal bir şeymiş gibi farzetmekle hakikati

anlayıverdik zannederek aldanırlar. İşte Yüce Allah böyle gaflete düşülmemesi ve bu fiilin şaşırtıcılığını göstermek üzere bilhassa oluş şekline dikkat çekmek için buyuruyor ki: Görmedin mi nasıl yaptı Rabbin?

بِأَصْحَابِ الْفِيلِ "Fil sahiplerine?"

Burada Yüce Allah ashâb-ı fil'in kim olup nereden geldiklerini, ne maksatla geldiklerini açıklamamıştır. Çünkü bunların hepsi Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından bilinen şeylerdi.

Ashâb-ı fîl, Ebrehe ordusu idi ki, Yemen'i istila etmiş, Habeş valisi iken emrindeki Habeş ve diğerlerinden mühim bir ordu ile Mahmud (Mamud) denilen fillerine güvenerek ve karşılarına çıkanı çiğneyip tepeleyerek Kâbe'yi yıkmak için gelmişlerdi de başarılı olamadan perişan olup gitmişlerdi. Bundan dolayı kendilerine "Fil Ashabı" denilmiş ve aynı sene Araplar arasında Âmu'l-Fîl (fil yılı) diye bilinerek bir tarih başlangıcı edinilmişti. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) de bu fil yılında doğmuş olduğu biliniyordu ki, en sağlam rivâyete göre Allah Resûlü (s.a.s.) bu olaydan 50 gün sonra doğmuştu.

Bu olay, kesin mûcizelerdendir ve tabiatla izah edilemez. Târihî yönden de kesindir. Zirâ Allah Resûlü bu sûreyi okuduğunda Mekke'de 40 yıl önce olmuş bu olayı gören çok kimse vardı. Müşriklerin ve ehl-i kitabın Peygamber Efendimizin aleyhindeki bunca aleyhtarlıklarına rağmen, Ashâb-ı Fil'den bahseden bu sûreden dolayı onu tenkit eden kimse çıkmamıştır.

Ebrehe ordusuna Allah tarafından yapılan fiilin şaşırtıcı olan durumu dört âyet ile özetle şöyle açıklanıyor:

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ

2. "Onların hile ve düzenlerini boşa çıkarmadı mı?"

Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Yani birçok kayıp

verdirerek mahvedip perişan etmedi mi? Bilinir ki keyd, mekr gibi, gizli bir suikast tertip etmek, başkasına bir zarar yapmak için gizli bir şekilde tedbir kurmaktır. Dilimizde keyd'e, düzen, fent, oyun, dolap, tuzak dahi denir.

Onların tuzakları, düzenleri ne idi?

Ebrehe, büyük ordusu ve filleriyle gelip Kâbe'yi yıkmak ve San'a'da yaptırmış olduğu *Kulleys* adındaki kiliseyi onun yerine koyarak halkı ona yönlendirmek istiyordu. Bu gayeye ermek için gizli açık bir takım teşebbüslerde bulundu ve Mekke'nin üç fersah (17.286 m) mesafesinde Mugammes denilen yere kadar geldi.

Fil ordusu, Mekke bölgesinde birçok zarar ziyana yol açtı, hayvan sürülerini yağmaladı. Bu sırada Mekkeliler korkudan dağlara çekilmişti. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) dedesi Abdulmuttalib, halkının temsilcisi olarak Ebrehe'nin karşısına çıktı. Ebrehe kendisini saygı ile karşıladı. Ziyaret sebebini sorması üzerine Abdulmuttalib, askerlerin aldığı develerinin kendisine geri verilmesini istedi. Bunun üzerine Ebrehe:

"Seni gördüğümde pek beğenmiştim. Ama bu sözleri söyledikten sonra gözümde küçüldün. Sana ait olan yüz deveni geri almak için mi bana gelip konuşuyorsun? Ama öte yandan hem senin dininin, hem dedelerinin dininin sembolü olan ve yıkmak için geldiğim Kâbe'yi unutuyor, onu kurtarmak için hiç bir şey söylemiyorsun!" dedi.

Bunun üzerine Abdülmuttalib şöyle dedi: "Ben develerin sahibiyim ve onları korurum. Kâbe'yi koruyacak olansa, onun sahibi ve Rabbi'dir!"

Bu sözler karşısında korkuya kapılan Ebrehe: "Kabe'yi bana karşı kimse koruyamaz!" dedi.

Abdülmuttalib ise şu karşılığı verdi: "Öyleyse işte Kabe... Karşında duruyor. Git de saldır bakalım!" Kuşkusuz Abdülmuttalib, Ebrehe'yi Allah ile tehdit ediyordu. Önce Kâbe'yi koruya-

cak olanın Allah olduğunu kesin bir ifadeyle belirtmişti. İkinci olarak da, "Git de saldır bakalım!" demekle, onu -her ne kadar sükûnetle söylemiş olsa da- açıkça tehdit etmişti.

Ebrehe ve komutanları, ordunun önündeki fili Kâbe'ye doğru sürmek istemişlerdi ama fil durmuş ve yürümemişti. Çünkü Yüce Allah onu durdurmuştu. Yemen'e ve Şam'a doğru çevirdikleri fil yürümeye başlamış, ancak Kâbe'ye yöneltmek istediklerinde hareket etmemişti. Başlangıçta fil ordusunun işleri bununla bozuldu. Sonra da -surenin son âyetlerinde açıklanacağı üzere- "asf-ı me'kûl" (yenmiş ekin) gibi mahvu perişan oldular. Kâbe'yi yıkamadıkları gibi, kendileri helak ve kiliseleri harap oldu gitti. İşte kötü niyetli bir ordunun gizli niyetlerini, tuzaklarını, böyle tersine çevirip de iptal eden ancak Rabbindir. Rabbin onu yaptı.

Ayette "*keyd*" kelimesi kullanılmıştır ki, -biraz önce de geçtiği gibi- bir kimseye zarar vermek için "gizli bir iş yapma, tuzak hazırlama" manasında kullanılır. Burada bu gizli şeyin ne olduğu sorulabilir. Çünkü 60 bin asker ve filler ile Yemen'den Mekke'ye hareket eden Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak için geldiği gizli değildi. Onun için buna gizli tedbir diyemeyiz. Fakat Habeşistanlıların gizli gayesi Kâbe'yi yıkarak Kureyş'i ezmek idi. Bütün Arapları korkutarak Güney Arabistan'dan Şam ve Mısır'a uzanan ticaret yolunu ele geçirmek istiyorlardı. Onlar bu maksatlarını gizli tutuyorlardı. Kâbe'ye saldırmaları zahiren, Arapların kiliseye saygısızlık yapmalarının intikamı olarak gözüküyordu.

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ

3. "Üzerlerine ebâbîl, sürü sürü kuşları salıverdi."

طَيْرٌ *Tayr*, uçan kuş demek olan طَائِرٌ "*tâir*"in çoğuludur. طَيْرًا "*tayran*" diye nekre olarak getirilmesi; bunların tanınmadık, garip birtakım kuşlar olduğunu hatırlatır. Hakîkaten kuşların, o za-

mana kadar oralarda görülmemiş irili-ufaklı, siyah, yeşil, beyaz, sürü sürü, garip kuşlar olduğu da rivâyet edilmiştir.

Yemen ve deniz tarafından geldikleri, bir fırtına gibi birden bire bir kuş sürüsünün saldırmasıyla onların başına bir bela yağdırıldığı, rivâyetlerde zikredilmiştir.

أَبَابِيلُ *Ebâbîl* kelimesi, tekili olmayan bir çoğul isimdir. Birbiri ardınca gelen topluluklar veya kalabalık topluluk, gruplar halinde, peşpeşe demektir. *Tayran Ebâbîl*; sürü sürü, bölük bölük, çeşitli yönlerden birbiri ardınca gelen küme küme kuşlar demektir.

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ

4. "Bunlar onlara pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyorlardı."

O kuşlar, fil sahiplerine siccîlden taşlar atıyorlardı.

سِجِّيلٌ *Siccîl*: Kiremit gibi çamurdan taşlaşmış taş demektir. İbn Abbas bu kelimenin, aslen Farsça bir kelime olan "*seng*" ve "*gil*"den alınma olduğunu söyler. Bundan murat, çamurdan yapılmış ve pişirilerek sertleştirilmiş taştır.

Rivâyetlerde bu taşların mercimek veya nohut kadar veya koyun gübresi kadar olduğu ve her kuşun bir ağzında, iki de ayaklarında olmak üzere üçer taş taşıdığı ve kime isabet ettiyse başından girip ötesinden çıkarak delik deşik ettiği nakledilmiştir. Şu halde açıkta bulunan bir orduya böyle gökten uçaklarla makineli tüfek bombardımanı yapar gibi kuş sürüleri tarafından fırlatılan fevkalade taşların isabeti altında kalanların hali ne olacağını tasavvur etmek ise kolay olur. İşte bunun neticesi şu oldu:

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

5. "Derken onları kurt yeniği ekin yaprağına çeviriverdi."

Rabbin fil sahiplerini derhal yenmiş ekin yaprağı gibi kılıverdi. مَأْكُول *Me'kûl*, yenmiş, yenik demektir. Tefsirciler عَصْفٌ *asf*'ın, ekin yaprağı demek olduğunu söyleyerek birkaç görüş zikretmişlerdir:

1. Hasattan sonra tarlada kalan, rüzgâr önünde savrulan ve hayvanlar tarafından yenen ekin yaprağı döküntüsü.

2. Kırılıp savrulan saman.

3. Düşmüş, yani kurt yemiş, böcek yeniği olmuş ekin yaprağı demektir ki, bu yaprak delik deşik olur. Bunda Ebrehe askerlerinin bedenlerinin delik deşik olduğuna işâret vardır.

İşte Yüce Allah fil sahiplerini böyle akıllara gelmez şaşırtıcı ve çabuk bir şekilde "yenilmiş ekin" gibi yapıverdi. Karşılarında açıkça karşı koyacak bir kuvvet görmeyen, fillerine ve çokluklarına güvenerek istedikleri gibi Kâbe'yi yıkacaklarını zanneden istilacı bir orduyu böyle semavî bir afet ile yenik bir ekin yaprağı gibi ansızın yerlere serip mahv u perişan ediverdi. Bunu böyle yapıveren Allah'ın, dilediği zaman onların benzerlerine de bu çeşit akla gelmez belâlar, azaplar verebileceğine ne şüphe!

"*Ve tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû ve secde edenler için evimi temizle*." (Hacc, 22/26) emri üzere Kâbe'yi temizlemek, tevhîdi yükseltmek ve ilan etmek için dünyaya gelmek üzere bulunan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) zâtının doğumuna hazırlık olarak ilahî yardımı ifade eden bir Rabbanî fiil olduğuna tembih için sûrenin başında أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكُمْ "Görmedin mi Rabbiniz nasıl yaptı?" buyurulmamış, رَبُّكَ "Rabbin" buyurulmuştur. Bu şekilde bu sûre Peygamber Efendimize ikram, mü'minlere müjde, kafirleri korkutma ve bilhassa o nimetin kıymetini bilmeyen Kureyş kafirlerini azarlamadır.

106- KUREYŞ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Kureyş'in güven ve barış antlaşmalarından faydalanmalarını sağlamak için,

2. Kış ve yaz seferlerinde faydalandıkları antlaşmaların kadrini bilmiş olmak için,

3. Yalnız Bu Evin (Kâ'benin) Rabbine ibadet etsinler.

4. Kendilerini açlıktan kurtarıp doyuran, korkudan emin kılan (Rablerine kulluk etsinler).

Kureyş Sûresine "*Lîîlâfi Kureyş*" sûresi de denir. Mekke'de indirilmiş olup, dört âyettir. İlk âyetinde Kureyş'ten bahsettiği için bu isim verilmiştir. Bir önceki Fil Sûresi'ndeki konu ile sıkı irtibatı olup onun devamı gibidir. Kâbe'ye sahip çıkıp onu korumaları sebebiyle Kureyş'in nâil oldukları nimetleri bildirmektedir.

Nüzûl sebebi

Fil olayı dolayısıyla Beyt (Kâbe) ve Mekke'de yaşayanlar hakkında Allah'ın yardımı düşünüldüğünde Sevgili Peygamberimizin tevhît davetine ilk önce Kureyş'in koşması lazım gelirken, yine ilk önce onların Allah'a ortak koşmada ısrar ederek muhalefet etmeleri ve karşı koymaları bu sûrenin nüzûl sebebi olmuştur.

Tefsîr

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ

1. "Kureyş'in güven ve barış antlaşmalarından faydalanmalarını sağlamak için,"

إِيلَافٌ *Îlâf*, ülfet ve alışkanlık demektir. Allah, onları dağınık iken bir araya getirmiş ve ticaret yolculuklarını âdet haline getirmelerini sağlayarak zengin olmalarına vesile kılmıştır. Şimdi ise onlar Allah'a ibadetten yüz çevirmektedirler.

Halbuki, Kureyşlilere verilen sayısız nimetler bir yana bırakılsa da, sadece Allah'ın lütfu ile ticarî yolculuklar yapmaları bile başlı başına bir ihsandır ve sadece bunun için de olsa Allah'a ibadet etmelidirler.

إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ

2. "Kış ve yaz seferlerinde faydalandıkları antlaşmaların kadrini bilmiş olmak için."

Allah, kışın Yemen'e, yazın Sûriye'ye yapmaya alıştıkları ticaret yolculuğunu Kureyş'e kolaylaştırdığı için O'na ibadet etsinler.

رِحْلَةٌ *Rıhlet*, göç, sefer demektir. Kureyş, ticaret için kışın Yemen'e, yazın da Şam tarafına, Basra'ya sefere çıkardı. Aynı şekilde gerek ticaret ve gerek diğer maksatla yazın yazlık olarak Tâif'e göçerler, kışın da Mekke'ye göçerlerdi. Yüce Allah'ın saymaya gelmez diğer nimetlerini hesap edemeseler, düşünmeseler bile, Kureyş hiç olmazsa sırf bu îlaf nimeti için, yani kış ve yaz seferle-

rinde faydalandıkları antlaşmalardan dolayı Kâ'be'nin Rabbine ibadet etmelidirler:

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ

3. "Yalnız Bu Evin (Kâ'be'nin) Rabbine ibadet etsinler."

Yani Muhammed aleyhisselam'ın daveti üzerine dikbaşlılık etmeyip Hakkı tanısınlar, şirk ve isyandan vazgeçsinler de fil sahiplerinin saldırısından muhafaza buyurulmuş Beyt-i Atîk (eski ve yeryüzünde ilk yapılan ev) olan şu Kâbe'nin ortak ve benzerden uzak Rabbine ibadet etsinler, yalnız O'nu Mabud tanıyıp O'nun emri gereğince ibadet ve kulluk yapsınlar.

Kulluk, Kâbe'ye doğru yapılmalı, fakat Kâbe'nin kendisine değil, onun Rabbine yapılmalıdır. Bazı mü'minler -maalesef- Kâbe'ye gösterdikleri saygı ve hürmeti, Kâbe'nin Rabbi'ne, Allah Resûlü ve Kur'ân'a karşı göstermemektedirler.

الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ

4. "Kendilerini açlıktan kurtarıp doyuran, korkudan emin kılan (Rablerine kulluk etsinler.)"

Bu korku da fil ashabının defedilmiş olan korkusudur. Bununla beraber "*Görmediler mi, çevrelerinde insanlar kapılıp öldürülür veya esir edilirken, Biz (Mekke'yi) güvenli bir bölge yaptık.*" (Ankebût, 29/67) buyurulduğu üzere etraflarından insanlar, vahşet ve kötülük içinde vurulup, çarpılıp dururken Kureyş, Kâ'be'nin civarında emin harem, emin belde olan Mekke ve havalisinde emniyet buldukları gibi, harem ehli, seferlerinde de îlaf/antlaşma ile korkudan emin olarak gidip geliyorlardı. Bu, dedeleri Hz. İbrâhîm'in (a.s.) duasının bereketiyle olmuştur. Zira Hz. İbrâhîm: "*Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap.*" (Bakara, 126) diye dua etmişti. Yine o, "*Onlara meyvelerden rızık ver.*" (İbrahim, 37) demişti. Şu halde Kureyş'in, sadece kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan emin kılan bu İlâh'a ibadet etmeleri gerekmez mi?

Yani, Arabistan'da hiç kimsenin emin olmadığı o korkudan sizi Allah kurtarmıştı. Zira o dönemde Arabistan'ın hiçbir yerinde insanlar gece rahat uyuyamıyordu. Her an bir saldırıya uğrama tehlikesi ile karşı karşıya idiler. Hiç kimse kendi kabilesinin sınırları dışına çıkmaya cesaret edemezdi. Çünkü yalnız çıkıldığında sağ olarak geri dönmek mümkün değildi. Ya birileri tarafından öldürülür ya da yakalanarak köleleştirilirlerdi. Hiç bir kervan saldırıdan emin değildi. Çünkü yol üzerinde her an önü kesilebilirdi. Malları gasp edilebilirdi. Ancak yoldaki kabilelerin ileri gelenlerine rüşvet vererek bu yoldan sağ salim geçebilirlerdi. Ama Mekke'deki Kureyşliler bütün bunlardan tamamen emindiler. Onlar için düşman saldırı tehlikesi yoktu. Mekke'ye düşmanın saldırabileceği korkusu da yoktu. Onlar büyük ve küçük kâfilelerle yarımadanın her tarafında serbestçe dolaşırlardı. Taşıdıkları "Kâbe'nin hizmetçileri" sıfatlarından dolayı hiç kimse onlara dokunmazdı. Hiç kimse onlara ses çıkarmaya cesaret edemezdi. Hatta bir Kureyşli yalnız olarak seyahat ederken saldırıya uğrarsa, "Ben Haremliyim" ya da "Ben Allah'ın Haremi'ndenim" demesi bile yeterli oluyordu. Bu söz karşısında saldırgan hemen duruyordu. Çünkü Arap Yarımadası'nda oturan kabileler, yalnız Kâbe'ye değil, Kâbe yöresinde oturan Mekke halkına da saygı gösterirler: "Bunlar Allah'ın Evinin komşuları, Hareminin sakinleri, Kâbe'nin yöneticileri, Allah'ın ehlidir." derlerdi.

İşte gerek Hicaz bölgesinde, gerek onun dışında yaşayan Araplara karşı saygınlık kazanmış olan bir toplumun liderleri, Hz. Muhammed'in davetinin kendi yararlarına zarar vereceğini, kendileri açısından tehlikeli olduğunu düşündükleri için ona karşı koymuşlardır. Sûrede onlara bu davetin getirdiği tevhîde karşı koymamaları, bu daveti kabul edip kendilerine bu nimetleri bahşeden Kâbe'nin Rabbine kulluk etmeleri emredilmektedir.

107- MÂUN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

أَرَأَيْتَ الَّذ۪ي يُكَذِّبُ بِالدّ۪ينِ ﴿١﴾ فَذٰلِكَ الَّذ۪ي يَدُعُّ الْيَت۪يمَ ﴿٢﴾ وَلَا
يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّ۪ينَ ﴿٤﴾ الَّذ۪ينَ هُمْ عَنْ
صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذ۪ينَ هُمْ يُرَاۤؤُ۫نَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Baksana şu dini, mahşer ve hesabı yalan sayana!

2. O, yetimi şiddetle itip kakar.

3. Muhtacı doyurmayı hiç teşvik etmez.

4. Vay haline şöyle namaz kılanların.

5-7. Ki onlar namazlarından gafildirler. (kıldıkları namazın değerini bilmez, namaza gereken ihtimamı göstermezler.) İbadetlerini gösteriş için yaparlar, zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler.

Mâûn Sûresi yedi âyettir. Bazı müfessirlere göre Mekke'de inmiştir. Bazılarına göre ise ilk üç âyeti Mekke'de, diğerleri Medîne'de nâzil olmuştur.

Mevdudî'ye göre ise bu sûre, Medenî'dir: "Bize göre, bu sûre içinde sûrenin Medenî olduğuna dair bir işaret mevcuttur. O da, namaz kılanların uyarılması ve namazlarından gâfil olanlar ile gösteriş için namaz kılanların "vay haline" denmesidir. Bu tür münafıklar Medine'de vardı. Çünkü İslâm ve Müslümanlar Medine'de o kadar güçlü idiler ki orada yaşayanlardan bazı şahıslar çıkarları için Müslüman görünüyorlardı. Cemaate katılmaları da Müslüman kabul edilmeleri içindi. Oysa Mekke'de böyle şeyler yoktu. Orada bir kişi gösteriş için namaz kılmaya gerek duymuyordu. Mekke'de ehl-i iman için bile namaz kılmak ve cemaat yapmak güç bir olaydı. Müslümanlar Mekke'de gizli olarak namaz kılıyorlardı."

Münafıkların daha çok Medine'de zuhur etmesi sebebiyle Mevdudî'nin bu izahına rağmen, bir çok müfessire göre sûrenin Mekkî olması nasıl izah edilebilir? şeklindeki bir soruya şöyle cevap verebiliriz: Yüce Allah ilm-i ilahîsi ile, Mekke'de sûre ve âyetleri indirirken, daha sonra Medîne'de zuhur edecek şeyleri önceden haber vermiş olabilir.

Sûre adını, "yardımlaşma" manasına gelen son âyetinden ve sûreye genel olarak hâkim olan konudan almıştır. Sûrede, dine ve yapılan işlerin âhirette karşılığının alınacağına iman etmenin esas olduğu ve toplumda dayanışma ve yardımlaşmanın şart olduğu vurgulanır.

Sûre, özet olarak iki grup insandan bahseder. Bunlar:

1. Allah'ın nimetini inkâr eden nankörler, hesap ve cezâ gününü yalan sayan kâfirler.

2. Yaptığı amelle Allah'ın rızasını gözetmeyen, aksine gösteriş için amel edip namaz kılan münâfıklar.

Tefsîr

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ

1. "Baksana şu dini, mahşer ve hesabı yalan sayana!"

أَرَأَيْتَ *Eraeyte*, *Gördün mü?* Hitap görünüşte Allah'ın Resûlü'nedir. Ama Kur'ân'ın üslûbu gereği, böyle durumlarda hitap her akıl sahibine, yani genel olarak hitaba kabiliyeti olanların her birinedir. Soru, taaccüp (şaşırma) sûretiyle, daha sonra anlatılacak şeylere hazırlama içindir. "*Gördün mü?*" sorusunun mânâsı, gözle görmektir. Çünkü ileride beyan edilecek şeyler, gözü gören her insanın görebileceği unsurlardır. Fakat bunun anlamı, anlamak, bilmek ve düşünmek de olabilir. Meselâ biz, "Bakın!" diyoruz. Bunun anlamı, "Biraz düşünün"dür. Âyetteki kelimeyi bu mânâda anlarsak, âyetin anlamı "Biliyor musun ceza ve mükâfatı yalanlayanlar ne gibi kişilerdir?" olur. Veya "Düşün o şahsın halini! Amellere ceza ve mükâfat verileceğini inkâr etmektedir." olabilir. Veya, "Ey Muhammed! Kureyş içinde küfredenlerin neler yaptıklarını, o dini yalanlayanı görerek anladın, tanıdın değil mi?" demek olur. Veya da bizim meâlde verdiğimiz gibi, "Baksana." demek olabilir.

Nüzûl sebebi

Rivâyet edildiğine göre: Ebû Cehil bir yetimin vâsîsiydi.[90] Bir gün o yetim çıplak olarak ona gelmiş, kendi malından bir şey istemişti. Ebû Cehil onu itivermiş ve aldırmamış idi. Kureyş'in büyükleri de çocuğa: "Muhammed'e git de sana şefaat ediversin." demişler, alay etmek istemişler. Yetim, onların maksatlarını bilmediği için Resûlullah'a gelip yardımcı olmasını istemişti. Peygamberimiz (s.a.s.) hiçbir muhtacı reddetmek âdeti olmadığı için kalkmış, onunla beraber Ebû Cehil'in yanına gitmişti. Ebû Cehil "Buyurun" deyip merhaba etmiş ve yetimin malını vermişti. Kureyşliler bunun üzerine Ebû Cehil'e serzenişte bulunmuşlar, "sen de sapıttın, dininden çıktın Muhammed'in dinine girdin." demiş-

---

90 Vasi: Bir kimsenin mallarında veya çocuklarının işlerinde tasarrufta bulunmak üzere tayin edilen akıllı, büluğa ermiş, hür ve ehliyetli şahıs.

ler. O da; hayır, sapıtmadım, fakat O'nun sağında solunda birer silahlı asker gördüm, vermezsem vuracak diye korktum, demiş.

İbn Abbas'tan bir rivâyette de hem cimri, hem riyâkâr bir münâfık hakkında nâzil oldu denilmiştir.

Demek ki bu sûre bunların birisi veya bunlara benzer kimseler sebebiyle nâzil olmuştur. Fakat hükmü sadece onlara mahsus değil, böyle olan ve kıyâmete kadar gelecek olan herkesi içine alır.

Âyetteki "*Din*" kelimesi, Kur'ân ıstılahında, âhirette amellerin karşılığı olarak ve aynı zamanda İslâm için de kullanılır. Fakat burada birinci anlam daha uygun düşer. Çünkü âhirete inanan bir kimse, yetime karşı öyle bir muâmelede bulunmaz. Yetimi itip-kakan ve yoksulu doyurmaya ön ayak olmayan bir kimse belli ki, âhirete inanmıyor ve Allah'ın tehdidinden korkmuyor demektir.

فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ

2. "O, yetimi şiddetle itip kakar."

Yani gördünse bilirsin ya, görmedinse de bil! İşte dîne ve âhiretteki cezaya inanmadığından dolayı öyle dinsiz, imansız olan kimselerdir ki, yetimi iter, öksüzü zayıf gördüğü ve Allah'tan korkmadığı için insaf ve merhamet etmeyerek kakar, zorla ve hakaretle kovar, azarlar.

وَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ

3. "Muhtacı doyurmayı hiç teşvik etmez."

Ve miskin, bîçâre yoksula bir şeyler yedirmeye teşvikte ve isteklendirmede bulunmaz. Kendisi doyurmadığı gibi, gerek kendi akrabalarından ve gerekse diğer hâli vakti yerinde ve durumu müsait olanlardan diğer kimselerin, fakirlere bakıp gözetmesi,

doyurması için de bir yardımda, tavsiyede, teşvikte bulunmaz. Halbuki o yemek miskine aittir, yemeği verene değil. Bu yemek, verenlerin üzerine vacip olan yetimin hakkıdır. Veren, onu bir bahşiş olarak vermemekte, tersine, yetimin hakkı olduğu için zorunlu olarak vermektedir. "*Onların mallarında dilenci ve yoksul için bir hak vardır*." (Zâriyat, 51/19) âyeti bunu ifade eder. Bu şekilde başa kakmaktan men edilmiş demektir. Yani öyle bir çaresizi doyuran kimse, onun kendi hakkı olan bir yiyeceği vermiş, borcunu ödemiş gibidir.

Toplum halinde ülfet ve anlaşma içinde yaşamak ihtiyacında bulunan ve Allah'ın yardımıyla açlıktan kurtulmuş ve korkudan emniyete erdirilmiş olan insanların Allah'a ibadet ve kulluk etmeleri ve bu kulluğu yapmak için de öksüzlere, kimsesizlere bakmak, açlara, bîçârelere yemek yedirip derman aramak için yardımlaşmaları, Hak dinin gereği olan bir vazifeleri olduğu ve güçleri yeterken bunu yapmayanların Allah katında cezaya çarpılacakları muhakkak iken, bunun zıddına öksüzü itip kakarak hakkını yemek ve yanı başındaki yoksul ve çaresizin en lüzumlu ihtiyacı olan yiyeceği hakkında bir teşvikte bile bulunmayacak kadar acımasızlık ve merhametsizlik etmek insanlık hesabına şaşılacak, üzülünecek bir durumdur. Bununla beraber, böyle öksüzü kakmak ve fakirlere bakmamak gibi insafsızlıklar, dine yalan diyen, âhirete inanmayan kimselerin yapageldikleri âdetleri ve huylarıdır. Her ne kadar bir insanın dine ve âhirete inanmaması şaşılacak bir şey olsa da, inanmayan bir kimseye o fena huylar tabiî geleceği için pek şaşılmaz. Asıl şaşılacak taraf, dindar görünenlerin bedenî ve mâlî vazife ve ibadetlerinden gafleti ve mürâîlik edip de, cüz'î bir yardımdan bile sakınacak derecede cimrilik etmeleridir.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ

4. "Vay haline şöyle namaz kılanların."

Veya "yazıklar olsun o namaz kılanlara." Yani vay hallerine, yazıklar olsun o Cehennem'in veyl denilen ve kan, irin akan deresine düşecek olan namaz kılanlara, daha doğrusu namaz kılıyor görünenlere.

الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلاَتِهِمْ سَاهُونَ

5. "Ki onlar namazlarından gafildirler. (kıldıkları namazın değerini bilmez, namaza gereken hassasiyeti göstermezler.)"

Onlar namazlarından sehiv etmişler, yanılmışlardır. Dikkate şayandır ki, "namazlarında sehiv" değil, "namazlarından sehiv" ile azarlama yapılmıştır. Çünkü bazen namaz içinde sehvetmek, yanılmak, insanlık gereği kaçınılması mümkün olmayan durumlardandır. Bu sebeple Ata b. Dînar'dan rivâyet edildiği üzere demiştir ki: Hamd olsun Allah'a, namazda yanılma ile azarlamamış, yani فِى صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ "namazlarında yanılanlar" buyurmamış, عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ "namazlarından yanılmışlar" buyurmuştur.

Namazdan yanılmanın mânâsında da tefsircilerin pek çok açıklamaları vardır: Namazın öneminde gaflet edip onu gereği gibi ciddi bir vazife olarak yapmamaktır ki, kılınıp kılınmadığına aldırmamak, vaktine dikkat etmemek, geçip geçmediğine aldırış etmeyip vaktinden geri bırakmak, terk etmekten üzülmemek, kıldığı vakit de Allah için hâlis niyet ile kılmayıp, dünyaya ait bir takım maksatlar, gayeler için münafıkça bir şekilde kılmak, açıkta, başkalarının yanında kılarsa gizlide kılmamak, kıldıklarını da Hakk'ın huzurunda hayatın nuranî ve cismanî bütün değişimlerini temessül ettirecek bir kulluk ve tazim olarak değil gösteriş veya bir eğlenti halinde yapmak şekillerine şâmil olur.

Bu konuda İbn Cerîr rivâyet ettiği iki haberle delil getirmiştir.

Birisi, Sa'd b. Ebi Vakkâs'dan (r.a.): Hz. Sa'd demiş ki: Pey-

gamber Efendimize (s.a.s.) اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلاَتِهِمْ سَاهُونَ'den sordum. O da: "*Onlar, namazı vaktinden geriye bırakanlardır.*"[91] buyurdu.

Birisi de: Ebû Berzele el-Eslemî'den (r.a.): Demiştir ki: Mâûn Sûresinin اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلاَتِهِمْ سَاهُونَ âyeti nâzil olduğu zaman Resûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: "*Allahü Ekber, bu sizin için her birinize bütün dünya kadar bağış verilmekten daha hayırlıdır. Onlar, o kimselerdir ki, namaz kılarlarsa namazın bir hayrı olacağını ummaz, terk ederse Rabb'inden korkmazlar.*"[92]

Burada şu iyice anlaşılmalıdır ki, namaz sırasında başka düşüncelere dalmak ayrı şeydir, namaza hiç dikkat etmemek ve namazda her zaman başka şeyler düşünmek ayrı şeydir. Birinci özellik insanın zaafındandır. İrade dışı olarak insanın aklına bazı düşünceler gelebilir. Bir mü'min dikkatinin namazdan kaydığını hissettiği anda yeniden dikkatini toplamaya çalışır. İkinci özellik ise, namazdan gafil olma tarifine girer. Çünkü böyle kimselerin namazı bir egzersiz gibidir. Böyle kimselerin kalbinde Allah'ı zikretme ve Allah'a yaklaşma şeklinde bir niyet yoktur. Çünkü namazın farz olduğuna inanmazlar. Namazın başından sonuna kadar, kalpleri hiç bir an Allah'a yönelmez. Hangi düşünceyle namaza başlamışlarsa o düşünceyle namazdan çıkarlar. Kıldıkları bir kaç vakit namazdan dolayı gururlanıp, dini sadece bundan ibaretmiş gibi görüp, diğer ibadet ve kulluk vazifelerini yapmayanlar da bu kimseler gibidir.

Bazı müfessirlere göre ise bu âyeti, Kur'ân-ı Kerîm'de başka âyetlerde zikredilen, itikâdî ve amelî münafıklarla alakalı olan:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلاَةِ
قَامُوا كُسَالَى يُرَاؤُونَ النَّاسَ وَلاَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلاَّ قَلِيلاً

91 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 214.
92 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 642.

"Münâfıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, Allah da onların hilelerini ve oyunlarını bozar. Onlar namaza kalkarken üşene üşene kalkarlar, mü'minlere gösteriş yaparlar. Yoksa aslında Allah'ı pek az hatırlarlar." (Nisa, 4/142) âyeti ile irtibatlandırmak daha uygundur. Yani namaz kılıyorlar ama namazın esas manasından, muhtevasından gaflet içindeler demek daha uygundur.

اَلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ

6. "İbadetlerini gösteriş için yaparlar",

Her ne amel yapsalar Allah için yapmazlar da halka gösteriş için ve herkesin göreceği yerde yaparlar.

Birçok müfessirin, bu âyetlerin münafıklar hakkında indiğini söylemelerine rağmen, Mekke'li kâfirler hakkında indiğini söyleyenler de vardır ki, ilk üç âyet ne münâsebetle, kimler hakkında inmiş ve kimlerin karakterini niteliyorsa, son dört âyet de aynı münâsebetle ve aynı kişiler hakkında inmiştir, onların karakterini nitelemektedir.

Buna göre müşriklerin de namaz kıldıkları, fakat namaza önem vermedikleri, düzenli değil, gelişi güzel; huzur ile değil, gaflet ile, âdetmiş gibi görerek ve eğlence olsun diye namaz kıldıkları anlaşılır. "*Onların (müşriklerin) Beyt(ullah) yanındaki namazları, ıslık çalma ve el çırpmadan ibârettir.*" (Enfâl, 8/35) âyeti de onların, ıslık çalarak, el çırparak namaz kıldıklarını, yani namazı bir eğlence haline getirdiklerini ifâde eder.

Namaz, zekât, hac, oruç gibi ibâdetler, İslâm'ın orijinal olarak, hiç yok iken getirdiği yeni şeyler değildir. Bunlar, daha önceki ilâhî dinlerde de vardı. Nitekim Hz. İsâ'nın henüz beşikte bir çocuk iken, çevresindekilere: "*(Allah) Sağ olduğum sürece bana namazı ve zekâtı emretti.*" (Meryem, 19/31) dediği anlatılmaktadır. Aynı sûrenin 55'inci âyetinde de Hz. İsmail'in, âilesine namazı ve zekâtı emrettiği bildirilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bütün

peygamberlerin, kavimlerine aynı esasları: Allah'a kulluğu, sâlih ameli ve âhirete inanmayı öğütledikleri tekrar tekrar vurgulanmaktadır.

وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ

7. "Zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler."

اَلْمَاعُونُ *Mâûn*: Lügat ve tefsirlerin beyanına göre; zekâta, hediyeye, bahşişe ve ihsana, az çok menfaati bulunan herhangi bir şeye, konu komşu arasında ödünç olarak verilip alınmak âdet olan çanak çömlek, kap-kacak, sofra, balta, kürek ve daha böyle ev eşyası ve alet-edevata dair yardımlık ve kimseden kıskanılmayan şeylere verilen bir isimdir.

Âyette bahsedilen kimseler, emaneten verdikten sonra geri alabilecekleri şeyi bile vermekten çekinecek kadar cimridirler. Böyle kimseler, zekât, sadaka, fıtır sadakası gibi veya bunların dışındaki bir bağış gibi şeyleri vermek şöyle dursun, verip yine geri alacağı şeylerde bile cimrilik yaparlar. Azında cimrilik yapınca çoğunda haydi haydi yaparlar. Evet, böyle olanların zekât vermeyecekleri ise kolayca anlaşılır. Emanet olarak bile bir şey vermeyen münafıklar, zekât ve benzeri sadakaları hiç vermezler.

Verilen emaneti zamanında geri vermede hassas olmayanlara emanet vermemek, bu âyetin hükmüne girer mi? gibi bir soruya şöyle cevap verebiliriz: O konu, bu âyetin hükmüne girmeyebilir ama, bir Müslüman üç kere aynı muameleyi görmemişse, istenilen şeyi vermemesi doğru olmaz. Aynı muameleyi üç defa yapmış ve üçünde de ihanet görmüşse, ondan sonra bir daha bir şey isterse o zaman arzu ederse yine civanmertliği tercih ederek ona der ki; doğrusu sen emaneti vaktinde eda etmiyorsun ama, ben bir kere daha vereceğim diyebilir. O kadar bir ihtar hakkı doğabilir.

İşte böyle namaz kılar, dindar görünüp de namazlarından yanılan, mürâîlik, gösteriş yapıp da ufak bir yardımdan bile kaçınan kimselerin bu halleri -her ne kadar dinsizin dini yalanlamasından değil ise de- yetimi kakıştırmasından, fakirlere yardım etmemesinden daha çok şaşmaya değer bir durumdur. Çünkü Kur'ân'da imandan sonra sâlih amellerin esası olmak üzere namaz ve zekât beraber zikredilmiştir. Böyle iken dindar geçinen birtakım kimseler vardır ki, namaz kılar görünürler de sadece onunla bütün dinî vazifelerini ifa edivermişler gibi düşünerek yanılırlar. Zekât gibi diğer vazifelere de önem vermez, ondan kaçınırlar. Allah için istemekten hoşlanırlar da, Allah için ufak bir şey vermekten, Allah'ın kullarına yardım etmekten ve Allah'ın emirlerinin îfâsı için lazım gelen masraflara güçleri yettiği kadar iştirak etmekten çekinirler.

Netice olarak: İnsanı kötülüklerden alıkoyan, iyiliklere yönelten, zayıflara acıma duygusu veren en büyük sebep, hiç kuşkusuz âhiret inancıdır. Âhiret inancı olmayan kimseler, yetimleri, yoksulları, zayıfları düşünmezler. Onları kendi çıkarlarının hâricinde düşündükleri nadirdir. Onun için bu sûrede âhirete inanmayan ve namazı da gaflet ile kılan, ibâdetin ruhuna önem vermeyen insanların, başkalarını düşünmedikleri, gösteriş yaptıkları, samimi olmadıkları, başkalarına yardım etmedikleri anlatılmaktadır.

Demek ki; âhiret hesap ve cezâsına inanan kimse, yetime acır, yoksula yardım eder, namazını ihlâs, huşû ve huzur ile, zamanında ve sürekli kılar. Gösterişi sevmez, yaptığı ibâdeti gösteriş için değil, samimiyetle yapar, başkalarına da iyilik yapmaktan geri durmaz.

108- KEVSER SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّٓا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾
إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Biz gerçekten sana verdik Kevser.
2. Sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kesiver.
3. Doğrusu Seni kötüleyendir ebter!

Mekke'de nâzil olan bu sûre, Kur'ân vahyinin başlangıç döneminde indirilen sûrelerindendir. Kur'ân'ın en kısa sûresi olup üç âyettir. Yüce Allah'ın, Resûlüne lütfettiği feyiz ve bereketi beyan eder.

Nüzûl Sebebi

Bu konudaki rivâyetler, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) dininden dolayı buğzeden bazı düşmanları tarafından "*ebter*" (gü-

dük-soyu kurumuş) denilmesi sebebiyle bu sûrenin nâzil olduğu hususunda ittifak halindedir. Ancak söyleyen kimdir ve nasıl söylemiştir? Bunun hakkında rivâyetler çeşitlidir. Çoklarına göre, As b. Vâil: "Benim Muhammed'e buğzum var, insanların buğzettiği de ebterdir." demiştir. Bazıları da, Ukbe b. Ebî Muayt, Peygamberimiz hakkında "O'nun oğlu yok, O ebterdir", dedi, demişlerdir.

İbn Abbas'dan (r.a.) şöyle rivâyet edilmiştir: Resûlullah'ın en büyük evlâdı Kâsım, sonra Zeynep, sonra Abdullah, sonra Ümmü Gülsüm, sonra Fâtıma, sonra Rukiyye idi. Kâsım aleyhisselâm Mekke'de vefat etti ki evladından ilk ölen idi. Sonra da Abdullah aleyhisselâm vefat etti. Bunun üzerine As b. Vâil, "O'nun nesli kesildi, O ebterdir", dedi. Yüce Allah da إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ ٱلأَبْتَرُ "M*uhakkak ki sonu kesik olan, sana buğzedendir*." âyetini indirdi.

Bazıları da demiştir ki: Resûlullah'ın oğlu İbrahim vefat ettiğinde O'nun düşmanları birbirlerine, "M*uhammed bu gece ebter oldu*" dediler. Yüce Allah da Kevser sûresini inzâl buyurdu.

İşte nüzûl sebebi rivâyetleri içinde yalnız İbrahim'in vefatı üzerine söylenmesi rivâyeti, sûrenin Medenî olmasına delâlet eden tek rivâyettir. Diğerlerinin hepsi de Mekkî olduğunu gösterir ki, meşhur olan da budur.

Bu rivâyetlerden anlaşılan da kâfirler *ebter* demekle "*nesli kesik*" manasını kastetmişlerdir. Bununla da asıl görevinin, yani peygamberlik davasının arkası gelmeyip akîm, güdük kalacağı manasını murat ederek düşmanlıklarını ortaya koymuşlardır. Onların bu sözleri, Allah Resûlü'nü üzmüş olacak ki O'na, nübüvvet ile çok hayır verildiği, adının unutulmayacağı, asıl sonu kesik olanların, O'na düşmanlık edenler olduğu bildirilmekte ve Allah'ın kendisine lütfettiği nimetlerin en yücesi olan peygamberlik nimetine şükür olarak yalnız Rabbi için namaz kılıp kurban kesmesi emredilmektedir.

Bu güzel sûre, kısalığıyla beraber nice nükteleri ve işaretleri içine alarak, önceki sûrelerin bir tamamlayıcısı ve sonraki sûrenin de bir aslı/kökü, temeli gibidir. Özellikle bir önceki Mâûn sûresi ile mânâ yönünden çok önemli ilişkisi vardır. Mâûn sûresinde zikredilen kötü huylara karşılık, bu kısa sûrede iyi huylar zikredilmiştir. Meselâ:

1. Mâûn sûresindeki dinsizin ve münafığın bir özelliği olan dini ve âhireti yalanlamasına karşılık Kevser sûresinde âhirete îman vardır.

2. Yine Mâûn sûresindeki dinsizin ve münafığın insafsızlığına ve cimriliğine karşılık, Kevser sûresinde Kevser'in bir mânâsı olan ihsan/başkalarına yapılan karşılıksız iyilik ve çok hayır vardır.

3. Mâûn sûresindeki dinsizin ve münafığın namazda yanılmalarına ve gösteriş için namaz kılmalarına karşılık, Kevser sûresinde namaza devam ve gösterişe karşılık لِرَبِّكَ "*Rabbin için*" emri ile ihlâs (sadece Allah'ın rızâsını kazanmak için ibâdet etme) vardır.

4. Mâûn sûresindeki dinsizin ve münafığın mâûnu, yani kap-kacak gibi küçük ve basit şeyleri bile vermemesine karşılık, Kevser sûresinde kurban ve fedakarlıkla sadaka vermek ve açları doyurmak vardır.

Tefsîr

إِنَّآ أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

1. "Biz gerçekten sana verdik Kevser."

Hitap, Resûlullah'adır. "*Biz verdik*" buyurulması, ta'zîm ifade eder. Verenin büyüklüğünü gösterdiği gibi, aynı zamanda verilen Kevser'in de büyüklüğünü gösterir.

Yüce Allah âhirette, yani Cennet'te "*Sana Kevser vereceğiz.*"

demeyip, sanki Kur'an'ın indiği günlerde vermiş gibi "*Sana verdik.*" diyerek, muhakkak vereceğini ifade eden geçmiş zaman kipi kullanmıştır. Çünkü bu vaat mutlaka yerine gelecektir. Bu sebeple daha vurgulu olsun diye bunu geçmiş zaman kipiyle ifade etmiştir. Sanki bu olay gerçekleşmiş ve olmuştur.

الْكَوْثَرُ *Kevser*, lügatte çokluk demek olan "*kesret*"ten; çokluğu ifrat derecede olan, yani çok, pek çok, gayet çok şey demektir. Veya; Cennet'te özel bir nehir adıdır ki Cennet'in bütün ırmakları ondan kollara ayrılır. Bazılarına göre ise, "*hayr-ı kesîr*" yani çok, pek çok hayır demektir ki; risâlet, Kur'ân, şefaat makamı, ilim gibi hususları da kapsar.

Ancak bunun aslı itibarıyla ne olduğuna ve din dilinde daha hususî bir mânâsı olup olmadığına gelince, bu hususta tefsircilerin çeşitli açıklamalarına rastlanır ki, yaklaşık yirmi altı görüş sayılmıştır. Bunlar içinde en çok bilinenlerden bir kaçını olsun söylememiz gerekir:

Birincisi: Birçok tefsirlerde meşhur ve yaygın olan mânâ, Kevser; Cennet'te bir nehrin veya havuzun özel ismidir. Bu mânâ Allah Resûlü'nden sahih olarak rivâyet edilmiştir. "*Kevser, Rabbimin Cennet'te bana verdiği bir nehirdir.*"[93] Bazı rivâyetlerde: "*Bir havuzdur ki, çok hayır (hayr-ı kesîr) ondadır. Ümmetim kıyâmet günü ondan içecekler, kapları yıldızlar sayısıncadır. İçlerinden bazı insanlar havuzun yanından çekilir atılır: Ey Rabbim, onlar benim ümmetimdendir, derim. Bilmezsin senin ardından onlar neler yaptı?*"[94] buyurulur, meâlinde olan hadiste "çok hayır" kavramı da açıklığa kavuşturularak Cennet'te bir nehir veya havuz olduğu açıklanmıştır. Bu nehrin nasıl bir nehir olduğu hakkında: "*Kenarları boş inci kubbeleri, içinden ezfer miski çıkar, sütten daha beyaz, baldan daha*

93 Buhârî, *Tefsîru Sûre* 108, 1; Müslim, *Salât* 53, Fezâil 37, 40, *Taharet* 36; Nesâî, *İftitah* 21; Tirmizî, *Kıyamet* 15; İbn Mâce, *Zühd* 36; *Müsned*, III, 102, 281.

94 Buhârî, *Rikâk* 53.

tatlı, genişliği ve uzunluğu doğu ve batı arası kadar, derinliği yetmiş bin yıllık, ondan içen bir daha susamaz, ondan abdest alan ebediyen perişan olmaz, benim ahdimi (anlaşmamı) bozan, benim Ehl-i beytimi öldüren ondan içemez." gibi birçok hadisler rivâyet edilmiştir.[95]

Sevgili Peygamberimizin havuzuna dair olan hadisler, tevâtüre yakın derecede meşhur olduğu için, Ehl-i Sünnet'e göre ona iman vacip olduğu akait kitaplarında zikredilmiştir. Şüphesiz ki bu sûrede açıkça Resûlullah'a Kevser'in verilmiş olduğuna imanın ittifakla vacip olduğu hakkında söz yoksa da, onun bir nehir veya havuz olmasına inanmak sahih olmakla beraber vaciptir denemez. Zira daha başka görüşler de vardır.

İkincisi: İkrime'den rivâyet edildiği üzere peygamberlik şerefidir. Zira peygamberlik, iki cihanın hayırlarını hem dünya, hem din saadetini gerektiren genel liderliği içeren ve bundan dolayı başlangıç itibarıyla Rahmanî lütuf, hem de sonuç itibarıyla Rahimî lütfu içine alan hayr-ı kesîr (çok hayır)dir.

Üçüncüsü: Ümmetin âlimleridir. Hakikaten ilmen ve ahlâken peygamberlerin mirasçıları olan âlimler, çok hayırdır.

Dördüncüsü: Peygamber Efendimize (s.a.s.) tâbî olanların ve ümmetinin çokluğudur. Yüce Allah O'na o kadar çok hayırlı ashap ve ümmet ihsan buyurmuştur ki, Cennet ehlinin yarısından fazlası O'nun ümmetinden olacağı sahih hadislerle vaat olunmuş ve müjdelenmiştir.

Beşincisi: Allah Resûlü'nün evlatlarının çokluğudur. Bu sûrenin, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) oğlunun ölümü üzerine ona "ebter" diye edepsizlik etmeye kalkışan düşmanlarını reddetmek için inmiş olması sebebiyle bilhassa bu mânâ ile müjdeleme dahi pek uygundur. Yani düşmanların zannettiği gibi senin oğullarının -hikmet sebebiyle- ölmesiyle neslin kesilmeyecektir.

---

95 Buharî, *Rikak* 53; Müslim, *Salât* 53; Ebû Dâvud, *Salât* 122, *Sünnet* 23; Tirmizî *Tefsîru Sûre* 108, 1; Nesâî, *İftitah* 21; Dârimî, *Rikak* 113; *Müsned* III, 102.

Bilakis sana zaman geçmesiyle kesilip tükenmeyecek çok, pek çok nesil vereceğiz demek olur ki, gerçekten de öyle olmuştur.

Fakat bütün bu mânâlar söylenmekle beraber tefsircilerin çoğu "*Kevser*" kelimesi için "*çok hayır*" mânâsında ısrar etmişlerdir. Çünkü asıl lügat itibarıyla anlaşılan en geniş mânâ odur. Diğerlerine Kevser denilmesi, hep bu "*çok hayır*" mânâsı itibarıyladır. Bunda dünyaya ve âhirete mahsus tasavvur olunabilen ve henüz tasavvur olunamayan her "çok hayır" dahil olabilir.

Onun için ey Muhammed! Şimdi Sana verdiğimiz bu Kevser nimetinin şükrünü eda etmek üzere:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

2. "Sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kesiver."

Zira Kevser ihsanı bu emirlerin en mükemmel şekilde yerine getirilmesini icap ettirir.

لِرَبِّكَ "*Rabbin için kıl.*" Yalnız Rabbinin Rab'lık hakkı olarak, tevhît ve ihlâs ile kıl, demek olur. İşte namazın bütün bu düşüncelerle kılınmasının gereğini anlatmak üzere فَصَلِّ "*Namaz kıl*" emri لِرَبِّكَ "*Rabbin için*" kaydıyla kaydedilmiştir.

وَانْحَرْ "*Ve kurban kes.*" Namaz kılmakla beraber kurban da kes, mâûnu men edenlerin, yani küçük ve basit şeyleri bile vermek istemeyenlerin tersine fedâkârlık ederek kıymetli, canlı mallardan (deve, inek, koyun ve keçi gibi) sırf Rabbinin adına hayır için kesiver. Namazı Allah için kıldığın gibi, Kurbanı da Allah için kes. İkisini de Allah için hâlis niyet ile yap. Çünkü Allah için olmayan namaz, namaz olmayacağı gibi, Allah için kesilmeyen de kurban olmaz. Kurban olmak şöyle dursun, Allah'ın ismi anılmayan ve bilerek terk olunan veya Allah'tan başkasının ismi zikredilerek kesilenler, kendi kendine ölmüş hayvan (leş) gibi yenmesi haram olur.

Bu âyette, farz namazlara devam ve nâfileye de teşvik mânâsı bulunmaktadır. Ayrıca şükür ve ibadet için sadece onlarla yetinilmemesi ve hatta yalnız namaz gibi bedenî ibadetlerle de kalmayıp kurban kesmek sûretiyle mâlî fedâkârlıklarda da bulunulması ve bütün bu ibadetlerin "*De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabb'i Allah içindir. Onun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim.*" (En'am, 6/162-163) âyetine göre sadece Allah için yapılmasının gereği vurgulanmaktadır.

Bazıları bu sûredeki "*Namaz kıl.*" emrinden beş vakit namazı, bazıları da Kurban Bayramı namazı olarak anlamışlardır. Bazılarına göre ise bundan murat, Kurban Bayramı namazı kılmak ve sonra kurban kesmektir. Ama siyak ve sibaka dikkat edildiğinde anlamı şöyle olur: "Ey peygamber! Rabbin sana o kadar büyük iyilik yaptı ve o kadar büyük nimet verdi ki, şimdi onun için namaz kıl ve kurban kes!" Bu emir verildiğinde sadece Kureyş'teki, ya da bütün Arabistan'daki müşrikler değil, bütün dünyadaki müşrikler kendi yaptıkları tanrılara ibadet etmekte ve onlar için kurban kesmekte idiler.

Medine'de ümmet için Zilhicce'nin onuncu (nahir) günü Kurban bayramı namazı ve Kurban meşrû kılınmıştır. Fakat ümmet için bu namaz ve kurbanın kesin olarak emredilmesi doğrudan doğruya Kevser sûresinin bu âyeti ile değil (çünkü bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur), Medine'de Peygamberimizin emir ve sünnetiyle vâki olmuştur. "*Üç şey benim üzerime yazıldı (yani farz kılındı) sizin üzerinize yazılmadı: Duhâ namazı, Udhıyye kurbanı, Vitir namazı.*"[96] Demek ki Peygamber'e farz olduğu halde ümmetine farz olmayan bazı şeyler vardır. Buradaki فَصَلِّ "*Namaz kıl.*" وَانْحَرْ "*Kurban kes.*" emirleri de böyle demektir. Nitekim Vitir bu mânâ

96 Müsned, I, 231; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 536.

ile vâcip veya amelî farzdır denilir. Bayram namazı ve kurban da böyledir. Bununla beraber: "*Maldan bir genişlik bulup da Kurban kesmeyen bizim cemaatimize yaklaşmasın.*"[97] hadisi ve bir de peygamberimizin şu emri vardır: "*Kurban Bayramında kurban kesiniz, çünkü o babanız İbrahim aleyhisselâmın sünnetidir.*"[98]

Böylece Kurban Bayramı namazından sonra kurban kesmek Resûlullah'ın fiil ve emriyle sâbit olmuştur. O'na farz olmakla beraber ümmeti için farz kılınmamış, O'nun terketmediği bir sünneti olarak kararlaşmıştır. Böyle bir sünnet ise, dinde alâmetlerden olarak yürünen yol olmuş mânâsına bir sünnettir ki, farza yakındır. Bu gibilere kesin farz mânâsına vacip denilmezse de terkinde "*Mescidimize yaklaşmasın.*" gibi tehdit şüphesi bulunduğundan, Hanefî fıkhında malum olduğu üzere şüpheli delil ile sâbit mânâsına vâcip de denilir ki, "*farz benzeri*" demektir. Onun için İmam-ı Azam'dan zâhirî rivâyette vaciptir.

Koyun, keçi, deve ve sığır gibi hayvanların erkek ve dişilerinin, bayram kurbanı olarak kesilebileceği fıkıhta açıklandığı üzere peygamberimizin sünneti ile beyan olunmuştur.

Kur'ân'da genellikle namaz, zekât ile berâber anılır. Burada ise zekâttan söz edilmemiş, Kurban kes denilmiştir. Çünkü Kurbandan maksat, zekât gibi fakirlere yapılacak bir yardımdır. Böylece bu en kısa sûrede de fakirlere yardım hedef alınmıştır.

Buraya kadar söylenenleri şöyle özetleyebiliriz: Sana o Kevser'i verdiğimizden dolayı haydi sen Rabb'inin lütfuna hem kalben, hem dilinle, hem bütün âzâlarınla, yani bedeninle ve malınla her yönüyle şükretmek üzere Rabbin için ihlâs ile namaz kıl, namaz kılmakla beraber kurban da kes. O'na böyle tevhît ve ihlâs ile fedakârâne ibadet ve kulluk et ve çok hayır işleyerek

---

97 İbn Mâce, *Edahî* 2; *Müsned*, II, 321.
98 İbn Mâce, *Edahî* 3.

sana verilen nimeti an. Çünkü Rabbinin sana olan ihsanının kesilme ihtimali yoktur.

Kur'an-ı Kerim'i okuyan her bir mü'min, bütün Kur'an âyetlerini kendisine nâzil oluyor gibi düşünmeli ve Kevser sûresinin bu âyetlerinden şu dersi almalıdır: Allah'ın kendisine bu güne kadar verdiği Kevser'i, yani bir çok nimeti düşünüp, ihlâsla namaz kılmalı ve Kurban kesmelidir.

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الأَبْتَرُ

3. "Doğrusu Seni kötüleyendir ebter!"

Doğrusu "*senin şâni'in*", sana şeneânı olan, buğz, kin tutan, hınç besleyen her kim olursa olsun هُوَ الأَبْتَرُ "*odur ancak ebter*." Güdük, ardı arkası kesilecek, nesli ve nesebi, iyi adı, sanı kalmayacak, bütün hayırlardan kesilecek odur, sen değilsin ey Muhammed (s.a.s.)! Senin ardınca gelecek hayırlı neslin de, evladın gibi tâbîlerin ve Ensârın, sevgili ümmetin de çoğalacak. Dinin, Kitabın, güzel adın, feyiz ve lütfun bâkî kalacak. Âhirette de beyana sığmaz, kesilmez, tükenmez mükâfata ereceksin. Böyle Kevser'e, çok hayıra buğzedenin, onu sevmeyenin hayırsız kalacağında ise şüphe yoktur.

الأَبْتَرِ *Ebter*, esas mânâsı kesik demek ise de, örfte kuyruk kesilmesinde yaygın olmuştur. Kuyruk arkada olmak hasebiyle sonunda arkası olmayan, yani zürriyeti olmayan, kendinden sonra eseri kalmayan kimselere veya sonu gelmeyen kimselere, sonunda hayır olmayan işe de istiâre sûretiyle ebter denilmiştir.

كُلُّ أَمْرٍ ذِى بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ فِيهِ بِبِسْمِ اللهِ فَهُوَ الْأَبْتَرُ "*Önemli olan her hangi bir işe Allah'ın ismiyle başlanmazsa o iş ebterdir*."[99] hadisinde ebter, sonu gelmez, sonunda hayır olmaz, eksik, güdük kalır demektir.

Sana oğlunun vefatından dolayı ebter diyerek, buğz edip sö-

---

[99] Beyhakî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, III, 209.

venin kendisi her mânâsıyla ebterdir. Çünkü sana öyle buğzedenlerin hepsi hakikatte mutlaka ebterdir. Gerçekte Resûlullah'a buğzetmiş olanlar hep ebter olmuşlardır. Ya maddî bakımdan nesil ve nesebi veya manevî bakımdan hayır ve zikri kesilmiş nihayet düşük ve zelil olarak kötü isim olup gitmişlerdir. Zürriyeti, eseri bulunanların da evlatlarından, eserlerinden hayır ve faydaları kalmamıştır.

Peygamberimize ebter (güdük) diyenler, onun erkek evladının vefatını bahane etmişlerdi. Halbuki, kız evladı ve onların evladı ve evladının evladı da zincirleme olarak evlattan, torunlardan, zürriyetten olduğundan dolayı peygamberimizin nesli kesilmemiştir. Bununla beraber Resûlullah'ın müteaddit erkek evladı da olmuşken, bunların uzun yaşamayıp da O'nun neslinin yalnız kız evladından çoğalmış olmasının da elbet bir mânâsı ve hikmeti olması gerekir. Bu da peygamberlerin sonuncusu olması ile izah edilmiştir. O'nun ruhanî kuvveti gibi cismanî kuvvetinin de feyiz ve kemali açıklanmak üzere kendisine hem oğul, hem kız nesiller de verilmiş, fakat peygamberlik şerefi kendisi ile bitirildiği ve bundan dolayı O'nun dini, kitabı kıyamete kadar bâkî olup kendisinden sonra peygamber gönderilmeyeceği cihetiyle oğullarının kendisinden sonra yaşamaları halinde peygamberliğe mazhar edilmeleri bu hikmete uygun olmayacağı gibi, nübüvvetsiz olarak kalmaları da tam mânâsıyla hayırlı evlat olmalarına engel ve şanlarına eksiklik olacağından, onların mâsum olarak vefatları hem kendi haklarında, hem de Allah Resûlü hakkında daha hayırlı daha kudsî olmuştur.

Oğulları, kendisinden sonra yaşadıkları takdirde peygamberliğe mazhar edilmeyince hiç olmazsa dinî lider olması yakışırdı. Bu ise dinî liderliğin, bu işe ehliyetten çok, babadan oğula geçme âdetini başlatacağından, böyle bir âdetin, Muhammedî nübüvvetin genelliğine aykırı bulunurdu. Kadınlarda ise pey-

gamberlik ve imamlık sözkonusu olmadığı için, Peygamberimizin kızları hakkında bu mahzurlar meydana gelmez. Bundan dolayı Resûlullah'ın neslini kız evladından devam ettirip de, erkek evladının fazla yaşamamasının açık olan makul hikmet ve mânâsı bu iki sebepte özetlenebilir: Kendisinden sonra peygamberlik olmaması ve dinî liderliğin de babadan oğula geçme âdetinin başlatılmaması. Yoksa Câhiliye Araplarının zannettiği gibi oğulların vefatıyla zürriyetin büsbütün kesileceği ve kız evladının evladı, evlat ve zürriyetinden sayılmayacağı için değildir. Ve belli ki, bu son âyet gaybla ilgili haberleri de içermektedir.

Kâfirler, Efendimizin maddî, özellikle manevî neslinin kesileceğini, adının şanının unutulacağını bekleyerek böyle söylemişlerdi. Ama her nesilden yüz milyonlarca O'na tâbi olan, bütün dünyadaki milyonlarca mescidi dolduran Müslüman cemaat, bu sûrenin ifade ettiği ilahi bereketin pek çarpıcı bir örneğidir.

Fâtiha sûresinin tefsîrinde de söylediğimiz gibi Kur'ân-ı Kerîm'in ana gayeleri dörttür:

1. Tevhid, yani Allah'ın birliği.
2. Nübüvvet, yani peygamberlik.
3. Âhiret
4. İbadet ve adaleti de kapsayarak istikamet.

Kur'ân'ın en kısa sûresi olan Kevser sûresinde bile Kur'ân'ın bu ana gayelerini görmek mümkündür:

1. "Biz sana verdik" diyerek, Allah'ın varlığına ve birliğine işaret vardır.

2. "Sana verdik" demekle peygamberimizin peygamberliğine işaret vardır.

3. "Kevser verdik" denilmekle de, âhirete işâret vardır. Çünkü Kevser'in manalarından birisi de; -biraz önce de söylediğimiz

gibi- Cennet'te Peygamberimize verilen bir havuz olup O'nun ümmeti oradan su içecektir.

4. "Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" emrinde de, ibâdet ve adalete işaret vardır. Namaz ibadetine devamla istikameti koruma ve kurban etinden fakirlere de verme emriyle bir bakıma adaleti temin vardır.

109- KÂFİRÛN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
قُلْ يَآ أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾
وَلَآ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَآ أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَآ أَنْتُمْ
عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. De ki: "Ey kâfirler!"
2. Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem.
3. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz.
4. Ben sizin ibadet ettiklerinize asla ibadet edecek değilim.
5. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz.
6. O halde sizin dininiz size, benim dinim bana.

Mekke'de inmiştir, altı âyettir. Bu sûre, adını ilk âyetinden almaktadır. Müslümanların, kâfirler karşısında kesin kararlı olarak tevhîde sarılmalarını, bununla beraber kâfirleri İslâm Dini'ni kabul etmeye zorlamayıp kendi tercihlerine bırakmalarını bildirir. Böylece İslâm'daki din özgürlüğü prensibini vurgulamaktadır.

Bu sûreye "*İbadet Sûresi*" ve "*İhlâs Sûresi*" de denir. Ondan dolayı "*Kul huvellahu ehad*" sûresi ile ikisine "*İhlâseyn*" (İki İhlâs) denir. Nitekim Resûlullah Efendimizin sabah ve akşam namazlarının sünnetlerinde "*Kul yâ eyyühe'l-Kâfirûn*" ve "*Kul huvellahu ehad*" sûrelerini okuduğu ve İbn Ömer'den ve Hz. Âişe'den rivâyet edilen hadislerde "*İhlâseyn*" denildiği de görülür.[100]

Bir hadîs-i şeriflerinde Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "*Size, Yüce Allah'a şirk koşmaktan sizi koruyacak bir kelime söyleyeyim mi?*" demiş ve: "*Uyumadan önce "Kul yâ eyyühe'l-Kâfirûn" sûresini okuyun.*"[101] buyurmuşlardır. Başka bir hadiste de: "*Bu sûre Kur'ân'ın dörtte birine denktir.*"[102] buyurulmuştur. Bu son hadisin izahında bir hayli söz söylenmiş ise de en basiti şöyle anlamaktır: Kur'ân'ın ele aldığı ana konular bir bakışa göre şu şekilde özetlenebilir: İbadetler, muâmeleler, âhiret hükümleri ve kıssalar. Bu sûre ise ibadetin ruhu olan tevhît ve ihlâs ilanını emrettiği için dörtte birine denk demek olur.

Nüzûl Sebebi

Kureyş'in ileri gelenlerinden bazıları, Allah Resûlüne; sen gel bizim dinimize tâbi ol, biz de senin dinine tâbi olalım, bir sene sen bizim tanrılarımıza ibadet edersin, bir sene de biz senin Rabbine ibadet ederiz, dediler. Resûlullah (s.a.s.): "*Allah korusun, Allah'a başkasını ortak koşmaktan.*" dedi. Onlar, o halde bizim tanrılarımızın bazısına el sürüver de seni tasdik edelim ve tanrına ibadet edelim, dediler. Bu hâdise üzerine Kâfirûn sûresi nâzil oldu. Resûlullah Efendimiz sabahleyin Kâbe'ye gitti. Orada Kureyş'ten itibarlı bir heyet vardı. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)

---

100 İbn Mâce, *İkâmet* 102.
101 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, VIII, 657.
102 Kurtubî, XX, 224; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut 1985, XXX, 249.

onların başları üzerine dikildi de bu sûreyi okudu, onlar da ümitlerini kestiler.[103]

Başlangıçta bu sûrenin muhatabı Kureyşli kâfirlerdir ve sûre onların teklifleri üzerine nâzil olmuştur. Ama sûrenin geçerliliği o günler ve kişilerle sınırlı değildir. Kur'ân'da geçen bu talimat Müslümanlar için kıyâmete kadar geçerlidir.

Tefsîr

قُلْ يَآ أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

1. "De ki: "Ey kâfirler!"

Bu sûreye قُلْ 'de, söyle' emriyle başlanması hakkında büyük müfessir er-Râzî kırk kadar nükte saymıştır, bunların açıklaması uzun sürer. Onun için sadece birkaçını zikredelim:

Birincisi: Allah Resûlü'nün kendi tarafından değil, Yüce Allah tarafından görevlendirildiğine delildir. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) onlara "Ey kâfirler!" sözüyle hitap ederek, kâfir olduklarını söylemesi ki, Efendimiz (s.a.s.) onların, kendilerine kâfir denilmesine kızdıklarını biliyordu. O'nun Allah tarafından korunduğuna ve dolayısıyla kâfirlere ve onların putlarına aldırış etmediğine delildir.

"Ey kâfirler!" diye seslenme, bütün kâfir olanlara değil, ebedî olarak imana gelmeyeceklerini Yüce Allah'ın bildiği bir takım kimselere mahsustur. "Kâfirler" kelimesi de, kâfirlere hakaret olsun diye değil, bir gerçeği ifade etmek için kullanılmıştır. Arapça'da kâfir kelimesi inkâr eden ve inanmayanlar için kullanılır. Bunun karşı kelimesi de "Mü'min"dir. Yani kabul eden ve teslim olandır. Allah'ın onlara "Ey kâfirler!" demeyi Resûlullah'a emretmesi, aslında "Ey Risâletimi inkâr edenler ve getirdiğim

---

[103] Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 654.

talimattan yüz çevirenler" anlamındadır. Aynı şekilde "mü'min" kelimesi kullanıldığında da bundan murat, "Muhammed'e (s.a.s.) iman edenler"dir.

Âyette, "Ey kâfirler!" denilmiş, "Ey müşrikler!" denilmemiştir. Bu sebeple âyetin muhatabı yalnız müşrikler değil, Resûlullah'ı Allah'ın elçisi olarak kabul etmeyen ve getirdiği talimatın Allah'tan olduğunu reddeden herkestir. Bunlar; Yahudiler, Hıristiyanlar, Mecusiler veya Müşrikler olabilir. Bu hitabın muhatabı sadece Kureyş veya Arabistan'daki kâfir ve müşrik Araplar değil, dünyadaki bütün kâfirler ve müşriklerdir.

İnkârcılara "Ey kâfirler!"diye hitap etmek, bir kimseye "Ey düşmanlar, ey muhalifler!" şeklinde hitap etmek gibidir. Onun için, bu şekilde hitap edildiğinde, muhatapların zâtının değil sıfatlarının hedef alındığı bilinmelidir. Dolayısıyla o kişi, "kâfir" sıfatını taşıdığı sürece âyetin muhatabıdır. Muhalif ve düşmanlığı bırakarak dost veya himaye eden olduğunda bu hitabın muhatabı olmaktan kurtulur. Yani burada "Ey kâfirler!" diyerek hitap edilmesi onların küfrü sebebiyledir, zatları sebebiyle değildir. Onlardan ölene kadar küfür üzerinde devam edenler bu âyetin muhatabıdır. Ama iman edenler ise, artık bu âyetin muhatabı değildirler.

لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ

2. "Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem."

Yani o tanrı yerine koyup durduğunuz ve benim de tapmamı istediğiniz o şeylere ben ibadet ve kulluk etmem. Yahut, o sizin benden istediğiniz şirk ibadetinizi geçmişte dahi yapmadım ve hiç bir zaman da yapacak değilim.

وَلَآ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ

3. "Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz."

Siz de benim ibadet ettiğim hak İlâhıma tevhit ve ihlâs ile

ibadet etmediniz, etmiyorsunuz ve etmezsiniz. O tek olan İlâhtır. Ben hak İlâha ibâdet ediyorum. O, Âlemlerin Rabbi Allah'tır. Siz ise taş ve putlara tapıyorsunuz. Rahmân'a ibadet nerede, hevâ ve hevese ve putlara ibadet nerede!

وَلَآ أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدتُّمْ

4. "Ben sizin ibadet ettiklerinize asla ibadet edecek değilim."

Bu âyet, daha önce anlatılan taşlara tapmaktan uzak olmayı te'kit eder ve kâfirlerin heveslerini kursaklarında bırakır. Sanki şöyle der: Ne şimdi ne de gelecekte bu putlara tapmam. Ben, yaşadığım müddetçe taptığınız şeylere asla tapmam. Putlarınıza ne şimdi taparım, ne de gelecekte taparım.

وَلَآ أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَآ أَعْبُدُ

5. "Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz."

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

6. "O halde sizin dininiz size, benim dinim bana."[104]

"Sizin dininiz size." yani bütün sorumluluğu, hesabı cezası, vebali ile sırf size aittir. "...benim dinim banadır." Hak İslâm dini de benimdir. Onun ecir ve sevabı da bana aittir. Sizin müşrikliğiniz size, benim Allah'ı birlemem de bana. Bu, Hz. Muhammed'in (s.a.s.), kâfirlerin yaptığı ibadetten son derece uzak olduğunu gösterir ve son derece kudretli ve bir olan Allah'a ibadet ettiğini te'kit eder.

Tefsir âlimleri der ki: İlk iki cümlede, insanların ilâh bakımından birbirinden tamamen farklı olduğu ifade edilmiştir. Müşriklerin ilâhı putlar, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ilâhı ise Allah'tır. Son iki cümlede ise, ibadet hususunda tamamen farklı oldukları

---

[104] دِينِ'nin aslı دِينِى dir. Esre ile yetinilerek mütekellim "yâ"sı hazfedilmiştir.

ifade edilmiştir. Sanki Allah Resûlü (s.a.s.): "*Ne ilâhımız, ne de ibadetimiz birdir.*" demiştir. Yani benim dinim ayrı, sizin dininiz ayrıdır. Ben sizin mabutlarınıza tapanlardan değilim, siz de benim taptığım ilâha tapmıyorsunuz. Ben sizin mabutlarınıza ibadet edemem. Siz de benim mabuduma ibadet için hazır değilsiniz. Onun için benim yolum ve sizin yolunuz hiç bir zaman birleşmez. Bu ifade, kâfirlere hoş görünmek için değil, gittikleri yolda devam ettikleri sürece onlardan kesinlikle ilişki kesmeyi ilan etmek içindir. Aynı zamanda kâfirlerin din konusunda Allah'ın Resûlü ve O'na iman edenlerle hiçbir zaman uzlaşmayacağını belirtmeyi ve bu konuda ümitlerini kesmelerini de kapsamaktadır.

İşte müşriklerin bu tür önerilerine cevap olarak inen bu sûre, herkesin vicdanî kanâatinde serbest olduğunu, istediği biçimde hareket edebileceğini ve yaptığından sorulacağını bildirmektedir. Gerçekten Kur'ân, vicdan özgürlüğü getirmiştir. Hiç kimsenin zorla dine sokulmasını emretmemiştir. Allah Resûlü'nün insanlar üzerinde bir zorlayıcı değil, duyurucu, öğüt verici olduğunu söylemiştir: "*Sana düşen, yalnız duyurmaktır.*" (Al-i İmran, 3/20; Nahl, 16/82; Şûrâ, 42/48) gibi pek çok âyet, Peygamber'in görevinin, insanları zorlayarak yola getirmek değil, gerçekleri duyurmak olduğunu; "*Sen onların üzerinde zorlayıcı değilsin.*" (Kâf, 50/45) meâlindeki âyet de Peygamberimizin zorlayıcı olmadığını bildirmektedir. "*Dinde zorlama yoktur.*" (Bakara, 2/256), "*De ki: Ey insanlar, işte size Rabbinizden gerçek geldi. Artık yola gelen, kendisi için gelir; sapan da kendi zararına sapar. Ben sizin üzerinize vekil değilim.*" (Yûnus, 10/108) gibi âyetler de vicdan özgürlüğünün en açık ifâdeleridir.

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî, bu âyetten (Kâfirûn, 109/6), kâfirlerin kendi aralarındaki dinleri ne kadar farklı olursa olsun onların topluca bir millet oldukları sonucuna varmışlar ve Yahudinin Hıristiyana, Hıristiyanın da Yahudiye veya bir kâfirin, başka dinden bir kâfire mirasçı olabileceklerini söylemişlerdir.

110- NASR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ
اللّٰهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Allah'ın yardım ve zaferi geldiği zaman,

2. Ve insanların kâfile kâfile Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman,

3. Rabb'ini hamd ile tesbih et ve O'ndan af dile. Çünkü O tevvâbdır, tevbeleri çok kabul eder.

Nasr sûresi, Medine döneminde inmiştir, âyet sayısı üçtür. Nasr Sûresi'ne, "*İzâ câe Sûresi*" de denilir.

Hz. Âişe'den şöyle rivâyet edilmiştir: إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ sûresi nâzil olduktan sonra Peygamber Efendimiz (s.a.s.) her kıldığı namazda سُبْحانَكَ رَبَّنَا و بِحَمْدِكَ اَللَّهُمَّ اغْفِرْلِى "*Ey Rabbimiz! Seni*

hamdinle tesbih ederim. Allah'ım beni bağışla!" derdi, rükûunda, secdelerinde bunları çok söyler olmuştu.[105]

İbn Abbas (r.a.) çocuk sayılacak yaşta olmasına rağmen Hz. Ömer (r.a.) onu istişâre meclisine çağırır, Bedir savaşına katılmış ashabın büyükleri bunu tuhaf bulurlardı. Bir gün mecliste Hz. Ömer (r.a.): "Nasr sûresi hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Çeşitli cevaplar verildi. Sonra İbn Abbas'a sordu. "Resûlullah'ın vazifesinin tamamlanıp ecelinin yaklaştığı bildiriliyor." dedi. Hz. Ömer cevabı takdir edip: "Hâlâ bu gencin toplantımıza katılmasına itiraz eden var mı?"[106] dedi.

Bu sûre nâzil olduğu zaman Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) نُعِيتُ إِلَيَّ نَفْسِى "*Bana vefatım haber verildi.*" buyurduğu rivâyet olunmuştur.[107] Bu sebeple bu sûreye اَلتَّوْدِيعُ "vedâlaşma" sûresi de denir.

Başka bir rivâyette: "Bu sûre nâzil olduğunda Peygamberimiz (s.a.s.) Hz. Fâtıma'yı (r.ah.) çağırıp نُعِيتُ إِلَيَّ نَفْسِى "*Bana vefatım haber verildi.*" buyurmuş, o da ağlamış, sonra da gülmüş. Sorulduğunda Hz. Fâtıma demiştir ki: "*Vefatını haber verdi, ağladım; sonra da bana ehlimden ilk gelecek olan sensin dedi, güldüm.*" Bu sûrenin Veda Haccında, yani Mekke'de nâzil olduğuna dair bir rivâyet vardır.

Bazı müfessirlere göre bu sûre, âyet itibarıyla değil, fakat sûre itibarıyla Kur'ân'ın en son nâzil olan sûresidir.

Tefsîr

إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ

1. "Allah'ın yardım ve zaferi geldiği zaman",

---

105 Buhârî, *Tefsîru Sûre* 110, 1, 2; Müslim, *Salât* 218-220.
106 Buhârî, *Tefsîru Sûre* 110, 3.
107 Buhârî, *Tefsîru Sûre* 110, 3; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 326.

نَصْرُ اللّٰهِ *Nasrullah*, "*Allah'ın yardımı*" demektir. Allah'ın, Peygamberini ve mü'minleri düşmanlarına karşı galip ve muzaffer kılacağına dair vaat edilen yardımı ve fethi. Bu yardım ve fetih, müfessirlerin bazılarına göre, Resûlullah'ın Araplara ve Kureyş'e zaferi ve Mekke'nin fethidir.

Bazı müfessirlere göre ise; Fetih'ten maksat yalnız memleket fethinden ibaret olmayıp, daha çok kalplerin iman ve İslâm'a fethi demek olur.

Bu sûrede işaret edilen fetihten maksat Mekke fethidir denilmesinin sebebi; Mekke'nin fethinden sonra, İslâm dininin derhal yayılıvermiş olması ve yirmi seneden beri Kureyş kâfirlerinin karşı koymalarından dolayı hakkın kabulüne kapalı duran kalplerin Mekke ve Tâif fethinden sonra akın akın İslâm'a açılıvermiş bulunmasındandır.

Buhârî, Amr b. Seleme'den şöyle nakletmiştir: Amr b. Seleme demiş ki: Fetih olunca her kavim, Müslüman olarak Resûlullah'a koştu, bütün kabileler Müslüman olmak için Mekke'nin fethini gözetiyorlar ve: "O'nu kavmi ile bırakalım, eğer onlara üstün gelirse O peygamberdir." diyorlardı.

Sûrede bahsedilen "Fetih", çoğunluğun dediği gibi Mekke'nin fethi olduğundan, aynı zamanda kalplerin Allah'ın dinine, İslâm kapısının bütün insanlığa açılışıyla fetihlerin fethi olmuştur. Derhal bütün Arabistan'a ve oradan bütün cihana yayılan İslâm'ın maddî ve manevî fetihleri Kâbe kapısının açılmasıyla başlamıştır.

Kuşkusuz Mekke'nin fethi bir bakıma kesin zafer sayılabilir. Çünkü bu olaydan sonra Mekkeli müşriklerin cesareti kırılmıştır. Buna rağmen müşriklerde hâlâ yeterli güç ve kuvvet vardı. Nitekim bundan sonra vuku bulan Tâif ve Huneyn gazvelerinden sonra Arabistan üzerinde kesin galibiyet sağlanabildi ve bu da iki yıl aldı.

Yani insanların birer ikişer İslâm'a girdikleri dönem geçmiş, kabilelerin, hiç karşı koymadan topluca İslâm'a girdikleri zaman gelmiştir. Bu durum Hicrî dokuzuncu yılın ilk zamanlarında başlamıştır. Onun için o seneye "heyetler senesi" denmiştir. Arabistan'ın her köşesinden Araplar, peş peşe heyetler halinde Resûlullah'ın huzuruna gelerek O'na biat ettiler ve İslâm'a girdiler. Resûlullah'ın Veda Haccı'na gittiği Hicrî onuncu yıla kadar bütün Arabistan tek bayrak altında birleşmiş ve ülkede hiç bir müşrik kalmamıştı.

Bazı muâsır müfessirlere göre ise; sûredeki Fetih'ten murat yalnızca memleket fethi olmayıp daha ziyade kalplerin iman ve İslâm'a fethi demektir. Belki en büyüğü de odur. Hatta ülkelerin fethi bile kalplerin fethinden geçer. Kalpler fethedilmeden ülkeler fethedilmiş olmaz. Olsa bile, işgal ve istila edilmiş olur.

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفْوَاجًا

2. "Ve insanların kâfile kâfile Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman",

İnsanları Allah'ın dinine giriyor gördüğün zaman. دَخَلُوا "Girdiler" buyurulmayıp يَدْخُلُونَ "giriyorlar" buyurulması da hepsinin girmeleri tamam olmayıp, girmeye başladıklarına ve peyderpey gireceklerine işaret eder. "Nâs" (insanlar) kelimesi, Araplar'dan başkasını da içine alır ve gelecek yıllar ve asırlardaki insanların da İslâm Dîni'ne gireceklerine işaret eder. Yani giriyorlar ve kıyâmete kadar girmeye devam edecekler. Öyle giriyorlar ki,

أَفْوَاجًا fevc fevc, kâfileler, gruplar halinde, alaylarıyla, toplum toplum. Mekke'nin fethiyle onu takiben Huneyn Muharebesi ve Tâif Muhasarası'ndan başka bir harp olmaksızın, ondan sonra Resûlullah'ın vefatına kadar iki sene içerisinde bütün Arabistan'ın her tarafından akın akın, fevc fevc heyetler gelerek İslâm'a girmişler, İslâm'ı kabul etmemiş bulunanlar da İslâm

zimmet ve vatandaşlığını kabul etmişler ve İslâm milleti içine girmişlerdi. Vaat edilen o yardım ve fetih geldiği ve sen insanların böyle fevc fevc Allah'ın dinine girmeye başladıklarını gördüğün zaman,

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا

3. "Rabb'ini hamd ile tesbih et ve O'ndan af dile. Çünkü O, tevvâbdır, tevbeleri çok kabul eder."

Bu sûrede Yüce Allah, Resûlüne, Arabistan'da İslâm'ın zaferi kemâle erdikten sonra ve insanlar grup grup dine girdiklerinde bunun anlamının, bu dünyadaki misyonunun sona ermesi olduğunu bildirmiştir. Ondan sonra Resûlullah'a, hamd ve Allah'ı tesbih ile meşgul olması emredilmiştir. Çünkü O, Allah'ın lütfu ile büyük bir işi başarıyla tamamlamıştır.

Bu âyetlerde Allah Resûlü'ne, Allah'ın yardımı ve fetih geldiği ve insanların topluca Allah'ın dinine girdiklerini gördüğü zaman Rabbini hamd ile tesbîh edip O'ndan mağfiret dilemesi emrediliyor. Burada hitâp Peygamber'edir ama, O'nun davranışı bütün mü'minlere örnek olduğu için her mü'minin, Allah'ın nimet ve yardımını görünce O'na hamd ve şükretmesi, bu sûrenin hükmü gereğidir.

Burada önemli bir nokta da, bir Nebî ile dünyevî önder arasındaki farkın ne kadar büyük olduğudur. Bir dünyevî öndere, dünyada büyük bir inkılâp yapmak nasip olsa, o kişi törenler düzenleyerek önderliğinden gurur duyar. Ama burada Allah'ın peygamberi, 23 sene gibi kısa bir sürede bir kavmin akîde, düşünce, ahlâk, kültür, medeniyet, muâşeret, siyaset, iktisat ve savaş anlayışını değiştirerek; cahiliyeye boğulmuş bu kavmi bütün dünyaya hâkim olacak duruma getirmesine ve dünyanın bütün kavimlerine önder olmaya lâyık hâle kavuşturmasına rağmen, böyle büyük bir başarının sonunda törenler düzenleyip gurur-

lanmak yerine, Allah'a hamd edip mağfiret dilemesi ve O'nu tesbih etmesi emredilmiştir.

Tesbih, Yüce Allah'ı bütün eksik ve kusurlardan tenzihtir. Allah Resûlüne (s.a.s.) tesbihten sorulduğunda şöyle buyurmuştur: تَنْزِيهُ اللّٰهِ مِنْ كُلِّ سُوءٍ *"Yüce Allah'ı her ârızadan, şâibeden tenzihtir."*[108] Şu halde tesbih, Yüce Allah'ın zatında, sıfatında, fiillerinde, isimlerinde, hiçbir eksik ve kusurun olmadığını, tam tersine O'nun en mükemmel sıfatlara sahip olduğunu ifade eder.

Bu âyette tesbih'in bir diğer anlamı ise şöyledir: "Allah, dininin yücelmesi için sizin çabanıza muhtaç olmaktan münezzehtir. Bunu itiraf edin. Çabanızın başarıya ulaşmasının, ancak Allah'ın te'yid ve yardımı ile olabileceğine de kesinlikle inanmalısınız. Allah bir işi istediği kuluna yaptırabilir. Bir kula bunun gibi bir hizmeti yaptırması, aslında ona Allah'ın bir ihsanıdır. Allah'ın sizin üzerinizdeki ihsanı da O'nun dinine hizmet etme şerefini size vermesidir."

"Hamd"in mânâsı: "Bu büyük başarının, senin bilgi ve becerin sonucu gerçekleştiği aklına bile gelmemelidir. Bu tamamen Allah'ın lütfu ile olmuştur. Bunun için Allah'a şükret, kalp ve lisan ile bunu itiraf et. Çünkü böyle büyük bir işi gerçekleştiren ve bu başarının yaratıcısı ancak Allah'tır, hamde ancak O müstehaktır" şeklindedir.

Ve وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا "O'na istiğfar et. Çünkü O, muhakkak tevbeleri çok kabul edicidir." Tevbe ile kendine dönenleri kabul ile affedegelmiştir.

Tevbe; günaha pişmanlık ve bir daha yapmamak üzere ciddî karar ile dönüştür. İstiğfar ise; Allah'tan mağfiret/bağışlanma dilemektir. Kimse başkasının adına tevbe edemez; fakat başkalarının günahları için de istiğfarda bulunabilir, yani Allah'ın onları

---

[108] İbn Mâce, *İkâmet* 179; *Müsned*, V, 384; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 326.

affetmesini isteyebilir. Kur'ân'da رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ "*Rabbimiz, hesabın görüleceği gün, beni, anamı-babamı ve mü'minleri bağışla.*" (İbrahim, 14/41) âyetinde olduğu gibi bunun pek güzel misalleri vardır. Onun için burada da وَاسْتَغْفِرْهُ "O'ndan mağfiret dile." emri, Peygamberimizin sadece kendisi için olması lazım gelmeyip ümmeti için de olur. Ve hatta daha çok ümmeti için denilmiştir. Çünkü Yüce Allah, Peygamberimizi günahtan korumuştur. Öyleyse O'nun istiğfar etmesi; insanlara istiğfar etmenin ne kadar gerekli olduğunu bizzat kendisi yaparak ders vermesi, ümmetinin günahları için Allah'tan af dilemesi ve devamlı manevî terakkî halinde olması itibariyle, son durumuna göre bir önceki makamını eksik bulması ve nâdiren, daha güzel olanı terk edip, güzel olanı yapmasından dolayı olmuştur.

Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir ki, Resûlullah (s.a.s.) ömrünün son zamanlarında سُبْحانَ اللهِ وَ بِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللهَ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ sözünü çok söyler olmuştu ve sebebi sorulduğunda: "*Rabbim bana ümmetimde bir alâmet göreceğimi haber verdi ve onu gördüğüm zaman hamd ile tesbih ve istiğfar etmemi emir buyurdu.*"[109] demiştir.

Farz namazı kılan kimsenin namazdan hemen sonra üç defa istiğfar etmesi, teheccüt kılanın seher vakitleri dilediği kadar istiğfar etmesi ve hacının hacdan sonra istiğfar etmesi tavsiye edilmiştir. Aynı şekilde abdestin sonunda ve her toplantının bitiminde istiğfarda bulunmak gerektiği rivâyetlerde bildirilmiştir. Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) herhangi bir toplantıdan kalkarken de سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وبِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ dermiş.[110]

Rivâyet olunmuştur ki bu sûre nâzil olduğunda Allah Resûlü

---

[109] Müslim, *Salât* 221; Nesâî, *Sârık* 3; İbn Mâce, *Hudûd* 29; Dârimî, *Rikak* 15; *Müsned*, II, 282, 341, 450; VI, 35, 77, 184.

[110] Müslim, *Salât* 218-220, *Müsafirîn* 201; Ebû Dâvud, *Salât* 119, Edeb 27; Tirmizî, *Daavât* 32; Nesâî, *İftitah* 17, *Sehv* 87; Dârimî, *Salât* 33, *İsti'zan* 29; *Müsned*, I, 95,102; II, 450; IV, 420, 425.

(s.a.s.) bir hutbe okuyup şöyle buyurmuştur: "*Allah, bir kulu, dünya ile kendine kavuşması arasında muhayyer (seçmeli) kıldı, O, Allah'a kavuşmayı seçti.*"[111] Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.), bu sözünde bahsettiği kul, kendisidir. Bu sözün mânâsını ve Peygamberimizin ölümü tercih ettiğini anlayan Hz. Ebû Bekir (r.a.): "Canlarımız ve mallarımız, atalarımız ve evlatlarımızla sana feda olalım." demiştir.

Yine rivâyet olunmuştur ki: Resûlullah Efendimiz (s.a.s.) bu sûreyi ashabına okuduğu zaman sevinmişler, fakat amcası Hz. Abbas (r.a.) ağlamış. Resûlullah (s.a.s.): "*Neye ağlıyorsun amca?*" buyurmuş. O da: "*Sana vefatın haber veriliyor.*" demiş. Peygamberimiz de: "*Evet dediğin gibi.*" diye cevap vermiş.[112]

---

111 Buhârî, *Menâkibü'l-Ensar* 45, *Salât* 80, *Fezâilü's-Sahabe* 3, *Menâkibü'l-Ensar* 45; Müslim, *Fezâilü's-Sahabe* 2.

112 Buhârî, *Tefsîru Sûre* 110, 3; Dârimî, *Mukaddime* 14; *Müsned*, I, 217, 344, 356, 449.

111- TEBBET (MESED) SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾
سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾
فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ﴿٥﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. Kurusun Ebû Leheb'in elleri. Zaten de kurudu!

2. Ona ne malı, ne de yaptığı işler fayda verdi.

3. O alev alev yükselen ateşe girecek.

4-5. Eşi de boynunda bükülmüş urgan olarak o ateşe odun taşıyacak.

Bu sûreye "*Mesed*" ve "*Leheb*" sûresi de denilir. Mekkî dönemin başlangıcında nâzil olan sûrelerdendir. Hak dine düşmanlık etmesi sebebiyle kin ve hasedinden yanan, böylece varacağı

ebedî Cehennem'e girmeden, dünyada aleve giren ve "ateşlik" manasına gelen Ebû Leheb ile eşinin şahsında din düşmanlarının âkıbetini bildirir. Ayrıca, Ebû Leheb'in âkıbetini ve kâfir olarak öleceğini senelerce önce haber vermektedir.

Nüzûl Sebebi

İbn Abbas şöyle demiştir: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ "*En yakın akrabanı uyar.*" (Şuarâ, 26/214) âyeti nâzil olunca Allah Resûlü (s.a.s.) Safa Tepe'sine çıkıp يَا صَبَاحَاهْ "*Ey insanlar sabah oldu uyanın.*" diye nidâ etti.

– Bu kim? dediler ve başına toplandılar. Resûlullah Efendimiz onlara:

– *Ne dersiniz? Ben size şu dağın arkasından bazı atlılar çıkacak diye haber versem beni tasdik eder misiniz?* dedi.

– Biz senden şimdiye kadar doğrudan başka bir şey duymadık, dediler. Allah Resûlü (s.a.s.):

– *Öyle ise ben sizi önünüzde bulunan bir azap ile uyarıyorum*, dedi. Ebû Leheb de:

– تَبًّا لَكَ Yuh olsun sana, bizi bunun için mi topladın? dedi ve kalktı. Bunun üzerine "Tebbet Sûresi" indirildi.[113]

Bazı rivâyetlerde de Ebû Leheb'in, bu sözü söylemekle birlikte iki eliyle yerden bir taş alıp Peygamber Efendimize (s.a.s.) atmak istediği de nakledilmektedir.

İbn Abbas'tan yapılan bir nakilde şöyle denilmiştir: "Ebû Leheb vadiden çıkıp Kureyş topluluğunun yanına geldiği zaman, "Muhammed bize mahiyetini bilmediğimiz bir takım şeyler vaat ediyor, onların ölümden sonra vuku bulacağını zannediyor, benim elime ne koydu?" deyip iki eline üflemiş ve تَبًّا لَكُمَا yuh olsun size, ben sizde Muhammed'in söylediklerinden hiç bir şey gör-

---

[113] Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 665.

müyorum, demişti. İşte bunun üzerine "Tebbet Sûresi"nin nâzil olduğu rivâyet edilmiştir.[114]

Bu sûre nâzil olup Resûlullah'ın amcasının isim anılarak lanetlenmesinden sonra herkeste, Resûlullah'la din hakkında uzlaşmaya girebileceği ümidi kesildi. Çünkü Resûlullah kendi amcası için bile bunları söyledikten sonra, bir başkası ile uzlaşmasına hiç imkân yoktu. İman eden bir yabancı Resûlullah'a akrabasından da yakın oluyor, küfür üzerinde devam eden kişi, kendi akrabası bile olsa bir yabancı olarak kalıyordu. Şunun veya bunun oğlu olmasının hiçbir önemi yoktu.

Tefsîr

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

1. "Kurusun Ebû Leheb'in elleri. Zaten de kurudu!"

تَبَّتْ "*Tebbet*" mâzî fiili/geçmiş zaman kipi, duâ olarak kullanılınca; *helâk olsun, ziyana uğrasın* demektir. Bu fiil beddua olarak hüsran ve helâkı hak ettiğini anlatmak sûretiyle kınamak ve çirkin görmek mânâsınadır. تَبّاً لَكَ "*Tebben leke*" ve benzeri tabirler, "*Yuh olsun sana.*" gibi kınama ve beddua makamında da kullanılmaktadır. Bu yüzden "*Elleri kurusun.*" şeklindeki tercüme pek yaygındır.

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) amcası olmak gibi yüksek bir yakın akrabalık, soy ve şerefe sahip olduğu halde, iman etmeyip de O'na düşmanlık ve küfürde ısrar ettiğinden dolayı Ebû Leheb böyle helâk oldu. O soy ve şeref Ebû Leheb'i kurtarmazsa, Allah Resûlü'ne (s.a.s.) buğzedip/kızıp da tevbe etmeyen diğer insanların hallerinin ne kadar kötü olacağı ibret nazarıyla düşünülmelidir.

---

114 Buhârî, *Cenâiz* 98; *Tefsîru Sûre* 111, 1-3; Müslim, *Fiten* 91.

Peygamberimiz'in amcasının asıl ismi, Abdu'l-Uzzâ olduğu halde, Ebû Leheb denmesinin sebebi, yüzünün kırmızıya yakın buğday renkli olmasındandı. "*Leheb*" kıvılcım/ateş mânâsındadır. "*Ebû Leheb*"; kıvılcım gibi parlak yüzlü ve ateşin babası, yani ateşlik anlamlarına gelir. Burada bu lâkap ile zikredilmesinin birkaç sebebi vardır:

Birincisi, o isminden çok lâkabı ile tanınıyordu.

İkincisi, onun ismi Abdu'l-Uzzâ (yani Uzzâ isimli putun kulu) idi. Bu ise, bir müşrik ismi idi. Kur'ân onu bu isimle zikretmek istememiştir.

Üçüncüsü, bu sûrede onun âkıbeti de açıklandığı için lâkap ile anılması daha uygun düşmektedir. Çünkü Araplar şerli/kötü olan kimseye "Ebû'ş-Şer" (kötülüğün babası), hayır sahibine de "Ebû'l-Hayr" (hayrın babası) demektedirler.

Yukarıda da söylediğimiz gibi birinci *tebbet* fiili bedduâdır: *Ebû Leheb'in elleri kurusun, kendisi helâk olsun, kahrolsun* demektir. İkinci وَتَبَّ "*ve tebbe*" fiili ise bir durumu haber vermektedir. Ebû Leheb'in gerçekten kuruduğunu, yok olup hüsrana uğradığını bildirmektedir. "*Ebû Leheb'in elleri kurusun*" cümlesindeki "El"den maksat da, o el'in sahibi Ebû Leheb'dir. Bu, Arapların âdetine göre söylenmiş bir ifadedir. Araplar, bir şeyin bir kısmını söyleyerek bütününü ve tamamını kastederler. Yani Ebû Leheb'in sadece elleri değil, kendisi de yok oldu, muradına eremeyip, perişan oldu ve mahvolup gitti, demektir.

مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

2. "Ona ne malı, ne de yaptığı işler fayda verdi."

Âyette geçen وَمَا كَسَبَ "kazancı"ndan maksat, bazılarına göre Ebû Leheb'in çocuğudur. Çünkü bir hadiste: "*Her insanın*

yiyeceğinin en temizi ve çocuğu kazancındandır."[115] buyurulmuştur. Bazılarına göre ise, onun kazandığı şey, bir iyilik yapıyorum zannıyla işlediği amelidir ki; "*Yaptıkları her işin önüne geçtik de, onu (etrafa) saçılmış toz zerreleri haline getirdik.*" (Furkân, 25/23) âyeti de bu mânâdadır. Yine Ebû Leheb'in: "*Eğer kardeşim oğlunun söylediği hak ise, malımı ve çocuklarımı fidye vererek ondan kurtulurum.*" dediği rivâyet edilmiştir.

Ebû Leheb hastalığa yakalandığında ne malı ve ne de evlâdı ona bir yarar sağlayamamıştır. Hatta oğulları onu ölüme terketmişlerdir. Öyleki, cenazesini bile şerefle defnetmeye fırsat bulamamışlardır. Böylece Kur'ân'ın Ebû Leheb ile ilgili olarak verdiği haberin bir kaç sene içinde nasıl gerçekleştiğini herkes görmüştür.

سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ

3. "O alev alev yükselen ateşe girecek."

Dünyada eşi, benzeri görülmemiş son derece şiddetli bir alev ve iltihabı olan bir ateş, yani sadece cisimleri yakan bir ateş değil, ruhları sarıp gönüllere nüfûz eden bir Cehennem ateşi.

وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ

4. "Eşi de (boynunda bükülmüş urgan olarak) o ateşe odun taşıyacak."

Yani Ebû Leheb'in yalnız kendisi değil, hanımı Ümmü Cemîl de o ateşe atılacaktır. O da odun hamalı olarak Cehennem'e girecek, Ebû Leheb'i götürecek veya onun ateşini artırmak için, dünyada küfrüne, arzusuna hizmet ettiğinden dolayı Cehen-

[115] Ebû Dâvud, *Büyu'* 77; Nesaî, *Büyu'* 1; İbn Mâce, *Ticarât* 64; *Müsned*, II, 214, VI, 41, 201.

nem'de de azabına iştirak ile hizmet edecek demektir. Çünkü bu kadın, Resûlullah'a düşmanlıkta kocasından geri kalmıyordu.

Buradaki "*hammâlete'l-hatab*" kelimesi, "*odun toplayan kadın*" anlamındadır. Denildiğine göre, Ebû Leheb'in karısı, Resûlullah'ın (s.a.s.) geçeceği yol üzerine geceleyin diken dalları bıraktırmak sûretiyle ona eziyet etmek isterdi. Onun için bu tabirle kınanmıştır.

Bazılarına göre ise; o kadın fesat çıkarmak için laf taşırdı. Onun için, Arap dilindeki kullanıma uygun olarak ona "*odun toplayan kadın*" denmiştir. Araplar fesat ateşini körükleyen bu tip kişiler için "odun toplayan kişi" derler.

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ

5. "Eşi de boynunda bükülmüş urgan olarak (o ateşe odun taşıyacak)."

Âyette yer alan جِيدِهَا "*cîd*" boyun mânâsına gelirse de, özellikle gerdanlık gibi zînet eşyaları ile süslü veya süslenmeye layık güzel boyunlar anlamındadır. Ümmü Cemil, boynuna mücevher gerdanlık takardı ve şöyle derdi: "*Lat ve Uzza'ya yemin ederim ki bu gerdanlığı satarak gelirini Muhammed'e karşı kullanacağım.*" Bu sebeple "cîd" kelimesi burada istihzâ (alay) olarak kullanılmıştır. Yani gerdanlık takıp gururlandığı gerdanı/boynu Cehennem'de iple bağlı olacaktır.

مَسَدٌ *Mesed*, *lif* demektir. Arap dilinde, lif veya hurma yaprağından bükülen her şeye mesed denir. Sağlam liflerden, kuvvetli tellerden bükülmüş, kıvrılarak örülmüş bir ip bulunacaktır.

Bunun neticesi şudur ki, mesed, hurma lifinden bükülmüş sağlam bir urgan demek oluyor. Yani âyet, "gerdanında/boynunda şiddetli bir şekilde bükülüp demir bir ip yapılmış olarak" mânâsınadır.

Bazı müfessirlere göre ise; âyetteki "*odun hammalı*" sözü, bu kadının kötü ahlâkına işâret için kullanılmış bir hakaret vasıtasıdır. Dünyada altından bükülmüş kordon taşıyan kötü ahlâk sahibi insanın boynuna, âhirette ateşten bükülmüş kordon geçiriliyor, böylece cezâ, yaptığı suça denk oluyor.

Kur'ân'ın, açıkça adlarını zikredip bedduâ ettiği ve ebedî lânete lâyık gördüğü kişiler yalnız Ebû Leheb ile karısıdır. Bu durum, onların düşmanca davranışlarının İslâm dâvasına ne denli zarar verdiğini ve Peygamberimizi (s.a.s.) ne denli üzdüğünü gösterir.

Son olarak, bazı muâsır müfessirlerin Tebbet sûresiyle ilgili orijinal yorumlarını aktarmak istiyoruz:

– Kur'ân, nezaketi gereği, Ebu Lehebin hanımına eşek demiyor, fakat anlatış şekline bakılırsa, tıpkı bir eşek portresi çiziyor. Önemli olan teşbihteki nüktedir. Yoksa Ümmü Cemil'in esbab-ı nüzul adına anlatılan şeyler arasında; sırtında odun taşıyordu, diken taşıyordu, Efendimiz'in yollarına atıyordu şeklinde düşünmek doğru olmayabilir. Çünkü o, Benî Ümeyye kabilesinin soylularından Harb'in kızıydı. Sırtında odun taşıması bir tarafa, eline odun alması bile vaki değildir. Çünkü o kadın, günümüzün aristokratları gibidir. Ama mesele o değil, eline odun almasa, ayağına odun değmese, hiç diken görmese bile âyette anlatılan şekli düpedüz odun taşıyıcısı bir eşektir. *Ficidiha hablün min mesed.* "Gerdanlığında ziynet yerine demirden sıkı bir şekilde bükülmüş halka olduğu halde." Yani boynuna yular takılan tipik bir eşeği resmediyor.

– Bu sûre, kıyamete kadar Efendimiz'in davetine mani olmaya çalışanların akıbetlerini ilan etmek üzere nâzil olmuştur. Ayrıca, Ebu Leheb'e husus tebliğ yapılması da, kavim, kabile gibi cibillî yakınlığın korunması ve gözetilmesi mevzuunda hakkaniyeti gösteriliyor.

– Bu sûrede Peygamberimize hakaret edenlerin sû-i âkıbetleri yan yana getirilerek zikredilmek sûretiyle, zafer ile hüsranın, şükran ile küfranın, hüsn-ü hâtime ile sû-i hâtimenin fark ve mukayesesi yakından gösterilmesi için bu sûre hemen Nasr sûresinin ardından gelmiştir. Ayrıca Efendimiz'in vefatından sonra da düşmanlar fitne çıkarmak ve îman nûrunu söndürmek isteseler de iman nurunun intişarına mani olamayacaklarına işaret buyurarak nazarları ve dikkatleri celbetmek için bu sûre Nasr sûresinin ardına konmuştur.

Tebbet sûresinin tefsîriyle ilgisinden dolayı, M. Abdülfettah Şahin'e sorulan bir soru ve cevabını aynen iktibas etmek istiyoruz:

Soru: *Kur'ân niçin Ebû Leheb gibi kişilerden bahsediyor, hikmetini izah eder misiniz? Bu O'nun belagat ve fesâhatına nasıl uygun düşer?*

Cevap: Ebû Leheb, nur hânesine yakın bir yerde neş'et etmesine rağmen o nurdan istifâde edemeyen tâlihsiz ve bir o kadar da inat bir insandır.

O irâdesini hep kötüye kullandı. Allah Resûlü'nün geçeceği yollara dikenler serpti ve Kâbe'ye giden yollarda ateşler yaktı. Tabii, cezası da amelinin cinsinden olacak ve gidip ateşe yaslanacaktır. Zaten ona, ateşin babası mânâsına gelen "Ebû Leheb" ismiyle hitâp edilmektedir. İslâm dininin i'lâ ve yücelmesi uğruna verilen mücâdelenin karşısına dikilen bu adam, bütün hayatı boyunca oyun ve düzenler kuracaktır. Ve kurdu da. Ama yaptığı her şey akim kaldı. Beni Ümeyye'nin bütün serveti ona akmasına ve Ümmü Cemil denen karısı da çok zengin olmasına rağmen bütün kazandıklarının ona zerre kadar faydası olmadı. Evlatları da onu kurtaramadı. Halbuki o onlarla çok övünürdü...

Bedir'e iştirak edememişti. Bedir'de Müslümanların zafer ha-

beri Mekke'ye ulaşınca, sinir krizleri geçirmeye başladı. Gelen haberci, hiç beklenmedik bir hâdiseden, Müslümanlara yardım eden sarıklı askerlerden bahsediyordu. O güne kadar imânını gizlemiş olan Ebû Râfi de denilenleri dinleyenler arasındaydı. Bu sözü duyunca dayanamadı ve "Vallahi bunlar melekler" dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb çıldıracak hale geldi ve Ebû Râfi'nin üzerine yürüyerek onu ayaklarının altına aldı ve çiğnemeye başladı. Ebû Râfi, Hz. Abbas'ın kölesiydi. Hz. Abbas'ın hanımı Ümmü Fadıl, koşarak geldi ve Ebû Leheb'in başına elindeki sopayı indiriverdi. "Efendisi yok diye bir köleyi dövüyorsun değil mi?" dedi. Ebû Leheb kardeşinin karısına seslenmedi. Başından akan kanla evine gitti ve bir daha dışarıya çıkamadı. Bu darbenin te'siri veya başka bir sebeple "Adese" denilen bir hastalığa yakalanmıştı. Ve o gün, bu hastalık vebâdan daha tehlikeli kabul ediliyordu. Malı vardı, evlatları vardı; fakat hiçbirinin Ebû Leheb'e faydası olmuyordu. Yedi gün kıvrandı durdu. Tek başına kaldı. Öldüğü zaman başucunda kimsecikler yoktu. Ölüsünü almaya dahi giren olmuyordu. Nihayet utandılar. Çölden bir kaç bedevi tuttular ve kokuşmuş cesedi bir çukura atarak üzerine taş yığdılar.

Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) bu kadar yakın olmasına rağmen hem o nurdan istifâde edememiş olması bir yana en azılı düşman kesilmişti. Onun içindir ki hem dünyâda hem de ukbâda onu çetin bir cezâ ve netice bekliyordu. Dünyâdakiler oldu, şimdi o, öbür tarafta kendi hesabıyla baş başa...

Hanımı Beni Ümeyye'ye mensup soylu ve zengin bir kadındı. Allah Resûlü'ne düşmanlık âdeta ona sadistçe bir zevk veriyordu. İki Cihan Serverine karşı yapılan edepsizce muâmelelerin pek çoğuna iştirâk eder ve bundan derin bir zevk duyardı. Allah Resûlü'nün geçeceği yollara dökmek üzere diken

taşıyor, onun geçeceği yollarda yakılsın diye odunları yüklenip getiriyordu ve bütün bunlardan derin bir zevk alıyordu. Aslında pek çok hizmetçi kullanacak kadar şatafata da düşkündü. Ama, İki Cihân Serveri'ne olan gayzı onu öyle tahrik ediyordu ki, bu mağrûr kadın bütün gururunu ayaklar altına alıp o güne göre hizmetçi ve câriyelerin yapacağı bir işi yapıyordu. Gerdanlığın her çeşidini dahi boynuna takmaya tenezzül etmezken gel gör ki şimdi boynunda ip vardı ve sırtında da odun. Dünyada yaptığı bu işlerin cezâsını da aynı cinsten çekecekti, zira Kur'ân böyle söylüyordu.

Ebû Leheb inat bir insandı. Ebû Cehil onun hakkında "Sakın bunu kızdırmayın. Eğer öbür tarafa geçerse bir daha O'nu kimse döndüremez." derdi. Ve bunda da haklıydı. Ancak o, bu inadını Allah Resulü'ne karşı kullandı. O'na düşmanlıkta harcadı. Hanımıyla beraber omuz omuza verdi ve Kâbe'deki putları ta'ziz ettiler. Lât dediler, Menat dediler de eğilip bir kere olsun yanı başlarında büyüyen, Aleyhissalâtü Vesselâm gibi bütün cihânları ifâde edecek bir fihrist insanı anlamak için gayret göstermediler. Âlemlere Rahmet olan bu mümtaz şahsiyetten istifâde lüzumunu duymadılar.

Duymak şöyle dursun Ebû Leheb hep Allah Resulü'ne kötülük yaptı. Dünya durdukça o da dursaydı, niyeti yine hep aynı şeyi yapmaktı. İnananlara yapılan ve tatbiki üç sene gibi uzun bir müddet süren boykotu hazırlayan ve bu işin öncüsü olan Ebû Cehillerle beraber oldu; Allah Resulü ve Müslümanlara kötülük yaptı. Müslümanlar bu üç seneyi ölümle pençeleşerek geçirmişlerdi. Nice yaşlı ve çocuk bu boykotta hayatını kaybetti. Fakat Ebû Leheb'in vicdânında bütün bu olanlar zerre kadar acıma hissi uyandırmadı. O böyle vicdandan nasipsiz bir insandı. Zaten Hz. Hatice vâlidemiz de bu devrede psikolojik olarak iyice

yıpranmış, inananlara yapılan bu haksızlığa ve zulme daha fazla dayanamamış ve Hüzün Senesi adını ebedileştirmek ister gibi vefat etmişti. Ebû Tâlib de aynı sene vefat etti.

Ebû Tâlib Allah Resûlü'ne iman etmediği halde O'nu siyânet edip korumuşken, diğer bir amcası olan Ebû Leheb O'na her türlü işkenceyi revâ görüyordu. Allah Resûlü kabile kabile geziyor ve Hak Din olan İslâm'ı anlatıyor, insanları bu dine dâvet ediyor, O'nu bir gölge gibi takip eden kızıl saçlı ve kızıl suratlı bir başkası da durmadan onu yalanlamaya çalışıyordu ve işte bu adam Ebû Leheb'in ta kendisiydi.

Kabile ve soy olarak O'na en uzaklar en erken gelip Allah Resûlü'ne karâbet ve yakınlık kurmaya gayret ederken, o aksine uzaklaşmayı âdeta kendine bir vazife biliyordu. Nasıl bir kördü ki, yanında doğan ve yükselen nur membaı bir güneşi görmüyordu?

Şimdi böyle bir insana Kur'ân'ın "Elleri kurusun." demesi hak ve maslahat değil midir? Ona böyle denmeseydi milyarlarca inanan insanın hukuku zâyi olmayacak mıydı? Böyle bir anlayış, Kur'ân'ın hikmet ve maslahat dolu üslûbuyla nasıl te'lif edilirdi?

İkincisi: İslâm'a kötülük yapan çokları hakkında açık-kapalı âyetler nâzil oldu. Velid b. Muğire de bunlardan biriydi. Kur'ân onun hakkında "Canı çıkası ne kötü karara vardı." tâbirini kullanıyor. O da Hâlid b. Velid'in babasıydı. Ancak Allah Resûlü'nün amansız düşmanlarından biriydi. Kendi kendine acaba nasıl iftira atsam diye düşünüyordu: Şâir mi, kâhin mi, sâhir (sihirbaz) mi desem diye kararsızlıkta bocalıyordu. Sonra Kur'ân'a sihir, Allah Resûlü'ne de (hâşâ) sâhir demeye karar verdi; Kur'ân da onun bu kararına karşı Cenab-ı Hak, ona yukarıda zikrettiğimiz âyet mealiyle hitap veya itap etti: "Canı çıkasıca ne kötü karar verdi."

Ve daha nice kâfirler Kur'ân'da levmedildi, tehdit edildi. Durum böyle olunca, Ebû Leheb eğer istisnâ edilmiş olsaydı, acaba bu Kur'ân'ın âlemşûmûl olma keyfiyetine uygun düşer miydi? Elbette ki hayır. Zira Velid b. Muğire'nin kınandığı bir yerde, Ebû Leheb kınanmasaydı, bu işin müşâhitleri, Allah Resûlü'ne bunca düşmanlık etmiş bir insanın, sırf O'na yakın akraba oluşundan dolayı korunup muhâfaza edildiği düşüncesine kapılmayacaklar mıydı? İşte Kur'ân buna meydan vermedi ve Ebû Leheb'i de diğer müşriklerin kategorisine dâhil etti.

Üçüncüsü: Bu sûre Mekke'de nâzil oldu. Ebû Leheb ise Bedir Muhârebesi'nin hemen ardından öldü. Demek ki ortada gayba âit bir haber verme bahis mevzuuydu. Ebû Leheb ve karısı kâfir olarak gidecekti ve Kur'ân ne dediyse aynen tahakkuk etti. Nasıl Allah Resûlü, Bedir'de ölecek Kureyş'in ileri gelenlerinin yerlerini göstermiş ve her biri gösterdiği yerde öldürülmüştü ve böyle bir ihbar mü'minlerin kuvve-i mâneviyesini takviye etmişti. Ebû Leheb'in de o şekilde ölmesi inananların kuvve-i mâneviyelerini takviye ediyor, âdeta onları daha da uyarıyor ve dikkat edin diyordu. Zira Kur'ân'ın vaat ettiği her şey oluyordu. Ortada bir zafer va'di vardı, demek ki o da olacaktı. Bir avuç Müslümana herkesin düşman kesildiği bir devrede, bu gibi takviyeler hiç de küçümsenecek şeyler değildi. Aksine doğurduğu müspet netice itibâriyle bir bakıma şarttı ve zorunluydu.

Bazen küçük bir belâ ve musibetin insanda hâsıl ettiği uyarma ve kendine gelme, manevi hayatı adına öyle şeyler kazandırır ki, perde açılsa, kazanılanlar görülüverse, herkes o belâ ve musibetin gelmesini can-u gönülden talep edip isteyecektir. Sonradan kazanılanlar, o musibeti hiçe indirmektedir. İşte insanlık adına, zaten kaybetmeleri kesinlik kazanmış olan böy-

leleri hakkında söylenenler söylenmemiş dahi olsaydı neticeye zerre tesir etmeyecekti. Olan olmuştu ve onların kötü akıbetleri mukadderdi. Vâkıa burada bir-iki şahıs kötü akıbetleriyle zikrediliyor ve bu ilk bakışta insanlığın onurunu kırıcı bir üslûp gibi geliyor ise de, neticede milyonlarca insanın şahlanıp, kendi derinliklerini hissetmelerine veya en azından zikredilenlerin âkıbetine düşmemek için daha dikkatli davranmalarına vesile olma keyfiyetiyle ele alınacak olursa, ilk hatıra gelen intibânın yerini başka hikmetler alacaktır. Ve Kur'ân'da Ebû Leheb ve emsâlinden bahsedilmesinin ne kadar lüzumlu, psikolojik ve pedagojik açıdan inananlar adına ne kadar gerekli olduğu böylece idrak edilmiş olacaktır.

Dördüncüsü: Son olarak şunu da ilâve etmeliyiz ki, bu psikolojik te'sir inanan kesimde dediğimiz şekilde bir uyanmaya sebep olduğu gibi, küfür cephesinde de tereddütler hâsıl etmeye başlamıştır. Mutlak küfürleri, şek ve şüpheye inkılap etmekle, nurlu yola girmeleri kolaylaşmış ve önceleri sadece vicdânlarında hapsolan tasdikleri, ortaya çıkan tereddütlerin tazyikiyle akıl ve kalbe girme menfezleri bulmuş ve zaten bir müddet sonra neticeler görülmeye başlanmıştır. Ondan sonra niceleri, küfür elbisesini çıkararak, iman elbisesini giydi ve irşadda bulunmak için döndü gittiler. Bu da imân ve insanlık adına az bir kazanç değildir. İşte bazı insanların encamlarının zikredilmesiyle böyle büyük neticeler hâsıl etmek ancak ve ancak Kur'ân'a yakışan ve O'nun hikmet dolu beyânlarının tezâhürü olan öyle mucizevi bir üslûptur ki, şimdiye kadar böyle bir netice hâsıl etme başka hiç bir kelâma nasip olmamıştır. Bu, okyanuslara atılan küçük bir taşla binlerce dalgalar hâsıl etme gibi hârikulâde renklilik ve derinlik örneğidir. Evet bu dalgalanmalar o günden bugüne binlerce, yüz binlerce hatta milyonlarca insanın gönlünde

dalgalanıp durmaktadır. Evet Kur'ân, tergîp ve terhîbin iticiliği ve çekiciliği ile, bir adamın küfür içinde ölmesini haber verdiği aynı anda milyonların hidâyetine vesile olma gibi üstün bir üslûpla nâzil olmuştur. Bu da Kur'ân'ın fesâhat ve belâgat ifâde eden beyânına gayet uygundur, muvafıktır. Maslahat ve hikmetin ta kendisidir.[116]

[116] M. Abdülfettah Şahin, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, İzmir 1991, III, 134-141.

112- İHLÂS SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌۚ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُۚ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْۙ ﴿٣﴾
وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. De ki: O, Allah'tır, Tektir.
2. Allah Sameddir.
3. Ne doğurdu, ne de doğuruldu.
4. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu.

İlk vahyedilen sûrelerden olan bu sûre dört âyettir, adını konusundan alır. Fâtiha Sûresi gibi bu sûre-i celîlenin de birçok adları vardır. En meşhurları "*İhlâs*" ve "*Kul hüvallahü ehad*"dır. Bu sûre, dinin temel ilkesi olan tevhîdi en hâlis ve en güzel şekilde dile getirdiği için "*ihlâs*" adını almıştır. Bundan dolayı "*esâs*" adıyla da anılır. Yüce Allah, âyetü'l-kürsî ile bu ihlâs sûresinde olduğu kadar, Kur'ân'dan başka hiçbir kitapta, İslâm'dan başka

hiçbir dinde böylesine güzel tarif olunmamıştır. Bu sûre şirkin her çeşidini pek özlü bir şekilde reddetmektedir.

Ayrıca bu sûreye "*Tevhît Sûresi*", "*Tefrîd Sûresi*", "*Tecrîd Sûresi*", "*Necât Sûresi*", "*Velâyet Sûresi*", "*Ma'rifet Sûresi*" dahi denilmiştir. Çünkü bu sûrenin içeriğini tam kavramakla Allah tanınmış olur.

Bu sûreye "*Nisbe Sûresi*" de denilmiştir. Çünkü müşrikler Resûlullah'a اَنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ "*Bize Rabb'inin nesebini söyle.*"[117] demeleri üzerine bu sûre nâzil olmuş ve Yüce Allah'ın nesepten, (soy-soptan) münezzeh olduğunu bildirmiştir.

İhlâs sûresine "*Samed Sûresi*" ve "*Muavvize Sûresi*" dahi denilmiştir. Abdullah b. Üneys şöyle demiştir; Resûlullah (s.a.s.) göğsüme elini koydu da bana قُلْ "*Söyle*" dedi. Ben ne diyeceğimi bilemedim. Sonra قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ buyurdu. Ben de söyledim bitirdim.

Sonra قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۞ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ buyurdu, onu da söyledim, bitirdim.

Sonra قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۞ مَلِكِ النَّاسِ buyurdu, onu da söyledim, bitirdim. Bunun üzerine Resûlullah buyurdu ki: "*İşte böyle teavvüz et (Allah'a sığın), teavvüz edenlerin hiçbiri bunlar gibisiyle teavvüz etmemiştir.*"[118]

İbn Abbas'tan gelen rivâyette kabir sıkıntılarına mani olduğu için "*Mânia Sûresi*" denilmiştir. Bir hadîs-i şerif'te "*Her şeyin bir nûru vardır, Kur'ân'ın nûru da* قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ *'dır*", diye geldiği için buna "*Nûr Sûresi*" dahi denilmiştir.[119]

Bu sûrenin dile getirdiği tevhît olmayınca, iman tam olmayacağı için, "*Îman Sûresi*" de denilmiştir. Kâfirûn Sûresi ile bu

---

[117] Tirmizî, *Tefsîru Sûre* 112, 1, 2; *Müsned*, V, 134.
[118] Nesâî, *İstiâze* 1; *Müsned*, III, 417; IV, 144, 153.
[119] Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 266.

sûre, لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ tevhît kelimesinin nefiy ve ispatı menzilesinde anlam bakımından birbirlerine bağlı oldukları için bu ikisine, daha önce ifade edildiği gibi "*İhlâseyn Sûresi*" denilmiştir.

Nüzûl vakti

Mekkî veya Medenî olması hakkında iki görüş vardır. Nüzûl sebebi ile ilgili karşıt iki hadisten dolayı iki ayrı görüş vardır; bazıları nüzûlünün tekerrür ettiğini söyleyerek bu iki hadisin arasını bulmuşlardır. Karşıt iki hadis de, nüzûl sebebinin müşrikler veya Yahudiler ve Hıristiyanlar olması hakkındaki iki ayrı rivâyettir.

Nüzûl sebebi

Müşriklere cevap olarak indi diyenler, şöyle rivâyet etmişlerdir; Müşrikler: أَنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ "*Bize Rabb'inin nesebini söyle*." dediler. Yüce Allah da قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ sûresini inzâl buyurdu.

İkrime'den: Müşrikler Resûlullah'a

صِفْ لَنَا رَبّكَ مَا هُوَ وَ مِنْ اَيِّ شَيْءٍ هُوَ؟ أَخْبِرْ عَنْ رَبّكَ

"Rabb'inden bize haber ver, Rabb'ini bize özellikleriyle tarif et, O nedir ve nedendir?" Yani mahiyeti nedir ve neden meydana gelmiştir, dediler. Yüce Allah da قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ 'in sonuna kadar bu sûreyi indirdi.

İhlâs Sûresi, Yahudilerin sorusundan dolayı indi diyenler, şöyle bir rivâyet zikretmişlerdir: Allah Resûlü'ne Yahudilerden bir heyet geldi, "Yâ Muhammed! Bu Allah mahlukâtı yarattı, peki Allah'ı kim yarattı?" dediler. Peygamber Efendimiz öfkelendi, hatta rengi değişti, Rabb'i için böyle sormalarından dolayı onlara öfkelendi ve şiddetle çıkıştı. Derken Cibrîl geldi, O'nu teskîn etti ve şöyle dedi: "*Kanatlarını üzerinde tut*!", yani sakin

ol ya Muhammed! Onların sorularına Allah'tan قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ cevabı geldi.

Katade'den de: Yahudilerden bir takım kimseler Allah Resûlü'ne gelip أَنْسِبْ لَنَا رَبَّكَ "*Bize Rabb'inin nesebini söyle.*" dediler. Bunun üzerine قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ sûresi nâzil oldu.[120]

Râzî'nin nakline göre üçüncü bir görüş de, İhlâs Sûresi Hıristiyanların soruları üzerine nâzil olmuştur.[121] İbn Abbas'tan şöyle rivâyet edilmiştir: Necran heyeti geldiği zaman: Bize Rabb'ini özellikleriyle anlat, "*O ne şeyden, hangi cevherdendir?*" demişlerdi. Resûlullah Efendimiz de: "*Rabbim bir şeyden değildir. O, şeylerin yaratıcısıdır.*" dedi. Bunun üzerine قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ sûresi nâzil oldu.

Rivayetlerde de görüldüğü gibi; Efendimiz'e hem Mekke'de müşrikler, hem de Medine'de Ehl-i kitap: "*Bize Rabbini vasfet*" demelerine karşılık o da *Kulhüvallahu ehad* diyor. Yani her ikisine de İhlâs Sûresini okuyarak cevap vermiş. O açıdan belki bazıları İhlâs Sûresinin hem Mekke'de hem de Medine'de nâzil olduğunu söylerler; fakat esbab-ı nüzul açısından bu türlü meselelerde genel bir görüş vardır. O da; nüzule sebep bazı şeyler olabileceği gibi, böyle bir hâdise münasebeti ile Efendimiz'in (s.a.s.) onu yeniden okuması da mümkündür. Sahâbî efendimiz zannediyor ki o hâdise münasebeti ile ilgili olarak o âyet nâzil olmuştur. Oysa ki o hâdise münasebeti ile Peygamber Efendimiz o sûreyi tekrar okumuştur.

Nesih söz konusu olmayan böyle âyetler ve sûrelerde yerin ve zamanın da çok önemi yoktur. Nüzûl sebebi açısından Mekkî veya Medenî olduğunun bilinmesi, bundan çıkacak sonucu ve hükmü değiştirmez. Bu gibi sûrelerde nüzûl sebebini bilmek, yalnızca nüzûlün oluş yerini tanımak ve durumu açıklamak için

---

120 Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 670.

121 Fahru'r-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut ts., XXXII, 175.

ziyade bilgiler kabilinden malumat olarak söz konusu edilir. Binaenaleyh sûrenin, bütün şirk çeşitlerini olduğu gibi, Hıristiyanların teslîs inancını da reddettiğinde şüphe yoktur.

Tefsîr

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ

1. "De ki: O, Allah'tır, Tektir."

Bu hitap öncelikle Resûlullah Efendimize ve dolayısıyla hitap olunabileceklerin hepsinedir. Emrin böyle açıkça ifade edilmesinde, bu tarifin bilhassa ilahî beyan olduğunu ve bunun aynen söylenmesi ve böylece tebliğ edilmesi gerektiğine tembih vardır. Yani, Allah'ın bu sûrede bildirdiği bu hakîkatlerin, Hak kelâmı olduğunu şeksiz, şüphesiz kalbinle tasdik ve dilinle ikrar ederek, kendi kendine söylediğin gibi, başkalarına da tebliğ et ve açıkça söyle. Herkes de böyle söylesin.

Gerçek mabut olan Allah أَحَدٌ ehad'dir, birdir, ikincisi olmayan bir tektir, biriciktir.

"*Ehad*" lafzı bir demek olan "*Vâhid*" anlamında dahi kullanılır ise de, aslında aralarında önemli fark vardır. Vahdet'in kendisinden başkasını nefyetmek demek olan esas mânâsında *ehad* sözü en beliğ olan ifadedir. *Vâhid* kelimesi izafî ve itibarî de olabilir ve sayısal bir anlam da ifade eder. *Ehad* ise, zatın ne bölünme ve izafiyet, ne de başka birisi şeklinde hiçbir sayıyı kabul etmeyen, hiçbir şekilde iki olması veya ikinci birinin bulunması ihtimali olmayan gerçek birdir, hep bir ve daima bir demektir. *Vâhid* ile *Ehad* eş anlamlı kelimeler değildir.

Ehad, ferd, yani tek demektir. *Ehad* Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır ki, yalnızca kendisine mahsustur. Onda O'na hiçbir şey ortak olamaz.

Hâsılı "*Allah birdir*" demek; gerek zâtı, gerek sıfatları, gerek isimleri hangi açıdan ele alınırsa alınsın hep birdir, hiçbir şe-

kilde ortağı olmayan bir tek hakîkattir. O'nun için ilâhlık O'na mahsustur. Allah'ın birliği, sayı olarak ikinin yarısı anlamına gelen bir cinsinden, yani sayısal anlamda bir demek değildir. Yüce Allah'ın birliği, ne içinde, ne dışında çok ve benzer bulunmayan, her bakımdan ortaklığı ve bölünmeyi reddeden bir birliktir.

O her bakımdan bir, hep bir, hep tektir. "*Allah var, ve O'nunla birlikte başka bir şey yoktu. Şimdi de olduğu gibidir*". İmam-ı A'zam, Fıkh-ı Ekber adlı eserinde: "*Yüce Allah, sayısal yönden değil, eşi benzeri olmaması yönünden birdir.*" demekle bu anlamı dile getirmiştir.

اَللّٰهُ الصَّمَدُ

2. "Allah Sameddir."

Yani; Allah her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır. Gerçekte en mükemmel ve tek samed ancak O'dur.

Samed kelimesinin manası hakkında Ebû Hüreyre'den "*Herkesten müstağnî ve herkes kendisine muhtaç.*" dediği rivâyet edilmiştir.[122] *Samed*'in daha başka anlamları da vardır:

1. *Samed*, her hususta kendisine başvurulan, sığınılan, emri olmaksızın hiç bir iş yapılamayan, mutlak itâat edilen,

2. Kimseye muhtaç olmayan, yemeyen, içmeyen,

3. İç boşluğu olmayan, sert, somut, deliksiz, gediksiz,

4. Olgunluğun doruğunda bulunan, pâdişahların pâdişahı, gibi.

اَللّٰهُ الصَّمَدُ cümlesinde اَلصَّمَدُ kelimesi mârifedir.[123] Yani أَحَدٌ

---

122 Âlûsî, *age*, XXX, 274.

123 اَللّٰهُ الصَّمَدُ cümlesinde kasr vardır. Zira اَلصَّمَدُ kelimesi mârifedir. Arapça cümle yapısında isim cümlesini meydana getiren unsurlar, Mübtedâ ve Haberdir. Bu cümlede Mübtedâ Allah, Haber de es-Samed'dir. Aynı zamanda Haber'e Müsned, Mübtedâ'ya da Müsnedün İleyh denilir. Böyle bir cümlede, âyette olduğu gibi Müsnedin marife olması da kasr ifade eder. Bunun mânâsı sizin samed denince anladığınız, tanıdığınız, kasdettiğiniz hakîkat, bütün yönleriyle sadece Allah'a mahsustur, demek olur. Bu takdirde Allah'tan başkasına es-*Samed* denilemez.

ehad kelimesinde olduğu gibi ال elif-lamsız değildir. Bu durum ona şöyle bir mana kazandırmıştır: Sizin samed denince anladığınız, tanıdığınız, kastettiğiniz hakîkat, bütün yönleriyle Allah'a mahsustur, demek olur. Bu takdirde Allah'tan başkasına es-*Samed* denilemez.

Samed kelimesi nekre olarak, es-Samed, değil de, sadece Samed (Türkçe yazılışıyla Samet) şeklinde insanlar hakkında da kullanılabilir. Böylece Allah'tan başkasına da herhangi bir yönden samed denilebilir. Kavmin reisi anlamına "*samedü'l-kavm*" denilmesi de bu yüzdendir.[124]

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

3. "Ne doğurdu, ne de doğuruldu."

Doğurmadı, yani kendisi başkasını doğurmadı. Doğurulmadı, yani kendisi bir başkası tarafından doğurulmadı, başkasından da doğmadı. O kadîmdir, sonradan olma (hâdis) değildir. Doğuran bir baba Allah veya doğuran bir ana Allah olmadığı gibi, doğurulmuş bir oğul Allah veya doğurulmuş bir kız Allah değildir. Böyle doğmuş ve doğurmuş Allah olmadığı gibi, olması da mümkün ve muhtemel değildir, mümtenîdir. Çünkü başkasını doğuran, fânî ve muhtaç olacağı gibi, başkası tarafından doğurulan da kadîm ve lizâtihî vâcibü'l-vücûd olamaz.

لَمْ يَلِدْ "*doğurmadı*" âyeti, baba ve analığı reddediyor. Yani Allah, herhangi bir ana-baba gibi bir çocuk doğurmadı, onun için O, kimsenin ana-babası değildir.

---

[124] Âyette cevabı verilmesi gereken bir soru vardır: Niçin ehad nekre (belirsiz), es-Samed marife (belirli) olarak gelmiştir? Bazıları demişlerdir ki; nefiy ve adedin dışında "ehad" Allah'tan başkası için kullanılmadığından dolayı bu anlamda marife hükmünde olduğundan, onu harf-i ta'rif ile marife yapmaya lüzum yoktur. Lakin "samed" öyle değildir, çünkü Allah'tan başkaları için de kullanılır.

وَلَمْ يُولَدْ "*doğurulmadı*" âyeti de oğulluğu nefyediyor. Yani diğer insanlar gibi bir ana-baba tarafından doğurulmadı, onun için O'nun bir ana-babası yoktur.

Bu âyet, Allah'a evlât nisbet edenlerin hepsini reddeder. Meselâ, "*Üzeyir, Allah'ın oğludur.*" (Tevbe, 9/30) diyen bazı Yahudileri, "*Mesih Allah'ın oğludur.*" (Tevbe, 9/30) diyen Hıristiyanları ve "*Melekler Allah'ın kızlarıdır.*" (Nahl, 16/57) iddiasında bulunan Arap müşriklerini reddeder. Yüce Allah, kendisinin çocuğunun olmadığını bildirerek bunların hepsini reddetmiştir. Çünkü çocuğun, babanın cinsinden olması lâzımdır. Allah ise ezelî ve kadîmdir. O'nun bir benzeri yoktur. O'nun için bir çocuk olması imkânsızdır.

Bir de, ancak eşi olanın çocuğu olur. Yüce Allah'ın eşi yoktur. Çünkü O'nun cinsinden, benzerinden kimse yoktur ki O'na eş olsun ve çocukları olsun. Nitekim "O, *göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde, nasıl çocuğu olabilir?*" (En'âm, 6/101) meâlindeki âyetiyle buna işaret etmiştir. O, ne bir babanın, ne de bir ananın oğlu olmuştur. Çünkü doğan her şey sonradan olur. Yüce Allah ise kadîm ve ezelîdir, evveli yoktur. Ne doğurması, ne de bir babasının olması doğru olur.

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

4. "Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu."

كُفُو *küfüv*, bir şeye miktar ve değerde beraber olmaktır, yani eşit ve eşdeğer demektir ki, bu da dengi ve benzeri demek olur.

Şan ve değer bakımından da Allah'a eşdeğer olacak hiçbir şekilde hiçbir denk mevcut değildir. Ne zâtında, ne sıfatında, ne de fiillerinde hiçbir eşiti, hiçbir benzeri, ne zıt, ne benzer şekilde hiçbir eş, arkadaş, ortak veya rakip olmamıştır ve olamaz. Yani ezelde olmadığı gibi, bundan sonra da olmayacaktır. O'ndan başka bir "Vâcibu'l-vücûd" yoktur. Ezelde olmayınca sonradan

olması da muhaldir. Çünkü sonradan olanlar hâdis ve mahluk olacağı için zaten O'na denk ve eşit olması mümkün değildir. Çünkü sonradan olanda ne kadar kemal farz edilirse edilsin yine de mahluktur. Bundan dolayı bütün kâinat, bütün âlem ve içindekiler, yani gökler ve yer, âfâk ve enfüs, ruh ve cisim, madde ve sûret, mekan ve zaman, kürsî ve arş, dünya ve âhiret hepsi birden yine O'na eşit ve denk değildir. Çünkü bütün bunlar yokken, O var idi ve hepsini yarattı.

Her şeyin bir eşi veya zıddı ve benzeri olabilir. Nitekim "*Biz her şeyden birer çift yarattık.*" (Zâriyat, 51/49) buyurulmuştur. Ancak Allah'ın eşi ve dengi yoktur, olmamıştır ve olamaz.

Kutsî hadiste Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Âdemoğlu beni yalanladı. Halbuki buna hakkı yoktu. Bana sövdü. Oysa onun buna da hakkı yoktu. Beni yalanlamasına gelince, o şöyle diyerek beni yalanladı: Allah beni yarattığı gibi, aslâ tekrar diriltmeyecektir. Oysa, onu yoktan yaratmak, bana tekrar yaratmaktan daha kolay değildir. Bana sövmesine gelince, o da 'Allah, çocuk edindi.' demesidir. Oysa Ben, Tek'im, Samed'im. Çocuk edinmeyen, doğmayan eşi ve dengi olmayan İlâh'ım.*"[125]

Bu sûrede, Allah'ın vasfı hakkında sorulan soruya öyle geniş izahlarla değil de çok net ve kısa bir şekilde cevap verilmiştir. Bizzat Allah kendisini vasfetmiştir... Esasen bizi alakadar etmeyen, ufkumuzu aşan, bilgi ile hiç bir zaman ulaşamayacağımız gerçeklerden detayları ile bahsetmeye kalktığımız zaman belki karıştırabiliriz. Oysa ki beşer ufkunun belli bir sınırı vardır, o meseleyi tam olarak düşünemez. Meselâ, insan sınırlı, mahdut aklıyla yer ve göklerin yaratılışı hakkında bir şeyler söyleyince Allah da onlar hakkında şöyle buyuruyor:

---

[125] Buhârî, *Tefsîru Sûre* 112, 1-2; Nesâî, *Cenâiz* 117.

مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلاَ خَلْقَ أَنفُسِهِمْ

"*Ben onları göklerin ve yerin yaratılışına tanık etmediğim gibi, bizzat kendi yaratılışlarına da şahit kılmadım.*" (Kehf, 18/51) Teferruata girince insan hata eder, onun için bazı şeylerde icmalî/kısa, özet bilgi daha yararlıdır.

Aynı zamanda bir muhakkik için, bir mütedebbir için de *İhlâs sûresinde* seçilen kelimeler ve muhteva tastamamdır. Kelimeler çoğaldıkça o değişik ihtimal hesaplarında olduğu gibi daha çok yorum ihtimalinin ortaya çıkması açısından da çok ciddi bir zenginlik meydana gelir. Fakat öyle bir zenginlik ki çok basit, çok mübtedi bir kimsenin bile zihnini karıştırmıyor. Yaratıcıdan sual ederken, onu öğrenmek isterken tam cevabını alıyor.

İhlâs Sûresi'nin fazîletine dair hadisler

Allah Resûlü (s.a.s.) İhlâs Sûresi'nin Kur'ân'ın üçte birine denk olduğunu haber vermişlerdir:

"*Bir gecede Kur'ân'ın üçte birini okumaktan herhangi biriniz âciz midir?*" buyurdu. Bu ashâb-ı kirâm'a zor geldi. Sonra buyurdu ki, "*Bir kimse* قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ *sûresini okursa, okuduğu Kur'ân'ın üçte birine muâdil (denk) olur.*"[126]

Başka bir rivâyette Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır: "*Her kim, bir kere* قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ *sûresini okursa Kur'ân'ın üçte birini okumuş gibidir, iki kere okursa Kur'ân'ın üçte ikisini okumuş gibidir, üç kere okursa bütün Kur'ân'ı okumuş gibidir.*"[127] Buna benzer bir çok rivâyet vardır. Biz bu iki rivâyetle iktifâ ediyoruz.

---

[126] Buhârî, *Eyman* 3, *Fedâilü'l-Kur'ân* 13, *Tevhît* 1; Müslim, *Müsâfirîn* 259, 261.
[127] Müslim, *Müsâfirîn* 259.

Şu halde buna benzer hadîslerin yorumu nedir? Bu hususta müfessirlerin ve din âlimlerinin iki görüşü vardır:

1. Bir kısım âlimler burada maksat, sevabı itibarıyla değil, mânâsı itibarıyla üçte birine muâdil/denk olmasıdır, demişlerdir. Çünkü Kur'ân'ın mânâları üç ilme râcî olur: Bunlar tevhît ilmi, şerîat ilmi ve ahlâk ilmidir. Bu sûre ise hem teşrî, hem de ahlâk ilminin temeli olan tevhît ilmini en açık ve en güzel şekilde ifade etmektedir.

Ayrıca denilmiştir ki, Kur'ân'daki ilimler üçtür: Allah'ın birliğini gösteren âyetler, ahkâm âyetleri ve kıssalar. Bu sûre, Allah'ın birliğini gösteren âyetleri kapsadığı için Kur'ân'ın üçte biri sayılır.

2. Bir kısım din âlimleri de sevap bakımından Kur'ân'ın üçte birine denk olmasıdır demişlerdir. Hadislerin zâhirinden anlaşılan mânânın bu olduğunu söylemişlerdir.

Kur'ân sûrelerinin birine diğerinden daha fazîletli demeyi caiz görmeyen, aralarında fazîlet farkını inkar edenler olmuşsa da, bu konuda Peygamber Efendimizden gelen hadislerin çokluğu karşısında fazîlet farkını inkâr edene şaşılır. Çünkü İhlâs sûresinin içerdiği, meselâ vahdâniyet ve ilahî sıfatlara delâlet gibi anlamlar, meselâ, Tebbet sûresinde mevcut değildir. Binaenaleyh bir sûrenin, diğer bir sûreden daha fazîletli olması ancak mânâ yüceliği ve çokluğu iledir.

Allah'ın yüce isimlerini ve sıfatlarını beyan eden, azâmet ve celâline delâlet eyleyen âyetlere, böyle olmayanlara göre, kadri daha yüce, şânı daha yüksek mânâsına daha fazîletli denilebilir.

Bir de şu bakımdan bir sûre bir sûreden efdal denilir ki; Yüce Allah, onun kırâatini, diğerlerinin kat kat kırâati gibi kılmış ve ona diğerlerine vermediği sevabı vermiştir. Her ne kadar onun bu dereceye ulaşmasına sebep olan mânâ bizce bilinmese

bile... Aynı şekilde bazı zamanlar, diğer zamanlardan (üç aylar ve kandil geceleri gibi) ve bazı mekânlar da diğer mekânlardan (Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ gibi) daha fazîletlidir. Bu fazîleti de bizzat Allah veya O'nun Elçişi (s.a.s.) bildirmişlerdir.

Hâsılı, Kur'ân sûrelerinin birbirlerine olan fazîleti hangi yönden olursa olsun, hepsinin Allah kelâmı olması bakımından taşıdığı eşitliğe ve aynı özelliği taşımalarına aykırı olmaz.

Allah Resûlü (s.a.s.), her namazda bu sûreyi okuyan bir sahâbîsine: "*Senin onu sevmen, seni Cennet'e götürür*." demiştir.[128]

---

[128] Buhârî, *Sıfatu's-Salât*, 24; Tirmizî, *Fezâlilü'l-Kur'ân* 11.

113- FELÂK SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ
﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. De ki: Sabahın Rabbine sığınırım.

2. Yarattığı şeylerin şerrinden,

3. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden

4. Düğümlere üfleyip büyü yapan büyücü kadınların şerrinden,

5. Ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden.

Adını ilk âyetinde geçip sabah manasına gelen "*Felak*" kelimesinden alan sûre beş âyettir. İnsanların, kendilerine gelebilecek her türlü kötülükten Allah'a nasıl sığınıp, nasıl O'nun himayesine girebileceklerini öğretmektedir.

Tefsîr

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ

1. "De ki: Sabahın Rabbine sığınırım."

Âyette geçen أَعُوذُ kelimesinin masdarları olan, *avz, meâz, ıyâz'ın ve istiâze* kelimelerinin manası; bir fenalıktan korunmak için başkasına sığınmak himayesini istemektir. "*Sığınma*" fiilinde üç unsur vardır: Birincisi, sığınan âiz veya müsteiz; ikincisi, kendisine sığınılan müsteâzün bih; üçüncüsü, kendisinden sığınılan, kaçılan fenalığa münteâzün minh denir. "Sığınma"dan murat, korku nedeniyle bir şeyden korunmak için bir başkasına dayanmak, onun himayesine girmek ve ona sarılmaktır. "Sığınan kimse" bir şeyden korktuğu ve ona güç yetiremediği için başkasına sığınma ihtiyacı hisseder. Sığınan kimse, sığındığı kişinin, korktuğu şeye güç yetirdiğine ve kendisini ondan koruyacağına inanır.

Sûrenin başındaki قُلْ *Kul* "De" kelimesi, vahiyden bir parçadır. Resûlullah'ın risâlet mesajından bir cüzdür. Bunun ilk muhatabı Resûlullah olsa da, her mü'min bu kelimenin muhatabıdır.

بِرَبِّ الْفَلَقِ "O felâkın Rabbine." O felâkın fâlikı; yani yarıp yaratıcısı, ölüden diri, diriden ölü çıkarıcı ve karanlığı yarıp sabahı açıcı.

اَلْفَلَقُ *Felâk*, yarıp çıkarmak anlamına gelir. Burada büyük bir ihtimale göre *felak*; gecenin karanlığının yarılmasıyla ortaya çıkan sabah vakti, yani sütun şeklinde uzamış olan aydınlık veya sabah yeri ağarıp açılmaktan ibaret olan şafağa denir. Bu bizim Türkçe'de "*Tan*" dediğimiz kelimenin aynısıdır. Tefsircilerin pek çoğu örfte en yaygın olan sabah mânâsıyla tefsîri, uygun görmüşlerdir. Buna göre "*Rabbi'l-felak*", sabahın Rabbi demek gibi olur. *Rabbu'l-felâk: fâliku'l-ısbâh* gibi sabahı ortaya çıkaran demektir. Gece karanlık içinde kalan nasıl sabahı beklerse, kor-

kuya uğrayan da kurtuluş ve başarı nûrunun doğmasını bekler. Gecenin karanlığından sonra sabah aydınlığı gelir. Bunda, şiddetten sonra genişliğin geleceğine işaret vardır.

Fakat bununla, Allah'ın yarıp ortaya çıkardığı her şey de kastedilmiş olabilir: Arzın yarılmasıyla ortaya çıkan bitkiler, dağların arasından fışkıran sular, bulutların arasından akan yağmurlar, rahimlerden çıkan yavrular, çekirdeklerden çıkan filizler, yani bütün yaratıklar bu felak kelimesinin kapsamına girer.

Burada Allah'ın zât isminin, yani özel isminin yerine sıfat ismi olan Rabb'in kullanılmasının hikmeti: *Rab*, yani "*terbiye eden*", "*yetiştiren*" sıfatının sığınmak olayına daha çok uygun düşmesidir. "*Rabbu'l-felak*"tan muradı, "*Sabahı meydana getiren Rab*" olarak kabul edersek âyetin anlamı şöyle olur: "*Gece karanlığından gündüzün aydınlığına çıkaran Rabb'e sığınırım. O Rab, gece âfetinden çıkararak gündüzün âfiyetine erdirmiştir.*"

Diğer bir hikmet ise; zararlardan korumak da bir terbiyedir. *Rab*, sığınanı da, kendisinden sığınılanı da içine alır. Yani *Rab*, hem sığınan, hem de sakınılan halkın ve yaratıkların Rabbi'dir, çünkü O âlemlerin Rabbi'dir.

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ

2. "Yarattığı şeylerin şerrinden",

Yani o Rabb'in yarattığı bütün halkın; her hangisi olursa olsun kötülüğü dokunabilecek olan yaratıkların hepsinin şerrinden ki, maddî ve manevî, dünya ve âhiretle ilgili, tabiî ve ihtiyarî her türlü şerri içine alır. Şu halde insan ve cin ile bütün şeytanların şerrinden, yırtıcı hayvanlar, böcekler, haşereler ve mikropların şerrine; zehirler ve ateşin şerrinden, günahların ve nefsin şerrine; kötü amelin şerrine varıncaya kadar yaratık denilebilen herhangi bir şeyin, şer ve zarar olabilecek herhangi bir kötülüğünü muhtevası içine alır.

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ

3. "Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden",

غَاسِقٍ "*ğâsik*" kelimesi, bir çok mânâ ile tefsîr edilmiş geniş anlamlı bir kelimedir. *Felâk*'a sabah mânâsı veren pek çok tefsirci, "*ğâsik*" kelimesini gece ve karanlık ile, وَقَبَ kelimesinin masdarı olan وُقُوبٌ *vukûb*'u da gece karanlığının her şeye girip basmasıyla tefsîr etmişlerdir. Karanlığın basması zamanıyla kayıtlanması da şerrin o zaman yayılmaya başlamasındandır. Çünkü suçlar çoğunlukla gece karanlığında işlenir. Eziyet verici ve zehirli hayvanlar da gece ortaya çıkarlar. Bundan dolayı etrafı şer kaplamadan önce istiâze (sığınma) ile korunmanın istenmesi en lüzumlu şeydir. Âyette özellikle gece ortaya çıkan bütün âfet ve şerlerden Allah'a sığınılması telkin edilmiştir. Burada gece karanlığının şerrinden, fecri getiren Allah'a sığınılmasındaki incelik önemlidir.

Bazı müfessirler tarafından *ğâsık* Ay'la, *vukûp* (gece karanlığı) da ay tutulması veya ay sonundaki üç gün ile tefsîr edilmiş ve buna dair bir hadis-i şerif de rivâyet edilmiştir. Hz. Âişe'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Bir gün Resûlullah (s.a.s.) Ay'a baktı da: "*Ey Âişe! Bunun şerrinden Allah'a sığın. Çünkü bu o, karanlığı çöktüğü zaman gecedir.*"[129] demiştir.

Mevdudî'ye göre bu hadisin sahih te'vili şöyledir: Ay ancak gece çıkar. Gündüz de gökte olduğu halde görünmez. Bunun için Resûlullah'ın sözünün anlamı "Ay'ın çıktığı zamandan, yani gece karanlığından Allah'a sığının" şeklindedir. Çünkü Ay'ın aydınlığı saldırganlara karşı direnen kimseye çok fazla yararlı olmaz. Suç işlemeyi hedef alanlara daha çok yararlı olur.

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ

[129] Tirmizî, *Tefsîru Sûre* 113, 114-1; *Müsned*, VI; 60, 206, 215, 237, 252.

4. "Düğümlere üfleyip büyü yapan büyücü kadınların şerrinden",

النَّفَّاثَاتِ Yani iplere, ipliklere, yaptıkları düğümlere, yahut gönüllerde düğümlü azimler, inançlar içine üfleyen, yahut öyle düğümler içinde anlaşılmaz kapalı bir halde olarak üfürükçülükle efsun, büyü, sihir yapan büyücü nefislerin, yahut üfürükçü kadınların, yahut toplumların şerrinden (Allah'a sığınırım).

"*Nefs etmek*", bizim "*nefes etmek*" dediğimiz üflemektir ki, biraz tükürüklü veya tükürüksüz olarak üfürür gibi yapmaktır.

الْعُقَدِ "*ukad*" kelimesi, "*ukde*" عُقْدَةٌ nin çoğuludur. Ukde, bir şeyin uçlarını derleyip birbirine sıkı tutturmak, yani düğüm bağlamak ve düğümlemek demek olan "*akd*" maddesinden isim olduğu için esas mânası, düğüm demektir.

Burada dikkati çeken noktalardan birisi de "*neffâsât*" kelimesinin müennes çoğul olarak getirilmiş olmasıdır. Bu "*neffâsât*" kelimesiyle kimlerin kastedildiği hususunda üç görüş söylenmiştir:

1. "*Neffâsât*" kelimesi müennes olduğundan dolayı bununla "*üfleyici kadınlar*" kasdedilmiş olabilir. İki sebepten dolayı kadınlar olabilir: Birisi, büyücülük çoğunlukla kadınların işi olması ve büyü işinde kadının rolünün çok olmasıdır. Birisi de, erkeklerin azim ve kuvvetleri üzerinde kadın hilesinin, kadın tuzaklarının şirreti veya kadın câzibesinin yüreklere işleyen büyüleyici tesiridir ki, bunu büyünün hakikatine inanmayanlar dahi itiraf ederler. Bununla beraber iki görüşün ikisi de aynı mânâya yöneliktir denilebilir.

2. Dişiyi ve erkeği içine almak üzere nüfûs, yani nefisler takdiriyle "üfleyici nefisler" demek olmasıdır.

3. Diğer bir takdire göre ise, "üfleyici toplumlar" diye cemaatler takdir edilmesidir.

Okuyup üflemek câiz midir?

Sihir karışmayan, yani şer ve şeytanlık için olmayıp da ondan korunmak ve bir hastalık veya âfete Allah'tan şifa niyazı için insanın kendisine veya bir başkasına hulûs-i kalp ve sâlih niyet ile bir duâ veya âyet okuyup üflemesi kabilinden olan nefesler, yani okuyup-üflemeler câizdir. Çünkü bunda kimseye zarar vermek veya sapıtmak veya Allah'tan başkasına sığınma ve iltica mânâsı yoktur. Bu Felâk ve Nâs sûrelerinde قُلْ أَعُوذُ "Sığınırım de!" emirleri de her şeyden Allah'a sığınmak gerektiğini anlatır. Resûlullah'ın kendisine ve başkalarına bu şekilde okuyup üflediği ve böyle hayır için rukye (üfleme)ye müsaade ettiği bir gerçektir ve bu sebeple gerek ruhanî ve gerek cismanî nice hastaların şifa bulduğu da vâki olmuş ve görülmüştür.

Şüphe yok ki bu sûrelerde ve diğer âyetlerde emrolunduğu üzere herkesin Allah'a sığınarak kendisi ve başkaları için duâ etmesi, okuması, sadece meşrû değil, hatta dince emredilmiştir.

Afv b. Mâlik Eşceî hadisinde demiştir ki: Biz câhiliye zamanında okuyup üflerdik. Dedik ki: Ey Allah'ın Resûlü! Okuyup üfleme hakkında ne buyurursun? Efendimiz de (s.a.s.): "*Rukyelerinizi (okuyup üflediğiniz duâlarınızı) bana arzediniz, rukyelerde bir sakınca yoktur, onda şirk olmadıkça.*" buyurdu.[130] Yasaklanmış olan rukyeler hakikatleri bilinmeyen, sihir ihtimali ve şirk mânâsı bulunan rukyelerdir.

Âyet ve hadislerden anlaşıldığına göre dinimizde, sihir mânâsı karışan düğümlü, ne olduğu belirsiz, meçhûl ve anlaşılmaz, şüpheli, inanç veya beden üzerinde zararlı olması akla gelen şeytanî üfürükçülükten ve vehimlere kapılmaktan sakındırılmıştır. Onun için tefsircilerin çoğu mânâyı hep sihir (büyü) üzerinde dolaştırmışlar ve mutlaka değil; fakat büyü karışan

---

[130] Müslim, *Selâm* 64; Ebû Dâvud, *Tıbb* 18.

okuyup-üflemelerden sakınmayı söylemişler, iplik düğümleyerek okumayı da sihir tarzında saymışlardır.

"*Her hastalığın bir devası (ilacı) vardır.*"[131] hadisi gereğince rûhî hastalıklara ruhânî, cismanî hastalıklara cismanî sebeplerle tedavi meşrû olduğu gibi, karışık olanlara da karışık tedavi elbette meşrû olur. Şu şart ile ki, tesir, sebeplerden değil, Allah'tan bilinmeli ve hepsinde de entrikadan, sihirbazlıktan, şarlatanlıktan, aldatma ve zarar vermeden sakınılmalıdır.

Hâlis niyet ve temiz nefeslerle Allah'a sığınarak, Allah'tan şifa niyaz ederek okuyup üflemeyi de mutlaka sihirbazlık gibi kabul etmek doğru olmaz. Onun için rukye (okunma)yi caiz görenler sahih hadis kitaplarında rivâyet edilen bir hayli hadis ile delil getirmişlerdir

1. Resûlullah (s.a.s.) biraz rahatsız olmuştu. Cibrîl (a.s.) O'na okuyup üfledi de:

بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ وَ اللّٰهُ يَشْفِيكَ

"*Sana eziyet veren her şeyden Allah'ın ismiyle sana okurum, üflerim. Allah sana şifâ verir.*"[132] dedi, diye rivâyet edilmiştir.

2. Hz. Âişe demiştir ki: Resûlullah (s.a.s.) bizden birisi rahatsız olduğu veya bir hastanın yanına girdiği zaman onu sağ eliyle mesheder (sıvazlar), sonra şöyle derdi:

اِذْهَبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ اِشْفِهِ أَنْتَ الشَّافِى لَاشِفَاءَ
اِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً لَايُغَادِرُ سَقَماً

"*İnsanların Rabbi Allah'ım! O sıkıntıyı gider, şifâ ver, sen şifâ vericisin, senin şifandan başka şifa yok, senin şifan dert bırakmaz.*"[133]

---

131 Buhârî, *Tıbb* 1; Müslim, *Selâm* 59, *Fezâilü's-Sahâbe* 92.
132 Buhârî, *Tıbb* 38; Müslim, *Selâm* 40.
133 Buhârî, *Merdâ* 20, *Tıbb* 38, 40; Ebû Dâvud, *Tıbb* 17, 19.

3. Resûlullah (s.a.s.) Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e şöyle dua ederdi:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ
وَ هَامَّةٍ وَ مِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ

"*Her türlü şeytandan ve haşarattan, her türlü kötü nazardan Allah'ın tam kelimelerine sığınırım.*" derdi ve buyururdu ki: "*Babam İbrahim de oğulları İsmail ve İshak'a böyle dua ederdi.*"[134]

4. Osman b. Ebi'l-Âs Sakafî'den, demiştir ki: Bende ağrı vardı, beni az daha öldürecekti. Resûlullah'a (s.a.s.) gittim, buyurdu ki: "*Sağ elini ağrıyan yerin üzerine koy ve yedi kere şöyle de*:

بِسْمِ اللّٰهِ بِسْمِ اللّٰهِ بِسْمِ اللّٰهِ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللّٰهِ وَ قُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ
وَ أُحَاذِرُ مِنْ وَجَعِى هَذَا

"*Bismillah (Allah'ın ismiyle, üç defa), vücûdumda duyduğum ağrının şerrinden ve sakındığım, korktuğum şu acıdan, ağrıdan Allah'ın izzet ve kudretine sığınırım.*" Ben de öyle yaptım, Allah bana şifa verdi."[135]

5. Resûlullah (s.a.s.) her gece avuçlarını birleştirir ve onlara Muavvizâtı (İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini) okur ellerine üfler, sonra da yüzüne ve vücuduna meshederdi.[136]

Hz. Âişe'den sahih hadis kitaplarında rivâyet edilmiştir ki: "Resûlullah (s.a.s.) ailesinden birisi hastalandığı zaman ona Muavvizâtı (İhlâs, Felâk ve Nâs sûreleri) okur ve üflerdi.[137] Vefat

---

134 Buhârî, *Enbiyâ* 10; Müslim, *Zikr* 54, 55.

135 Ebû Dâvud, *Tıbb* 19; Tirmizî, *Tıbb* 29, *Daavât* 125; İbn Mace, *Tıbb* 36; Muvatta, *Ayn* 9; *Müsned*, VI, 390.

136 Buhârî, *Tıbb* 39; İbn Mâce, *Duâ* 15.

137 Buhârî, *Megazî* 83, *Fezâilü'l-Kur'ân* 14, *Tıbb* 41, *Daavât* 12; Ebû Dâvud, *Tıbb* 19; Muvatta, *Ayn* 10; *Müsned*, VI, 104, 124.

ettiği hastalığında da ben okuyup üflüyor ve kendi eliyle kendisini sıvazlıyordum. Çünkü O'nun mübarek elinin bereketi benim elimin bereketinden çok büyük idi."

Şimdi bütün bunlardan hasıl olan sonuç da şudur ki: Sihir şüphesi ve kiri olmamak şartıyla ruhî ve bedenî kurtuluş için tesirli duâlarla rukye (okuyup-üflemek) câiz olmakla beraber, istirkâ yani kendini başkasına okutmak, okuyup üfleme talep etmek, Allah'a sığınmak ve duâ etmek için başkasının aracılığını dilemek mânâsını içine almış olması itibarıyla dinen hoş görülmemiştir.

Hanefî âlimlerine göre: Şifâ verenin ancak Yüce Allah olduğuna ve ilacı, şifâya sebep kıldığına inandığı takdirde tedavî ile meşgul olmakta bir sakınca yoktur. Ama kişi, "şifa veren gerçekte ilaçtır" diye inanırsa bu doğru değildir.

Şu halde bu açıklamadan anlaşılır ki okuyup üfleme ile tedavi halkın pek çoğunun zannettiği gibi dindarlığın gereği ve dinin emrettiği bir şey değil, nihayet bir izindir. Asıl dindarlığın gereği; ancak Allah'a sığınıp O'na kendisinin doğrudan doğruya duâ etmesi ve duâsına başkalarının aracılığını istememesidir. Mü'minin mü'mine gerek huzurunda ve gerek arkasından duâsı meşrû ve müstahsen ve hatta dinî görevi bulunduğunda ve الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ "*Duâ ibâdetin özüdür.*"[138] hadîs-i şerîfi gereğince duâ ibâdetin, dindarlığın özü olduğunda şüphe yok ise de, duâ etmek başka, okuyup üflemek, başkasının nefesinden medet beklemek yine başkadır. Yüce Allah duâyı emretmiş "*Bana duâ edin, duânızı kabul edeyim.*" (Mü'min, 40/60) buyurmuş; "*Ben (o kullara) yakınım. Bana duâ edince duâ edenin duâsına karşılık veririm.*" (Bakara, 2/186) ve "*De ki: Duânız olmasaydı Rabbim size ne değer verirdi?*" (Furkân, 25/77) buyurmuştur. Fakat şirki ve kendinden başkasına duâ etmeyi

---

[138] Tirmizî, *Duâ* 1.

yasaklamış, Peygamber Efendimizin şahsında bütün inananlara, "*Sen de ki: Ben yalnız Rabbime yalvarır, O'na kulluk ederim. Hiçbir şeyi O'na ortak saymam.*" (Cin, 72/20) demelerini emir buyurmuştur. Aynı şekilde Kur'ân'da ve Resûlü'nün diliyle en güzel duâları öğretmiş ve bu sûrelerde (Felâk ve Nâs) de bütün şerlerden doğrudan doğruya kendisine sığınılmasını emretmiştir.

Okuyup üfleyecek olan mü'minler, bunları belleyip, her zaman kendilerine cankurtaran edinebilirler. Efendimiz (s.a.s.)'den rivâyet edildiği üzere her gece ve her ihtiyacında temiz kalp ve itikat ile okur, kendine üfler, mü'min kardeşlerine de hem duâ, hem tavsiye eder, temiz nefesle duâ edenlerin duâlarının bereketlerini de inkâr etmez. Buna söz yok, fakat Yüce Allah böyle duâ ve icâbet (kabul etme) kapısını herkese açtığı, ona genellikle herkesi çağırdığı, herkesin doğrudan doğruya sığınmasını istediği ve şirk ayıbını kabul buyurmadığı halde; ona doğrudan doğruya duâ ve ibadet ile sığınma ve ilticayı bırakıp da, "Ben o kapıya gidemem, ne isteyeceğimi de bilemem." diye duâ tellalı aramaya ve onun nefesinden medet ummaya kalkışmak dindarlığın gereği değil, cahiliye âdetidir. İnsanlar bundan gâfil olup kendisine okutup üfletmeyi dindarlık gereği sandığı için burada bu genişçe anlatım ile sözü uzatmaya lüzum görüldü. Muvaffak edici Allah'tır.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ

5. "Ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden (Allah'a sığınırım)."

Haset, başkasının sahip olduğu bir nimeti, zenginliği, makam ve mevkiyi, üstün sayılan bir vasfı çekemeyerek, onun din kardeşinden alınmasını ve yok olmasını istemektir. Biz, haseti dilimizde kıskanmak ve çekememek diye ifade ederiz. Haset, İslâm ahlâk ve âdâbında kötü ve çirkin huyların başında gelir.

Haset, dinimizde haram kılınmış olan kötü hasletlerden biridir. Kitap ve Sünnet'te bu hususa işaret eden pek çok âyet ve hadis vardır. Hasedin haram kılınması ve kötü karşılanmasının sebebi, hasetçinin itirazının ve muhalefetinin gerçekte Allah'a karşı olmasındandır. Çünkü insana her türlü nimeti, mevki ve makamı, üstünlüğü ve hayrı veren Allah'tır. Allah'a inanan bir mü'minin, O'nun takdir ve ihsanına razı olmaması son derece yanlış bir duygu ve tavır olup iman ve teslimiyet gerçeğiyle bağdaşmaz. O halde bir kimsenin sahip olduğu nimetlere karşı haset etmek, kıskançlık beslemek, ilâhî taksime rızâ göstermemek demektir. Bunun zararı da hasetçiden başkasına değildir. Peygamber Efendimiz, *imanla hasetin kulun kalbinde bir arada bulunamayacağını söylemiştir.*[139] Buna göre haset, gerçek mü'minlerin vasfı olamaz. Kalb böyle bir manevî hastalıkla, kirlilikle hasta olunca başka iyiliklerin ve hayırlı amellerin de kıymeti ve sevabı noksanlaşır veya yok olur. Nitekim Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Haset etmekten sakının. Zira, ateşin odunu (veya otları) (yakarak) yiyip bitirdiği gibi haset de iyilikleri yer bitirir."[140]

Ateş için odun veya otları yakıp kül etmek ne kadar tabiî ve kolay ise, çekememezlik duygusu da kişinin yaptığı iyilikleri öylece tüketir. Çünkü kıskanan kişi kıskandıklarının gıybetini, dedi-kodusunu yapar, aleyhinde bulunur. Bunlar hasetçinin kaybını ve zararını, kendisine haset edilen kimsenin de nimet ve sevabını artırır. Böylece haset eden kimsenin hem dünyası hem de âhireti mahrûmiyetle dolar.

Haset tedâvi edilmezse, neticede kişinin imanını da ifsat edebilir. İyiliklerin, hayır ve hasenâtın desteğinden uzak kalan imanın, önce kemalini sonra da aslını kaybetmesinden korkulur. Bu sebeple haset şiddetle yasaklanmıştır.

---

139 Nesâî, *Cihad* 8.
140 Ebû Dâvûd, *Edeb* 44; Ayrıca bkz. İbn Mâce, *Zühd* 22.

Hasetin zıddı ve övgüye lâyık olan davranış ise gıbta, imrenmedir. Gıbta, kişinin, bir başkasının sahip olduğu iyilik ve güzelliklere, nimet ve faziletlere kendisinin de sahip olmasını arzu etmesidir. Fakat bunda başkasında bulunanın yok olmasını veya bulunmamasını istemek söz konusu değildir. Nitekim şu hadîste geçen haset, gıbta mânâsındadır: *"Şu ikiden başkasında haset yoktur: Bir adam ki, Allah ona mal vermiş ve hak yolda harcamaya muvaffak kılmıştır ve bir adam ki, Allah ona hikmet vermiştir, onunla amel eder ve onu insanlara öğretir."*[141]

Sûrenin ikinci âyetinde, "*Yarattığı şeylerin şerrinden*" Allah'a sığınırım denildikten sonra, daha başka şeylerden de Allah'a sığınma demek, bu sığınılan şeylerin kötülüklerinin büyüklüğüne işarettir. En son ise "*Ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden.*" sığınılmıştır. Bu da hasedin kötülüğünün daha büyük olduğunu gösterir. Çünkü haset; semâda da dünyada da ilk defa Allah'a isyana sebep olan bir günahtır. İblîs, Hz. Âdem'i hasedinden dolayı Allah'ın emrine isyan etti. Kâbil de, Hâbil'i hasedinden dolayı öldürdü.

---

141 Buhârî, *Zekât* 5, *Ahkâm* 3, *Temennî* 5, *İ'tisâm* 13, *Tevhîd* 45; *Müsned* II, 9, 36.

114- NÂS SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾
إِلَهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ اَلَّذِي يُوَسْوِسُ
فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ اْلجِنَّةِ وَ النَّاسِ ﴿٦﴾

Meâl

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1. De ki: İnsanların Rabbine,
2. İnsanların yegane Hükümdarına,
3. İnsanların İlahına sığınırım,
4. O sinsi şeytanın şerrinden,
5. O ki insanların kalplerine vesvese verir,
6. O şeytan cinlerden de olur, insanlardan da olur.

Adını, âyet sonlarında tekrarlanan ve insanlar mânasına gelen *nâs* kelimesinden alan sûre altı âyettir. Bu sûre, önceki

Felak Sûresi'nin devamı mahiyetinde olup, insan ve cin vesveselerinden Allah'a sığınmayı emretmektedir.

Tefsîr

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

1. "De ki: İnsanların Rabbine (sığınırım)",

Felâk Sûresi'nde olduğu gibi burada da "*eûzü*" (sığınırım) denilerek Allah'ın üç sıfatı zikredilmiş ve O'na sığınılması emredilmiştir:

Birincisi; "*Rabbi'n-Nâs*"tır, yani insanları yetiştiren, mürebbîsi, sâhibi ve efendisi olan Allah.

İkincisi "*Meliki'n-Nâs*"tır; yani bütün insanların padişahı ve hükümdarı olan Allah.

Üçüncüsü; "*İlâhi'n-Nâs*"tır; yani insanların gerçek mabudu olan Allah.

Yüce Allah, her ne kadar bütün yaratıkların Rabbi ise de, insanları şereflendirmek ve onlara değer vermek için sadece onları zikretti ve *Nâs* kelimesini üç defa tekrar edip zamirle yetinmedi ki, insanların şerefini, değerini ve onlara önem verildiğini göstersin. Ayrıca Yüce Allah'ın, insanı şereflendirmesi şöyle olmuştur: Kâinatta olan her şeyi onların emrine vermiş, onlara akıl ve ilim vererek desteklemiş; meleklerini onlara secde ettirmiştir. Binaenaleyh insanlar, yaratılmışlarnın en üstünüdür.

مَلِكِ النَّاسِ

2. "İnsanların yegane Hükümdarına (sığınırım)",

Yani O, terbiye ile yetiştiren, insanların hepsini hükmü altında tutarak, ilim ve hikmetinin gereğine göre emir ve yasak ile idare eden, insanların hükümdarına sığınırım. Daha açıkça-

sı bizim görüp bildiğimiz dünyevî melik/kral/hükümdâr mânâsı ile Rab ve melik değil, "*Ey Mülkün sahibi Allahım! Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden mülkü alırsın, dilediğini yükseltirsin, dilediğini alçaltırsın. Hayır senin elindedir.*" (Âl-i İmrân, 3/26) âyetinden anlaşıldığı göre; dilediğine mülk verip şah yapan, dilediğini de padişah iken indirip atan, dilediğini aziz/değerli, dilediğini zelil/aşağılık etmek kudretine sahip olan devamlı mülk ile tam Rablık kendisine mahsus bulunan melikler meliki, padişahlar padişahı, hükümdarlar hükümdarına sığınırım.

Bazı müfessirlere göre, Yüce Allah'ın

بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ "*İnsanların Rabbine, insanların Hükümdârına, insanların İlâhına (sığınırım de).*" diye emretmesi şundan dolayıdır: İnsanlar içerisinde melikler (krallar) vardır. Dolayısıyla Yüce Allah, kendisinin onların da Meliki olduğunu zikretti. Yine insanlar içinde O'ndan başkasına tapanlar vardır. Bu sebeple de, onların İlâhı ve Ma'bûd'unun da kendisi olduğunu, onun için krallara ve liderlere değil, kendisine sığınılmasının icâp ettiğini bildirmiştir.

إِلَهِ النَّاسِ

3. "İnsanların İlahına sığınırım",

O insanların hak Mabud'una, yani akıllı ve reşit olmuş bütün insanların, kurtulmaları için imân ve ibâdet ile sorumlu bulundukları hak İlâha, hâsılı; yaratma ve emir, var etme ve yok etme, yaşatma ve öldürme, sevap ve ceza ile bütün tasarrufa tam kudret ve mükemmel bir ihtiyaçsızlık ile celâl ve ikramda tek olmayı gerektiren ilâhlık; ancak kendisinin hakkı olan O Ehad (tek), Samed olan Allah'a sığınırım.

"*İlâh*" kelimesi Kur'ân'da iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, mabut olmadığı halde, kendisine ibadet edilen şahıs veya bir şeydir. İkincisi, kendisine ibadet edilmesi gereken gerçek

mabuttur/ilâhtır. O'na ibadet edilse de, edilmese de O gerçek ilâhtır. Allah için nerede ilâh kelimesi kullanılmışsa, bu ikinci anlamda kullanılmıştır.

Önceki sûrede *müsteâzünbih*, yani kendisine sığınılan ancak bir sıfat ile zikrolunmuştu ki o da, رَبُّ الْفَلَقِ "*Felâkın Rabbi.*" Halbuki *istiâze* olunan, yani kendisinden sığınılan âfet, "*mâ halâk*" yarattığın'ın şerri üç çeşit âfet sayılmıştı: *ğâsık, neffâsât, hâsid.* Bu sûrede ise kendisine sığınılan Allah; "*Rabbi'n-nâs, Meliki'n-nâs, İlâhi'n-nâs*" şeklinde üç sıfatla zikrolunuyor, kendisinden sığınılan ise bir şerdir. Demek ki bu şer, bu âfet, önceki âfetlerin hepsinden büyük, hepsinden tehlikelidir. Ve bundan korunmayı insan hayatının bütün safhalarında ve özellikle son deminde en özel maksat olarak bilmek lazım gelir. Demek ki sığınmak için senâ (övme) dahi, istenilen şeyin kadrine kıymetine göre olması icap eder.

Rablik, Meliklik ve İlâhlık Yüce Allah'ın sıfatlarından üç sıfattır. O her şeyin Rabbi, Meliki ve İlâhıdır. Her şey O'nun yaratığı ve kölesidir. Dolayısıyla sığınan kimsenin, bu sıfatları taşıyana sığınması emredilmiştir.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ

4. "O sinsi şeytanın şerrinden",

Yani geri geri çekilip sinen, sinip sinip aldatan, Hak yolundan geriletip fenalığa sürüklemek için döne döne vesvese vermek âdeti olan o dönek, o sinsi, o geriletici vesvese kaynağının şerrinden Allah'a sığınırım.

اَلْوَسْوَاسِ *Vesvâs*; esasen vesvese mânâsına çok vesveseci, müvesvis mânâsına mübalağa için sıfat ve isim olarak kullanılmıştır ki, aynı vesvese kesilmiş vesvese kaynağı demek gibidir. "Lâm" ile "*el-vesvâs*", şeytanın bir ismi olmuştur. Çünkü bütün

meşgûliyeti, sanatı ve daima üzerine düştüğü hep vesvese ve azdırmadır.

"*Vesvâs*"ın bir diğer anlamı da, "*tekrar tekrar vesvese veren*"dir. Vesvese ise; yavaş fısıltı yapmak, fiskos etmek gibi gizli sese, gizli fısıltıya denilir. Hâtırâ-i redîeye, yani nefsin veya şeytanın kalbe koyduğu hayırsız, faydasız, kötü hâtıra ve dağdağaya vesvese denilmek meşhur olmuştur, dilimizde bilinen de budur. "*Nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz.*" (Kâf, 50/16) âyeti nefsin vesvesesi hakkında فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ "*Şeytan O'na (Âdem'e) fısıldadı.*" (Tâhâ, 20/120) âyeti de şeytanın vesvesesi hakkındadır.

Vesvese fiilinin anlamı ise, insanın kalbine ona hissettirmeden peş peşe kötü düşünce sokmaktır. "*Vesvese*" fiilinde, yapılan fiilin sürekliliği, tekrarı söz konusudur. "*Zelzele*" kelimesindeki tekrarda olduğu gibi. Çünkü insanı bir kere kışkırtmak yeterli olmaz. İşte bu çalışmaya "*vesvese*", vesveseyi verene de "*vesvâs*" denir.

"*Hannâs*" kelimesine gelince, "*Hunûs*"tan mübalâğalı ism-i fâil veya o vezinde ism-i mensup olarak *vesvâsın* sıfatıdır. Bu da söz konusu fiili çokça yapan, tekrarlayan anlamına gelir. Burada vesvese verenin vesvese vermek için insana tekrar tekrar geldiği açıktır. Bunun yanına "*hannâs*" kelimesi gelince anlam şöyle olur: Vesvese veren ve geri çekilen, tekrar tekrar gelerek vesvese vermeye çalışan. Diğer bir ifadeyle birincisinde başaramadığında vesvese vermek için tekrar tekrar ikinci, üçüncü, dördüncü defa gelen. "*el-Vesvâsi'l-hannâs*" şeytan demek olmuş oluyor ki, tefsircilerin çoğu da bunu söylemişlerdir.

Bu âyetin tefsîrinde bazı muâsır müfessirler şöyle demektedirler: *Hannâs* Mübalağalı ism-i faildir. Yani, gizlenen ve tekrar ortaya çıkan, değişik vesileler kullanan, değişik mevziler kullanan, hep farklı farklı stratejilerle hücum eden manasına geliyor ki, bu açıdan *minelcinneti vennâs* demesi de, insanlardan da öyle-

leri var demektir. Yani değişik propaganda sistemleri ve stratejileri ile şimdi şöyle bir taarruz planı, daha sonra başka bir şekilde bir taarruz planı.. daha sonra başka bir şekilde taarruz planı.. yıkılmaya yüz tuttukları zaman daha başka fitneler düşünürler, ortaya çıktıkları zaman o fitneleri tatbik ederler.. işte bu olup biten şeylerin hepsini resmediyor.. *el-vesvâsi'l-hannâs*, bir manada şer şebekeleri demektir.

Âyette vesvesenin, şer fiilinin başlangıcı olduğu sonucu da çıkmaktadır. Vesvese, gâfil ve zihni boş olan bir insan üzerinde önce etkili olur ve kalbinde kötülüğe istek ve bir niyet meydana getirir. Bu kötü niyet daha sonra irade haline gelir ve vesvesenin de etkisiyle irade pekişir. Son adımda ise şer amel ortaya çıkar. Vesvese verenin şerrinden Allah'a sığınmanın anlamı, Allah'ın, henüz başlangıcında şerri yok etmesidir.

Olaya başka açıdan yaklaşırsak, vesvese verenlerin çabasını şu şekilde sıralayabiliriz: İnsanı, önce küfür, şirk, ateistlik, Allah ve Resûlüne isyan ve mü'minlere karşı düşmanlık için kışkırtırlar. Eğer bunda başarılı olamamışlarsa ve kışkırtılan kişi oyuna gelmeyerek İslâm'a girmişse, bu kez onu İslâm içinde bid'ata teşvik ederek, bunlarda bir sakınca olmadığını telkin ederler. Böylece küçük günahların birikerek büyük günahlara dönüşmesini isterler. Bunda da başarılı olmazlarsa, söz konusu kişinin mü'minliğinin kendisi ile sınırlı kalmasına ve diğer mü'minlere galip gelmek için çalışmasına çaba gösterirler. O şahıs bütün bunlara rağmen hiçbir oyuna gelmezse, cin ve insanlardan bütün şeytanlar saldırıya geçerek halkı onun aleyhine kışkırtırlar. Bu durumda şeytan, mü'min insana gelerek onu şöyle kışkırtır: "Bunlara tahammül etmen korkak olduğunu gösteriyor. Aslında senin de onlara karşılık vermen gerekirdi." Bu, şeytanın son silahıdır. Şeytan böylece Hak davetçilerini saptırmak ve verimsiz

bir alana itmek ister. Davetçi eğer bu tuzaktan da kurtulursa, şeytan çaresiz kalır.

"*el-Vesvâsi'l hannâs*" nedir, diye tereddüde düşenler için şöyle açıklama yapılmıştır:

اَلَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ

5. "O ki, insanların kalplerine vesvese verir.",

Yani insanların; gerek fert olarak içlerinde, gönüllerinde ve gerekse toplum olarak içlerinde, aralarında yahut Allah'ı unutanların göğüsleri, bağırları içinde; iç ve dış duyularından hatırlarına, gönüllerine türlü vesvese sokar; sezilir sezilmez fiskos eder gibi yavaşça gıcıklayarak kötü telkinler yapar, kötü kötü eğilimler, alçak alçak hisler uyandırır. Bu şekilde akıl ve fikirlerini çeler, türlü fenalıklara düşürür. Allah yoluna gitmekten, insanlık gayesine ermekten alıkoyar, nihayet din ve imandan çıkarır, ebedî helâke sürükler. O *vesvâsi'l-hannâs* işte böyle her şerrin başı olan vesveseyi gâfil insanların sînelerine fısıldayıp duran sinsi etken her ne ise, odur.

مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ

6. "O şeytan cinlerden de olur, insanlardan da olur."

Yani o vesvese veren gerek gizli cin tâifesinden, cinnîlerden[142] olsun ve gerek malum insanlardan, insîler kısmından olsun o *vesvâsi'l-hannâs*, ikisini de kapsamına alır.

Yani o vesvese veren vesveseci şeytan iki türlüdür: Biri fizik ötesi sahada gizli takımdan, cinnîler soyundan, biri de normal düzeyde açık ilgi kurulan, bilinen insanlar soyundandır. Bu mânâ En'âm Sûresi'nde geçtiği üzere: "*Böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine*

---

142 Cinne, cinnî'nin çoğulu olup cinler demektir.

yaldızlı sözler fısıldarlar." (En'âm, 6/112) âyeti mânâsına uygun olarak vesvâsın (vesvesecinin) insan ve cin şeytanlarından daha genel olduğunu ve hepsinin şerrinden Allah'a sığınmak gerektiğini beyân eder.

Her insanın, kendisini kötülüklere sürüklemeye, kötü işleri gözünde süslü göstermeye çalışan bir şeytanı vardır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "*Sizden hiç kimse yoktur ki kendisine bir karîn (cin arkadaş) ve melek görevlendirilmiş olmasın. Ey Allah'ın Resûlü, ya sen (senin de karînin var mı)? demişler. Evet var; ancak Allah beni ona galip getirdi*." demiştir.[143]

Sûrenin bu son âyeti, bütün insan ve cinlerin şerrinden korunmayı öğretir. Kuşkusuz insan şeytanları, cin şeytanlarından daha tehlikeli ve öldürücüdür. Çünkü cin şeytanları, Allah'a sığınılınca gizlenir. İnsan şeytanları ise, çirkin şeyleri ona güzel gösterir ve onu kötülüklere teşvik eder. Hiçbir şey onu azminden vazgeçiremez. Ancak Allah'ın koruduğu kimseler kurtulabilir.

Şeytân vesvesesinin ilâcı üçtür:

Birincisi Allah'ı çok zikretmek,

İkincisi Allah'a çok sığınmaktır ki bunun en yararlısı da Nâs Sûresini okumaktır.

Üçüncüsü de kararlılıkla şeytâna karşı koymak ve onun dediğinin tersini yapmaktır.

İşte bütün bunların şerrinden ve özellikle vesvesesinin şerrinden insanların Rabbi, insanların Meliki, insanların İlâhı olan Yüce Allah'a sığınmak sonuç olarak emredilmiş ve bu şekilde sığınanların Allah'ın yardımına mazhar olmak sûretiyle korunarak güzel bir sonuç elde edecekleri vaat buyurulmuştur ki, bunun üzerine teşekkür olarak اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "*Hamd,*

---

143 Dârimî, *Rikâk* 25; *Müsned*, I, 385.

âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur." (Fâtiha, 35/2) diye Fâtiha Sûresi'nden başlamak ne güzeldir.

Bu yüce sûrenin harfleri tekrarsız olarak (med harfleri dâhil) sayıldığında yirmi iki harftir. Yani Arap alfabesinin yirmi iki harfi kullanılmıştır. Fâtiha Sûresi'nin harfleri de böyledir. Bu güzel bir tevâfuktur ve Kur'ân'ın başı ile sonu arasında hem mânâ, hem de başka yönlerden irtibat olduğunu gösterir.

Muavvizeteyn (Felâk ve Nâs sûreleri) hakkında dikkat çeken bir nokta da, Kur'ân'ın başlangıcı ve sonu arasındaki ilişkiyi sağlamasıdır. Kur'ân iniş sırasına göre düzenlenmemiştir. 23 senede ve çeşitli yerlerde; zamana, şartlara ve ihtiyaçlara göre nâzil olan âyetlerin, sûrelerin sırası Resûlullah (s.a.s.) tarafından değil, Kur'ân'ı indiren Allah'ın emriyle düzenlenmiştir. Bu sıraya göre Kur'ân Fâtiha ile açılır, Muavvizeteyn ile son bulur. Bu iki sûreye dikkat edilirse; açılışta; Rahmân ve Rahîm, din gününün sahibi Allah'a hamd ü senâ'dan sonra, kul şöyle arzeder: Ey Allahım! Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dilerim. En büyük yardım olarak da, bana doğru yolu göster... Allah da doğru yolu göstermek üzere cevap olarak bütün Kur'ân'ı önüne koyar. Sonra Rabbu'l-Felak, Rabbu'n-Nâs, Melikü'n-Nâs ve İlâhü'n-Nâs olan Allah şöyle seslenmemizi emreder: "Mahlûkun her çeşidinin fitne ve şerrinden sana sığınırım. Özellikle cin ve insanlardan vesvese veren şeytanlara karşı. Çünkü doğru yoldan saptıran en büyük engel onlardır...

Son olarak; sûrede öyle bir ses uyumu vardır ki, güzelliğini tarif etmek mümkün değildir. Ancak Arapça'ya âşinâ olarak aslından okumakla bu güzellik sezilir. Sûrede, cinlerden ve insanlardan, gizlice insana sokulup fısıltı ile kötü düşünceler aşılayan kimselerden Allah'a sığınılır. Konu, fısıltı ile düşünceyi aşılama konusudur.

Şimdi sûreyi Arapça okuyalım:

"Kul eûzû bi-Rabbi'n-nâs,
Meliki'n-nâs,
İlâhi'n-nâs,
min şerri'l-vesvâsi'l-hannâs,
ellezî yüvesvisü fî sudûri'n-nâs,
mine'l-cinneti ve'n-nâs."

Kulağınıza bir fısıltı sesi geliyor, değil mi? Kelimelerin sonlarındaki س (s)lerden kulağa bir fısıltı yankılanmaktadır. İşte Kur'ân böyledir. Yalnız kelimelerin anlamı değil, lafızları da ses tonlarıyla anlatmak istediği konuyu canlandırır. Konu, içeriğine uygun sesler veren kelimelerle anlatılır. Subhânellah!

MUAVVİZETEYN

Tanıtım

"Kul eûzü" emriyle başlayan Felâk Sûresi ve ondan sonraki Nâs Sûresi'ne "Muavvizeteyn" ve İhlâs Sûresiyle beraber üçüne "Muavvizât" denilir ki, sığındırıcı sûreler demektir. Gerek Felâk Sûresi'nde gerekse ardından gelen Nâs Sûresi'nde ins-ü cinnin ve bütün mahlûkatın kötülüklerinden Allah'a sığınmak emrolunduğu için onlara, bu isim verilmiştir.

Resûlullah (s.a.s.) bir rahatsızlık duyduğu zaman ve her gece yatağına yatacağı sırada bu üç sûreyi okuyup ellerini üfleyerek mübârek başına ve yüzünden başlayarak aşağıya doğru mübârek vücutlarına mesheder ve bunu üç kere yapardı, diye rivâyet olunmuştur.[144]

Muavvizeteyn'in ikisinin de beraber nâzil olduğunda pek söz yoksa da, Mekkî mi, Medenî mi oldukları ittifak ile tespit edilememiş; bazıları Mekkî ve bazıları Medenî demişlerdir.[145] İbn Abbas'tan Ebû Sâlih, Katâde ve bir cemaat rivâyetinde Mede-

---

[144] Buhâri, *Fezâilü'l-Kur'ân* 14, *Meğazi* 83; Müslim, *Selam* 51.

[145] Fahru'r-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 186; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 300; el-Beydavî, *Envarut't-Tenzil*, II, 625; Ebu's-Suûd, *İrşâdü Akli's-Selîm*, Beyrut ts., IX, 214; Âlûsî, XXX, 278-279.

nî'dir[146] denilmiştir ki: "Doğrusu budur, Muavvizeteyn'in nüzûl sebebi Yahudi Lebîd b A'sâm'ın sihri kıssasıdır."[147] Lebid'in bu sihir kıssası ise Medenîdir. Onun için olmalıdır ki, Âlûsî, "Sahih olan Medenî olmasıdır, çünkü nüzûl sebebi Yahudilerin sihridir. Onlar ise sahih kaynaklarda geldiği üzere sihri Medine'de yapmışlardı."[148] demiştir.

Kanaatimize göre Muavvizeteyn Mekkîdir. Çünkü; bir sûre veya âyetin filan yerde, filan olay üzerine nâzil olduğu söylenmişse bunun anlamı, o sûre veya âyetin o anda ilk defa nâzil olduğu manasında değildir. Bazen daha önce nâzil olmuş bir sûre veya âyetin, bir olay sebebiyle Resûlullah'a tekrar okuması bildirildiği için muhataplara cevap olarak okunduğundan bu âyet veya sûrenin o anda yeni nâzil oldukları zannedilir. Buna göre Muavvizeteyn için de aynı şey geçerli olabilir. Bu iki sûrenin muhtevası ve üslûbu açıkça Mekke döneminin başlangıcında nâzil olduklarını göstermektedir. Çünkü o zamanlar Resûlullah'a muhalefet şiddetlenmişti. Çok sonra Medine'de Yahudilerin, münafıkların ve müşriklerin muhalefeti şiddetlendiğinde Resûlullah'a aynı sûreler işaret edilmiş ve bu sûreleri okuması telkin edilmiştir. Aynı şekilde, Medine'de Resûlullah'a sihir yapılıp hasta olduğu için bir ara, içinde sıkıntı şiddetlendi. O zaman Cebrâîl, Allah'ın emriyle gelerek Felâk ve Nâs Sûrelerini okumasını tavsiye etti. Onun için bu sûrelerin Mekkî olduğunu söyleyenlerin sözü daha doğrudur. Bu sûrelerin sadece sihir hakkında nâzil olduğuna, Felâk Sûresi'nde sadece bir tek âyetin sihirle ilgili olması, diğer âyetlerin ise sihirle ilgili olmaması engeldir. Ayrıca Nâs Sûresi'nin bütününün de sihirle ilgisi yoktur.[149]

---

146 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 279.
147 Buhârî, *Tıbb* 47; Nesâî, *Tahrîm* 20; *Müsned*, VI, 57, 63, 96.
148 Âlûsî, *age*, XXX, 278-279.
149 Ebu'l-Alâ Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (Trcm. M. Han Kayani ve diğerleri), İstanbul 1988, VII, 314.

Nüzûl sebebi

1. "Resûlullah'a (s.a.s.) Cibrîl (a.s.) gelmiş ve: "Sana, cinden bir ifrit[150], kötü bir hîle yapmak istiyor, yatağına vardığında Muavvizeteyn Sûrelerini oku demiş." Bu nüzul sebebine göre Mekkî de Medenî de olabilir.

2. Gözden (nazardan) korunmak için okunmak üzere indirildiler, denilmiş ve Said b. Müseyyeb'den şöyle rivâyet olunmuştur: Kureyş: "Gelin bir açlık riyâzeti yapalım da Muhammed'e göz değdirelim." dediler, öyle de yaptılar. Sonra da geldiler, "Ne sağlam pazun, ne kuvvetli sırtın, ne güzel yüzün var?" diye göz değdirmek istediler. Yüce Allah da Muavvizeteyn'i indirdi. Buna göre Mekkî demektir.

3. Yahudi Lebîd b. A'sâm'ın sihri hikâyesidir ki, büyük müfessir er-Râzî buna "Tefsircilerin çoğunluğunun görüşü" demiştir. Bu kıssa hakkında en ma'kûl rivâyet şudur:[151]

İbn Abbas ile Hz. Âişe'den şu haber nakledilmektedir: "Yahudi bir çocuk, Allah Resûlü'ne hizmet ediyordu. Yahudiler onu kandırıp ondan, kendilerine Hz. Muhammed'in (s.a.s.) taranırken düşen saçları ile tarağından birkaç diş getirmesini istediler. Çocuk Yahudilere istediklerini verdi. Onlar da bunlarla Allah Resûlü'ne (s.a.s.) sihir yaptılar. Bu işi üzerine alan kimse, onlardan biri olan, Lebid b. A'sam adlı bir Yahudi idi. Lebid saç ve tarak dişleriyle sihir yaptıktan sonra, onları bir kuyuda sakladı. Bu sihir üzerine Allah Resûlü (s.a.s.) hastalandı ve hastalığı birkaç gün sürdü.[152] Hastalığı esnasında yapmadığı halde bazı şeyler yaptı gibi kendisine gösterilmiştir.

---

150 Cinlerin azgın, en zararlı, şerli, korkunç ve kuvvetli cinsi.

151 Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut, 1983, VIII, 687.

152 Peygamber Efendimizin hastalığının sadece birkaç gün sürdüğü bir çok kaynakta bildirilmektedir. Meselâ bkz. İbn Kesir, ilgili âyetlerin tefsîri; *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 281; *Sünenü'l-Kübrâ*, II, 307; Musannef İbn Ebî Şeybe, V, 40; *Müsned* IV, 367; *Mu'cemu'l-Kebîr*, V,180. Hastalığın altı ay sürdüğü bilgisi, sadece

Bir gün uykuda bulunduğu bir sırada, yanına iki melek gelip biri başucunda, diğeri ise ayak ucunda oturdu. Ayak ucunda oturan, başucunda oturana: Bu adamın nesi var? diye sordu. Diğeri: O'na sihir yapılmış, dedi. Ayak ucunda oturan melek: Peki O'na bu sihri kim yapmış, diye sordu. Diğeri: O'na bu sihri Lebid b. A'sam adlı Yahudi yaptı, dedi. O: Peki, ne ile sihir yaptı, diye tekrar sordu. Diğeri: Tarağı ve dökülen saçları ile, diye karşılık verdi. O yine: Şimdi onlar nerede? dedi. Diğeri: Falan kuyuda, su çekmek için üzerinde durulan kaya parçasının altında, dedi. Allah Resûlü (s.a.s.) birden büyük bir korku içinde uyanarak: Ey Âişe! Biliyor musun, Allah bana hastalığımın sebebini bildirdi, dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.) Ali, Zübeyr ve Ammar b. Yâsir'i kuyuya gönderdi. Kuyuya varıp, üzerindeki taşı kaldırdıklarında, altında Allah Resûlü'nün (s.a.s.) saçları ve tarağından birkaç diş ile beraber içinde iğne sokulmuş on bir düğüm bulunan bir kiriş buldular ve onları Peygamberimize getirdiler. Allah, Peygamberine içinde düğümlerin adedince on bir âyet bulunan bu iki sûreyi (Muavvizeteyn'i) indirdi. Allah Resûlü (s.a.s.) her âyet okuyuşunda, birer düğüm çözülüverdi. Düğümler çözülmeye başladıkça Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hafiflik hissetmeye başladı.[153] Son düğüm çözülünce, ok gibi yerinden fırlayıverdi. Cibril:

Sana eziyet veren her şeye, haset edene, nazara karşı Allah'ın ismi ile sana okuyup üfleyeceğim, Allah da seni şifâya kavuşturacak diyerek, Allah Resûlü'ne (s.a.s.) okuyup üflemeğe başladı."[154]

Bundan başka Buhârî'de, Müslim'de, İbn Mâce'de Hz.

Vâhidî'nin *Esbâbu'n-Nüzûl* kitabında vardır ki, orada da kaynak zikredilmemiştir. Bizim kanaatimize göre de, hastalık sadece birkaç gün sürmüştür.

153 Suyûtî, *Lübâbu'n-Nükûl fî esbâbi'n-Nüzûl*, Beyrut, 1983, s. 238-239.

154 Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, (tahric ve tahkik, İsam b. Abd), ed-Demam, 1991, s. 473; Abdulfettah el-Kâdî, *Esbâbu'n-Nüzûl, Sahabe ve Muhaddislere Göre*, (Trcm. Salih Akdemir), Fecr Yay., 3. baskı, Ankara, 1996, s. 450-452.

Âişe'den Hişam b. Urve yoluyla birkaç rivâyet vardır[155] ki, Mutezile bunları kabul etmek istememiş,[156] fakat hadisçiler kesin olduğunu söylemişler ve bu şekilde de peygamberlik delillerinden bir mucizenin vukuunu haber vermişlerdir.

Peygamberimiz'e büyü hadisesini kabul etmek istemeyenler, O'nun ismetine zıt ve peygamberliğine halel gelir düşüncesiyle reddetmektedirler. Halbuki bu hâdise Buharî gibi sahih hadis kitaplarında zikredilmektedir. Büyücülerin büyülerinin tesiri Cenâb-ı Hakk'ın bir hikmete binaen izin vermesiyle Allah Resûlü'nün üzerinde az tesiri görülmüş ve sonra yine Allah'ın izniyle Muavvizeteyn'i okumasıyla çözülmüştür.[157]

Bu sûrelerin mefhûmunda sihir yapanların da şerrinden Allah'a sığınma mânâsı açık olmakla beraber, nüzûl sebebinin yalnız sihirden ibaret olduğu da sâbit değildir. Çünkü daha önce de dediğimiz gibi Mekke'de inmiş olma ihtimali daha kuvvetlidir. Bu sihir hadisesi üzerine Peygamber Efendimiz'e tekrar okuması emredilmiş, böylece bazıları bunun üzerine nâzil olduğunu zannetmişlerdir.

Muavvizeteyn'in fazîletine dair hadisler:

a. Ukbe İbn Âmir el-Cühenî'den rivâyete göre Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Bana öyle bir takım âyetler indirildi ki, benzerleri asla görülmüş değildir. Bunlar muavvizeteyn'dir.*"[158] Başka bir rivâyette Ukbe İbn Âmir şöyle demiştir: "Resûlullah ile beraber bir yolculukta idik. Onun devesini çekiyordum. Bana: "*Ey*

---

155 Buhârî, *Tıbb* 50, *Bed'u'l-Halk* 11; İbn Mâce, *Tıbb* 45.
156 Fahru'r-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 186.
157 M. Fethullah Gülen, *Prizma* 2, İstanbul 1987, s. 144
158 Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirîn* 265; Timizî, *Fezâilu'l-Kur'ân* 12; *Musannef*, III, 384; Ebû Dâvud, *Salât* 348; Nesaî, *İftitah* 46.

Ukbe sana okuyacağın iki hayırlı sûre öğreteyim mi?" dedi ve bana Felâk ve Nâs Sûrelerini öğretti."[159]

b. Ebû Saîd şöyle demiştir: "Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) Muavvizeteyn inene kadar insanların nazarından ve cinlerden (muhtelif duâlarla) Allah'a sığınıyordu. Bu iki sûre nâzil olunca bunları okumaya başladı ve diğerlerini bıraktı."[160]

c. Ukbe İbn Âmir (şöyle) anlatıyor: "Bir gün ben Resûlullah (s.a.s.) ile beraber, Cuhfe ile Ebvâ arasında yolculuk yapıyorduk, birden fırtına ve şiddetli karanlığa tutulduk. Bunun üzerine Resûlullah Felâk ve Nâs Sûreleri ile Allah'a sığınmaya başladı. Ve bana da şöyle diyordu: "*Ey Ukbe, bu iki sûreyle Allah'a sığın. Zira Allah'a sığınan hiç bir kimse bunlar gibisiyle sığınmamıştır*." Hadisin ravisi Ukbe: Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bu iki sûreyi okuyarak bize imamlık yaptığını duydum, demiştir.[161]

d. Hz. Âişe şöyle demiştir: Allah Resûlü (s.a.s.) her gece yatmak üzere yatağına girdiğinde iki elini birleştirerek bunlara, İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okur, ellerine üflerdi. Sonra iki eliyle elinin yetiştiği yerleri sıvazlardı. Elleriyle başını, yüzünü, vücudunun ön kısmını meshetmeye başlardı. (Sonra vücudunun arka tarafını sıvazlardı) ve böyle okuyup üfleyerek vücudunu meshetmeyi üç defa tekrarlardı.[162]

e. Yine Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Resûlü (s.a.s.) rahatsızlandığında kendine İhlâs, Felâk ve Nâs Sûrelerini okur ve üflerdi. Rahatsızlığı artınca (adı geçen sûreleri) O'na ben okur ve bereketini umarak kendi elleriyle vücudunu sıvazlardım."[163] Müslim'in Sahîh'inde yer alan bir habere göre de Allah Resûlü

---

159 Ebû Dâvud,*Vitr* 19; Nesâî, *İstiâze* 1.

160 Tirmizî, *Tıbb* 16; Nesâî, *İstiâze* 37; İbn Mâce, *Tıbb* 33; *Müsned*, IV, 144, 146,149-151,153.

161 Ebû Dâvud, *Salât* 348, Vitr 19; Nesâî, *İftitah* 46, *İstiâze* 1.

162 Buharî, *Daavât* 11; Tirmizî, *Daavât* 22; Ebû Dâvud, *Edeb* 108; İbn Mâce, *Duâ* 115.

163 Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân* 14; Ebû Dâvud, *Tıbb* 19.

(s.a.s.) yakınlarından biri rahatsızlandığı zaman yine aynı sûreleri okumuştur.[164]

f. Rivâyete göre Ukbe İbn Âmir: Peygamber Efendimiz (s.a.s.), her namazın peşinden Felâk ve Nâs Sûrelerini okumamı bana emretti, demiştir.[165]

g. Übeyy İbn Ka'b şöyle demiştir: "Kim İhlâs, Felâk ve Nâs Sûrelerini okursa, sanki o kişi Hz. Muhammed'e (s.a.s.) indirilenin tamamını okumuş gibi (sevâp alır)."[166]

h. Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Allah Resûlü (s.a.s.) bana; ey Câbir oku, dedi. Ben; anam babam sana kurban olsun, ne okuyayım? deyince, O; "*Kul eûzü bi rabbilfelak ve Kul eûzü bi rabbinnâs Sûrelerini oku.*" dedi. Ben de bu ikisini okudum. Resûlullah buyurdu ki: "*Bu ikisini oku, çünkü sen o ikisinin benzerini asla okuyamazsın.*"[167]

Muavvizeteyn Sûreleri'nin Kur'ân'dan olup olmadığına dair yapılan münakaşalar

Abdullah b. Mes'ud'un, Kur'ân'dan olmadıkları gerekçesiyle Felâk ve Nâs Sûrelerini kendi tertip ettiği mushafa almadığı rivâyet edilirse de,[168] her iki sûrenin de Kur'ân-ı Kerîm'e dahil bulunduğu hususunda icmâ vardır[169] ve resmî mushaflarda son iki sûre olarak yer almışlardır.

Ashab'dan Hz. Ali, Ubey İbn Ka'b ve İbn Mes'ud gibi bazıları, Resûlullah'ın sağlığında Mushaflar tanzim etmişlerdi. Bun-

---

164 Müslim, *Selâm* 50-51.
165 Ebû Dâvud, *Vitr* 19.
166 İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-Âliye*, III, 402.
167 Nesâî, *İstiâze* 1; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tefsîru'l-Muavvizeteyn*, (Tah. Seyyid İbrahim), s. 121.
168 *Müsned*, V, 129; İbn Kesîr, VIII, 549-551; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 638.
169 Kurtubî, el-*Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1985, XX, 251; Aynî, Bedru'd-Dîn, *Umdetü'l-Kârî*, İstanbul, 1308, IX, 298-299.

lar tertip bakımından farklı olduğu gibi, bazı eksiklikleri ve hatta ziyadeleri vardı. Hz. Ali, kendisi için özel bir nüsha yazmış ve bu nüshada sûreleri nüzûl sırasına koymuştur.[170] Nitekim bugün de değişik maksatlar göz önünde bulundurularak, Kur'ân'ın gerek metni, gerekse tercümeleri için (mesela mevzularına göre), tertip yapanlar bulunmaktadır.

İbn Mes'ud'un tanzim ettiği nüshada da Muavvizeteyn ve Fâtiha Sûreleri eksiktir.[171] İbn Mes'ud nüshasında Muavvizeteyn'in bulunmayışı üzerine muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Şöyle ki:

Bazıları, İbn Mes'ud'un özel nüshasında Fâtiha ve Muavvizeteyn Sûreleri'nin bulunmayışını kabul etmemiş ve reddetmişler, diğer bazıları da bu rivâyetin doğru olduğunu kabul ederek izah etme yoluna gitmişlerdir. Kötü niyetli bazıları da bu meseleyi Kur'ân'ın tahrifi olarak değerlendirmek istemişlerdir.[172]

İbn Mes'ûd'un nüshasında Fâtiha ve Muavvizeteyn Sûrelerinin bulunmaması, Kur'ân'ın tahrife uğradığını göstermez. Mesela Peygamber Efendimiz (s.a.s.) Fâtiha Sûresini devamlı olarak beş vakit namazda okuyacak, binlerce sahabi bunu ezberleyecek, Hz. Osman'ın resmî nüshaları dahil olmak üzere bütün mushaflarda yazılacak, İbn Mes'ûd'un kendisi de bunu onaylayacak, bütün namazlarında okuyacak, ama onun özel mushafında bu sûrenin yazılı olmadığını belirten rivâyetler var diye Kur'ân'da tahrîfât iddia edilecek. Bu mümkün müdür?

İbn Mes'ûd'un her gün namazda en az 40 defa okuduğu Fâtiha Sûresini özel Kur'ân koleksiyonuna yazmaya gerek duy-

---

170 Suyûtî, *el-İtkân*, Beyrut 1987, I, 177.

171 İbn'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Mısır, 1348, s. 39-40; İbn Atıyye, *Mukaddimetân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk. Arthur Jefferi), Mısır, 1375, s. 22.

172 Ebû'l-Alâ Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 316.

maması ihtimalinden de bazı kaynaklarda söz edilmiştir.[173] Muavvizeteyn için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Sahîh-i Müslim şârihi İmam-ı Nevevî "Şerhu Mühezzeb"te diyor ki: "Bütün müslümanlar Muavvizeteyn (Felak ve Nâs Sûreleri)[174] ve Fâtiha'nın Kur'ân'dan olduğunda ittifak ve icma' etmişlerdir. Onların Kur'ân'dan olduğunu inkar eden kâfir olur. İbn Mes'ûd'dan rivâyet olunan şey bâtıldır, doğru değildir."

İbn Hazm da el-Muhallâ isimli eserinde İbn Mes'ûd'a isnad edilen bu haberlere işaret ederek, der ki: "Bu, İbn Mes'ûd hakkında bir yalan ve iftirâdır. Âsım'ın kırâatı, Zirr b. Hubeyş tarîki ile ona (İbn Mes'ûd'a) dayanır ve Âsım'ın kırâatında da Muavvizeteyn ve Fâtiha vardır."[175]

Fahruddîn er-Râzî de, bu rivâyeti kabul etmez ve bu, İbn Mes'ûd'a iftirâdır, diyerek bu müşkilden çıkar.

Kâdî Ebû Bekir Bâkıllânî'ye göre: "İbn Mes'ûd'a nisbet olunan bunların Kur'ân'dan olmadığı rivâyeti sahih değildir."[176]

El-Bâkıllânî ve Kâdî Iyâz'a göre, İbn Mes'ûd, bu iki sûrenin Kur'ân'dan olduğunu inkâr etmiyor,[177] yalnız büyük bir ihtimâl ile, Allah Resûlü'nden bunların yazılmasını emrettiğini duymadığı için, bunların yazılmasına muhâlefet ediyordu. Diğer bir rivâyete göre de, Resûlüllah (s.a.s.)'in, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyn'i bu iki sûre ile tâviz (Allah'ın muhafaza etmesi için duâ) ederken gördüğü için, bunları duâ zannetmiştir.[178]

---

173 *Mukaddimetân*, s. 22; Osman Keskioğlu, *Nüzûlünden Günümüze K. Kerîm Bilgileri*, (Ankara, 1987), s. 102.

174 Muavvizeteyn sûresi ile ilgili rivâyetler için bkz: es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 683 ve devamı.

175 ez-Zerkeşî, Bedruddîn, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1376, II, 127.

176 Ebû Bekr el-Bâkıllânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, Frankfurt, 1407/1986, I, 183-207.

177 ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, II, 127.

178 İbn Kuteybe, *Müşkilü'l-Kur'ân*, Kahire, 1973, s. 33; Subhi's-Sâlih, *Mebâhîs*, Dımeşk, 1962, s. 289.

İbn Kuteybe "Müşkilü'l-Kur'ân" isimli eserinde şöyle diyor: "İbn Mes'ûd, Fâtiha'yı kendi özel Mushafına yazmamıştır. Çünkü Kur'ân şirâzeye, şek ve nisyân, ziyâde ve noksan korkusundan dolayı toplandı. Halbuki Fâtiha Sûresi için böyle bir tehlike vârit değil. Çünkü namazda daima okunuyor. Kısa olduğu için herkes onu ezberleyip belliyor. Artık onda da şüphe edilecek değil ya."[179]

Bezzar'da geçen bir rivâyette, İbn Mes'ud (r.a.) bu iki sûrenin istiâzeye mahsus dua olarak öğretildiği kanaatini ileri sürmüştür. İfade şöyledir: "Gerçekten de Resûlullah (s.a.s.) bu iki sûre ile istiâze edilmesini" tekrarla söylemiştir. Denebilir ki, İbn Mes'ud, Resûlullah'ın bu sûreleri namazda okuduğu sıralarda hazır bulunamamış, halbuki sahih rivâyetlerde Resûlullah'ın bu sûreleri namazda kıraat buyurduğu belirtilmiştir.[180]

Ashabın Resûlullah'a (s.a.s.) en yakın olanları bile bir kısım ciddî meselelerden haberdar olamıyorlardı. Onların bu bilgisizlikleri, Resûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra, hâdiseler zuhur ettikçe ortaya çıkıyordu. Meselâ, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer bir kısım hadîsleri duyunca şâhit istemişlerdir. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) en yakınları olan bu iki yüce sahabi pek çok meseleyi sonradan işitir ve hatta, çıkan meseleyle ilgili "Resûlullah'ın bir tatbikatını duyan var mı?" diye araştırma yaparlarsa, İbn Mes'ud gibi diğer bir kısım sahabelerin de bazı meseleleri duymamaları, eksik duymaları ve hatta yanlış anlamaları pekâlâ mümkündür. Sadece mümkün değil, vâkidir de. Muavvizeteyn ile ilgili rivâyet bunun en güzel örneğidir. İslâm âlimleri, bu çeşit durumlarda ümmetin yanlışlık ve tereddüde düşmemesi için şöyle bir kâide getirmişlerdir: "İhtilaflı hallerde esas olan ekseriyetin görüşü-

179 İbn Kuteybe, *Müşkilü'l-Kur'ân*, s. 43.
180 *Umdetü'l-Kârî*, IX, 298-299.

dür." veya "Sika'nın sikâta muhalefeti şâzdır, mahfuz varken şâzla amel edilmez."

İbn Mes'ud'un, Muavvizeteyn ile ilgili kanaatini bize ulaştıran rivâyet sahîhtir. Bu sahîh rivâyeti, mütevâtire muhalefeti sebebiyle İbn Hazm ve Nevevî gibi bazı alimlerin yaptığı üzere aceleci bir hükümle "bâtıllık"la itham etmek doğru değildir. Ancak hükmünde, mütevâtir habere muhalefet var. Usulcüler buna "Sika'nın sikât'a muhalefeti (yani güvenilir kimsenin, güvenilir kimselere muhalefeti" derler ve şâz ismini verirler. Şu halde, İbn Mes'ud'un (r.a.) rivâyeti şâz'dır. Ve İbn Hacer, bu rivâyetle ilgili olarak şöyle der: "Resûlullah'ın (s.a.s.) bu iki sûreyi namazda okuduğu, sahîh rivâyetlerde gelmiştir."[181]

İbn Mes'ud'un özel mushafında Muavvizeteyn Sûrelerinin bulunmayışı ile ilgili son olarak şunları söyleyebiliriz:

a. "Ashab'dan hiçbir kimse, bu meselede İbn Mes'ud'a uymamıştır. Bu da, İbn Mes'ûd'un bu tutumunda haksız olduğunu gösterir."[182]

b. Sahabe-i Kiram'ın hepsinin ittifakı ile, Hz. Osman'ın hazırlattığı ve İslâm ülkelerinin değişik yerlerine gönderilen Kur'ân nüshalarında bu iki sûre mevcuttur.

c. Resûlullah döneminden bu güne kadar bütün İslâm dünyasında, iki sûreyi de ihtiva eden bu mushaf üzerinde icmâ edilmiştir. Sadece İbn Mes'ud'un görüşü farklıdır. Ama ne kadar seviyeli sahabi olursa olsun çoğunluğun görüşü karşısında onun görüşü pek değer taşımaz.

d. Resûlullah'tan nakledilen pek çok rivâyette Resûlullah'ın bu sûreleri namazda okuduğu ve başkalarına da tavsiye ettiği sa-

---

181 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, Kâhire 1409/1988, VIII, 615-616; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, IX, 298-299; İbrahim Canan, *Kütüb-ü Sitte*, Ankara, 1988, IV, 425-427.

182 Ömer Rıza Doğrul, *İslam Târihi Sadr-ı İslâm*, İstanbul, 1936, X, 256-257.

bittir. Resûlullah bu sûreleri, Kur'ân'ın sûreleri olarak başkalarına da öğretmiştir.

e. Bu iki sûrenin başında "kul" kelimesinin bulunması bu kelamın vahiy olduğuna ve Resûlullah'a geldiği gibi iletildiğine açık delildir. Bu, sadece Resûlullah'a verilmiş bir emir değildi. Kur'ân-ı Kerîm'de bu iki sûrenin yanı sıra 330 âyet قُلْ "kul" kelimesi ile başlar. Bu durum, söz konusu kelamın vahiy olduğuna ve Resûlullah'ın da aynen iletmekle görevli bulunduğuna delildir. Yoksa, "kul" sadece emir olsaydı, o zaman Resûlullah "kul" kelimesini hazfeder ve sadece emredileni iletirdi. Onu ayrıca Kur'ân'a da yazdırmazdı. O emri sadece Resûlullah yerine getirmekle yetinirdi.[183]

[183] Ebû'l-Alâ Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 318.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulfettah el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, Sahabe ve Muhaddislere Göre, (trcm. Salih Akdemir), Ankara 1996.

Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ.

Ahmed b. Hanbel, Müsned.

Aliyyü'l-Müttâkî, Kenzu'l-Ummâl.

Âlûsî, Rûhu'l-Meânî.

Ateş, Süleyman, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri.

Aynî, Bedru'd-Dîn, Umdetü'l-Kârî.

Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra.

Buharî, el-Câmiu's-Sahîh.

Buhari, Edebü'l-Müfred.

Dârimî, Sünen-i Dârimî.

Deylemî, Firdevs.

Ebu Bekr el-Bâkıllânî, el-İntisâr li'l-Kur'ân.

Ebu Davud, Sünen-i Ebî Dâvûd.

Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhît

Ebu'l-Alâ Mevdudî, Tefhîmu'l-Kur'ân, (trcm: M. Han Kayani ve diğerleri).

Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya.

Ebu's-Suûd, İrşâdü'l-Akli's-Selîm.

Fahrü'r-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr.

Hâkim, el-Müstedrek.

İbn Atıyye, Mukaddimetân fî Ulûmi'l-Kur'ân, (thk: Arthur Jefferi).
——; Fethu'l-Bârî.
İbn Hacer el-Askalânî, Metâlibü'l-Âliye.
İbn Hibban, Sahih.
İbn Kayyim el-Cevziyye, Tefsîru'l-Muavvizeteyn, (thk: Seyyid İbrahim),
İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.
İbn Kuteybe, Müşkilü'l-Kur'ân.
İbn Mâce, Sünen-i İbn Mâce.
İbnu'n-Nedîm, el-Fihrist.
İbrahim Canan, Kütüb-ü Sitte.
Kurtubî, el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân.
Mâlik b. Enes, Muvatta.
M.Abdülfettah Şahin, Asrın Getirdiği Tereddütler.
M. Fethullah Gülen, Prizma 2.
Musannef İbn Ebî Şeybe.
Müslim, el-Câmiu's-Sahîh.
Nesâî, Sünen-i Nesâî.
Nevevî, Müslim Şerhi.
Nisaburî, Garîbu'l-Kur'ân.
Osman Keskioğlu, Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri.
Ömer Rıza Doğrul, İslâm Târihi Sadr-ı İslâm.
Subhi's-Sâlih, Mebâhîs.
Suyutî, Dürrü'l-Mensur.
Suyutî, Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl.
Suyutî, el-İtkân.
et-Taberî, Câmiu'l-Beyan.
Tirmizî, Sünen-i Tirmizî.
Vâhidî, Esbâbü'n-Nüzûl.
Zemahşerî, Keşşâf.
Zerkeşî, Bedruddîn, el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân.